

Yeni Bir İnsan Hakları Hareketine Doğru

Küresel İnsan Hakları Krizi Karşısında Ne Yapmalı?

Confronting the Global Human Rights Crisis

Towards a Novel Human Rights Movement

TIHV
TÜRKİYE
İNSAN
HAKLARI
VAKFI **30^{YIL}**

Yeni Bir İnsan Hakları Hareketine Doğru

Küresel İnsan Hakları Krizi Karşısında Ne Yapmalı?
Sempozyum Bildirileri, 3-7 Ekim 2020

Confronting the Global Human Rights Crisis

Towards a Novel Human Rights Movement
Symposium Proceedings, October 3-7, 2020

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VAKFI, 2020
HUMAN RIGHTS FOUNDATION OF TURKEY, 2020

Mithatpaşa Cad. 49/11 Kızılay 06420 Ankara
Tel: (312) 310 66 36 • Faks: (312) 310 64 63
tihv@tihv.org.tr • <http://www.tihv.org.tr>

TİHV AKADEMİ
tihvakademi@tihv.org.tr • <http://www.tihvakademi.org/>

Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Türk Medeni Yasası'na göre kurulmuş, hükümet dışı ve bağımsız bir kuruluştur. Statüsü 30 Aralık 1990 tarihli ve 20741 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu yayın, Avrupa Birliği tarafından desteklenen “İnsan hakları ortamının yeniden inşası için ifade, basın, örgütlenme ve toplantı özgürlüklerini savunmak” projesi kapsamında hazırlanmıştır. İçerik TİHV'in sorumluluğundadır ve Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

İçindekiler / Contents

Sunuş.....	1
Foreword.....	3
Düzenleyicilikten dönüştürücülüğe: İnsan haklarının siyasal ufkunu unutmak / hatırlamak.....	5
<i>Nilgün Toker</i>	
Türkiye’de yüzleşemediklerimiz: Hakikat inşası ne kadar mümkün?.....	10
<i>Şebnem Korur Fincancı</i>	
Using action research to address trauma caused by organised violence.....	16
<i>Dumisani Maqeda Ngwenya</i>	
Adalet arayışının güzergahlarında kaybedilenler ve yakınları: Sadakat, ısrar ve politik aidiyet.....	22
<i>Özgür Sevgi Göral</i>	
Between humanitarianism and solidarity: where do human rights sit?.....	29
<i>Radha D’Souza</i>	
İnsani krizler çağında insan hakları.....	35
<i>Lülüfer Körükmez</i>	
Saflara çekilmeyerek sınırlara direnmek.....	41
<i>Elçin Aktoprak</i>	
Yeni dönem: Hak temelli mücadelenin açmazları ve imkanları.....	47
<i>Murat Çelikkan</i>	
The case of the children of Kavumu: a watershed moment for justice in the Democratic Republic of Congo.....	54
<i>Susannah Sirkin</i>	
Solidarity networks and social innovation in face of the socio-urban crisis: lessons from Barcelona.....	58
<i>Ismael Blanco</i>	
Tekillerden toplumsallığa yurttaşların müşterekler siyaseti.....	64
<i>Umut Kocagöz</i>	
Sempozyum Programı.....	70
Symposium Program.....	72
Katılımcılar.....	74
Contributors.....	77

Sunuş

Elinizdeki kitap Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın 3-7 Ekim 2020 tarihlerinde gerçekleştirdiği “Yeni Bir İnsan Hakları Hareketine Doğru: Küresel İnsan Hakları Krizi Karşısında Ne Yapmalı?” başlıklı uluslararası sempozyumda sunulan bildirilerden oluşuyor. Böyle bir sempozyum düzenleme ihtiyacı, gerek Türkiye’de gerekse küresel düzlemde gözlemlendiğimiz kaygı verici gelişmelerden kaynaklandı.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurumsallaşan insan hakları hukuku, hiç kuşkusuz, insanlığın adalet arayışı sürecinde merkezi bir yere sahip. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insan varlığını özgürlük, eşitlik, adalet ve barış kavramlarına bağlayan, bu anlamda bir arada yaşamının temel ilkelerini sunan en önemli kurucu belge olma niteliğini halen koruyor. Ne var ki bugün geldiğimiz noktada hem ulusal hem de uluslararası mekanizmaların aşınması ve işlevsizleşmesi gerçeğiyle karşı karşıyayız. Devletlerin suistimalci uygulamaları ve kapitalizmin ihtiyaçları, giderek artan bir şekilde insan haklarının küresel adalet referansı olmaktan çıkmasına yol açıyor. Ve hemen belirtelim ki uluslararası insan hakları mekanizmaları da bu kaygı verici durum karşısında gerçek bir yanıt üretebilmiş değiller — aksine, giderek sorunun parçası haline geliyorlar.

Türkiye özelinde ise insan hakları alanındaki gerileme son derece sert bir biçimde yaşanıyor. Adalet arayanlar her gün siyasal baskı ve şiddetle karşı karşıya kalıyorlar. Kendimizi ifade ettiğimiz tüm alanlar kuşatılıyor. Hükümet taraftarı olmayan her türlü medyanın engellendiği, siyasal partilere ve üyelerine yönelik şiddet ve baskının ayyuka çıktığı, birçok derneğin kapatıldığı, sosyal medyada sıradan paylaşımların terör propagandası kabul edilerek cezalandırıldığı çok karanlık bir dönemden geçiyoruz. Türkiye’nin insan hakları krizi, siyasal rejimde yaşanan otoriter dönüşümle içiçe girerek derinleşiyor.

Bu koşullar altında, insan hakları ilkelerinin sadece düzenleyici ilkeler olmadıklarını, aynı zamanda *kurucu ilkeler* olduklarını; keza insan hakları mücadelesinin de her türlü tahakküm karşısında toplumun güçlenmesini ve korunmasını amaçlayan ahlaki ve siyasal işlevlerini hatırlamak özel bir önem taşıyor. Dolayısıyla, parçası olduğumuz küresel insan hakları hareketinin durumunu gözden geçirmeye, ulusal ve uluslararası etkili mücadele olanaklarını tartışmaya ve hak mücadelesini güçlendirmeye ihtiyacımız var.

“Yeni Bir İnsan Hakları Hareketine Doğru: Küresel İnsan Hakları Krizi Karşısında Ne Yapmalı?” başlıklı uluslararası sempozyum, yeni strateji ve modelleri tartışmak ve insan hakları gündemindeki sorunlar için hak savunucularının, akademisyenlerin, sivil toplum gönüllülerinin ve en genelde sivil toplum bileşenlerinin bir araya gelebileceği bir ortak düşünme alanı oluşturmak amacıyla düzenlendi. Yüzyüze gerçekleştirmeyi planladığımız bu buluşmayı, Covid-19 salgını nedeniyle çevrimiçi ortama taşımak zorunda kaldık. Bunun bazı kaçınılmaz sınırlılıkları olduğu gibi bazı avantajları da oldu. Etkinliğe dört farklı kıtadan —

Afrika, Amerika, Asya ve Avrupa'dan — bağlanan konuşmacılarımız, dünyanın çok çeşitli bölge ve kentlerinden bağlanan binden fazla izleyiciyle buluşabildi ve böylece herhangi bir mekan sınırına tabi olmaksızın çok canlı bir tartışma ortamı yaratma şansı bulduk. Sempozyum boyunca bildiriler Türkçe ve İngilizce olarak sunuldu ve her iki dilden eşzamanlı çeviri yapıldı. Bu vesileyle, hem konuşmacı ve katılımcılarımıza, hem de teknik destek ekibimize ve çevirmenlerimize en içten teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Son olarak bu sempozyumun hazırlanmasının da bir mücadele öyküsünün parçası olduğunu sizlerle paylaşmak isteriz. Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın OHAL döneminde üniversitelerden ihraç edilen bir grup barış akademisyenini bünyesine dahil etmesiyle başlayan bir öykü bu. TİHV Akademi, baskı gören ve ihraç edilen akademisyenlerin korunması ve güçlendirilmesi, ihraç edilmiş akademisyenlerin çalışmalarının desteklenmesi, insan hakları alanında çalışan akademisyenler ile sivil toplum arasında daha etkili bir işbirliği modelinin geliştirilmesi amacıyla kuruldu. Ve bugün, eğitim ve savunuculuk faaliyetlerinin yanı sıra, Türkiye'nin mevcut koşullarında yaşanan insan hakları ihlallerinin dinamiklerini ve yıkıcı etkilerini ortaya koymayı amaçlayan 16 farklı araştırma çalışmasına ev sahipliği yapıyor. Nitekim bu sempozyum da bilim üretiminin ve hakikat arayışının ihraç edildiğimiz yerlerde değil, gerçek soruların sorulduğu ve gerçek çözümlerin arandığı her yerde yapılabileceğinin bir kanıtı.

Sempozyumun gerek Türkiye'de gerekse küresel ölçekte artan şiddet ve baskıya karşı umudumuzu ve mücadele azmimizi arttırması en büyük temennimizdi. Bu nedenle tartıştığımız başlıkları bir kitapta toplayarak yaygınlaştırmak istedik. Yürütmek istediğimiz tartışma ancak hepimizin sesiyle zenginleşebilir!

TİHV Akademi

Kasım 2020

Foreword

This volume brings together the papers presented at the international symposium, “Confronting the Global Human Rights Crisis: Towards a Novel Human Rights Movement”, held by the Human Rights Foundation of Turkey (HRFT) on October 3-7, 2020. The need for organizing a symposium under this heading grew from a variety of worrying tendencies that have been felt for quite some time both across the globe and in Turkey.

Without question, the institutionalization of international human rights law following the World War II has a central place in humanity’s pursuit for justice. The Universal Declaration of Human Rights, which grounds our co-existence on the principles of freedom, equality, peace and justice, is still the most significant founding document of our age. And yet, as of today, we are confronted by the fact that human rights protection mechanisms are seriously worn out and have become dysfunctional in various ways. The abusive practices of states and the imposing needs of capitalism increasingly undermine human rights as the global benchmark of justice. Still worse, the institutions of the international human rights regime seem to have become part and parcel of the problem, let alone responding to it effectively.

The setback in human rights is particularly severe in Turkey. As the civic space is under de facto siege, those who demand justice face with repression and state violence day by day. We live in dark times where freedoms of speech, media, association and assembly are heavily curtailed. Moreover, the comprehensive erosion of human rights and the rule of law interpenetrate with the transformation of Turkey’s political regime towards a decisively more authoritarian direction.

Under these circumstances, it is especially crucial to recall that human rights norms are not only regulative but also *constitutive principles*, that there is no democracy and rule of law without human rights, and that human rights activism has a moral and political commitment to empowering society vis-à-vis all forms of domination. Hence there is a pressing need for a critical assessment of the current crisis, and a debate on how to move on. The HRFT symposium, “Confronting the Global Human Rights Crisis: Towards a Novel Human Rights Movement” was motivated by these pressing needs.

The event brought together rights defenders, academics and civil society activists in a lively debate open to public. Our initial plan was to organize a conventional meeting in Izmir, Turkey. However, due to the Covid-19 pandemic, we moved the event to a digital platform and held an online symposium, which had certain limitations for sure, but also its own unique advantages. The speakers from four different continents — Africa, America, Asia and Europe — were able to address more than one thousand participants who digitally connected to the event from all over the world. The debate was lively and prolific. We are most grateful to all speakers, participants, translators and to our wonderful team of technical support.

Finally, we would like to mention that the very organization of this event is part of an innovative struggle story. Following the massive purge in Turkey's academia during the state of emergency, HRFT initiated a special program to support academics who had been dismissed from public universities for having endorsed the by now internationally well-known Peace Petition. Established in 2017, the HRFT Academy accommodates today 16 research projects on various human rights issues, while at the same time carrying out a wide range of training and advocacy activities. This symposium itself, organized by the HRFT Academy, is just another proof that critical scholarship and the collective search for truth are possible as long as we ask real questions and seek real answers.

It was our hope that the exchange of ideas in the symposium would provide human rights activists and the public in general with a critical understanding of our current situation and a prospect of more effective intervention. We publish this book with the same hope.

HRFT Academy

November 2020

Düzenleyicilikten dönüştürücülüğe: İnsan haklarının siyasal ufkunu unutmak / hatırlamak

Nilgün Toker

Sempozyum başlığımızın iki referans noktası var: Biri “insan hakları hareketi”, diğeri ise “küresel insan hakları rejimi”. İnsan hakları kavramının bu iki ifade bakımından işaret ettiği şey birbirinden farklıdır. İnsan hakları hareketinin küresel insan hakları rejimini beslediği, güçlendirdiği ve hatta dönüştürdüğü elbette doğrudur, keza insan hakları rejiminin de insan hakları hareketini desteklediği ve güçlendirdiği doğrudur, ama söylemek istediğim şey şu ki birbirinin içine geçmiş gibi görünen bu iki yapı arasında kendi ilkeleri bakımından önemli bir fark var. İnsan hakları hareketi esasen bu dünyada müşterek bir yaşamı paylaşan insanların adalet arayışının ifadesidir. İnsan hakları rejimi ise esasen yeni bir dünya sisteminin inşasında düzenleyici olma amacı taşır.

İnsan hakları rejimi

Önce normatif, düzenleyici bir yapı olarak insan hakları rejimini ele alalım. Bugün içinde yaşadığımız insan hakları rejiminin oluşumunda belirleyici rol oynayan iki tarihsel moment var. Bunlardan ilki, modern devletin kurucu ilkelerini insan haklarına referansla ilan eden 18. yüzyıl devrimleri. Bir ayrıcalıklar sisteminin bertaraf edilmesi ve yerine yeni bir egemenlik formunun doğması olarak tanımlayabileceğimiz bu moment, kendi ilgisinin farkında olan ve bu ilgiyi gerçekleştirmek bakımından özgür olan bireyin politik meşruiyet kaynağı haline geldiği ve böylece halk egemenliği kavramının doğduğu momenttir. Esasen yeni bir politik yapının kurulduğunu söylediğimiz bu momentte, insan hakları temelinde anlaşılan özgürlük ve eşitlik kavramları yeni rejimlerin normatif dayanağı olmuştur. Başka bir deyişle, toplumsal varlıklar arası ilişkilerin yeniden düzenlendiği bu dönemin merkezi meselesi, insanın “hak taşıyıcısı özne” olarak kabul edilmesi, bireylerin gerek birbirleriyle gerekse devletle ilişkilerinin bu çerçevede yeniden yapılandırılması ve böylece egemenliğin sınırlandırılmasıdır.

İnsan haklarının politik olanı yeniden tarif ettiği, aslında bireyin politik varoluşunu yeniden tanımladığı bu momentin modern dünyaya öğrettiği en önemli hukuksal öge, yasanın sadece düzenleyici bir ilke olmadığı, aynı zamanda hakların ifadesi olması bakımından koruyucu ve garanti altına alıcı bir nitelik taşıması gerektiğidir. Bu, yasanın salt bir buyruk, salt bir egemenlik edimi olmaktan çıkması ve toplumsal bağıntıyı ifade eden bir ilke haline gelmesi demektir. Böylece, kişinin eyleminin belirleyicisi olmak bakımından yasa ve hak yer değiştirmiş, hakkın yasaya önceliği belirleyici olmaya başlamıştır.

Burada elbette “yurttaş”ın tanımlandığı bir momentten bahsediyoruz aynı zamanda. İnsan hakları kavramının modern devletin kurucu ilkesi haline gelmesiyle birlikte, “yurttaş” da hakların taşıyıcısı olan politik özne olmak sıfatıyla tarih sahnesine çıkar. Dolayısıyla diyebiliriz ki bu birinci momentte insan haklarına sahip olmayı mümkün kılan bağıntı, herkesin eşitliği üzerine kurulu olan modern yurttaşlık bağıntısıdır; yöneten-yönetilen ilişkisinin, yurttaş egemenliği temelinde aynı öznede içerilen bir ikiliğe, daha doğrusu bir bütünlüğe dönüşmesidir. O halde bu dönemde insan hakları kavramı, evet, insan türüne referansla konuşan, ama politik toplumun kendisiyle ilgili bir kavramdır ve fiili öznesi insanlık değil yurttaştır.

Küresel insan hakları rejiminin oluşumunda belirleyici rol oynayan ikinci tarihsel moment, 20. yüzyılın ilk yarısına damga vuran büyük kıyımların, soykırımların ve İkinci Dünya Savaşı’nın sonrasına tekabül eder. Özgürlük ve eşitlik ilkelerinin — modern devletler için bir yeniden biçimlenmeye yol açacak şekilde — insanlığın tümüne referansla tanımlanması, 20. yüzyılın dehşetlerine tanık olan modern dünyanın, normatif olarak bağlayıcı bir evrensel ilkeler manzumesi arayışının sonucudur. İki dünya savaşı arasındaki dönemde yurttaş olmaktan çıkarılanların insan olmaktan da çıkarılmış oldukları gerçeği, bütün insanların politik aidiyetlerinden bağımsız olarak insan kalmalarını mümkün kılacak ölçütleri, sınırları, ilkeleri belirleme görevini çağın en acil ve yakıcı görevi haline getirmiştir.

Bir politik toplumun üyesi (yani yurttaş) olmak suretiyle hak öznesi olmayı esas kabul eden modern hukuk paradigması, böylelikle, hak taşıyıcılığını politik toplum üyeliğine bağlamayan bir zemine taşınır. Bu değişimin sadece bir ilke olarak kalmaması, hakların herkes için teminat altına alınması, buna uygun koruma ve yaptırım mekanizmalarının oluşturulması, yani tüm insanlığı kapsayan normatif ve pozitif bir yapının tesisi çabası, kurumsal karşılığını Birleşmiş Milletler’de bulur. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ne ve Bildirge’nin uluslararası kabulüne dayalı bu normatif çerçeve, bir tür devletler üstü pozitif hukuk arayışı olarak okunabilir. Herkesin asla dokunulamayacak haklara sahip olduğunu ve hiç kimseye insanlık onurunu zedeleyecek şekilde davranılmayacağını beyan eden bu çerçeve, kimi çağdaş filozofların dediği gibi, tüm insanlığa seslenen bir “seküler din” misali, devletleri kendi buyruklarına uymakla yükümlü kılmıştır. Herkesi kapsayacak bu ilkeler manzumesinin pozitif yanının uluslararası ve devletler arası bir uzlaşma olacağı açıktır, ama bu uzlaşımın referansının evrensellik olması da kaçınılmazdır.

Dünya ölçeğinde bir uzlaşımı da sağlamaya yönelik bu kabulle birlikte insan hakları, dünyanın her yerinde insanların tanınma ve uğradıkları hak ihlallerini giderme mücadelesine, yani insanlığın adalet arayışına kılavuzluk edebilecek bir çerçeve haline geldi. Böylece adalet arayanlar ile insan hakları rejimi arasında kurulan bağıntı, insan haklarının dünya ölçeğinde demokratik yaşam arayışının ilkesi olmasını sağladı. Yasadan önce sahip olduğumuzu iddia ettiğimiz haklarımızın ancak bir yasa ile güvence altına alınabileceğinin farkındalığıyla oluşan bu bağıntının, hem rejimi, hem de insan hakları hareketini güçlendirdiğini söyleyebiliriz.

İnsan hakları hareketi

Tam bu noktada dikkat etmemiz gereken bir şey var: “Yurttaş topluluğu” ve “insanlık” kavramları arasındaki mesafe nedeniyle — ve eğer bir dünya yurttaşlığı söz konusu değilse, ki değil — küresel insan hakları rejimi kendi düzenleyici işlevini, ancak devletler bu rejimin parçası olmayı kabul ettikleri takdirde gerçekleştirebilir. Zira biliyoruz ki hak ancak onu tanıyan bir yasa olduğunda, yani icra edilebildiğinde geçerlidir; yoksa “zincire vurulmuş olsam bile özgürüm” yanılışına düşeriz. Bu, küresel bir insan hakları rejiminin, ancak söz konusu hakları korumayı kabul eden siyasi iradelerin varlığıyla mümkün olduğu anlamına gelir. Bu nedenle, insan hakları rejimi esasen devletler arası bir uzlaşma talep eder ve tüm hukuk sistemlerinde olduğu gibi, yasanın geçerliliği ilgili devlet veya devletlerin yasaya rıza göstermesiyle mümkündür.

Bu durum bizi, Hannah Arendt’e atıfla söyleyecek olursak, insan haklarının evrenselliği ile ulus-devletlerin tikelliği arasındaki gerilimi hangi zeminde aşabileceğimiz sorusuna götürür. Arendt (1994, 207) “ulusları milliyetçiliği beslemekten alıkoyacak ve böylece modern dünyanın uygarlığını takdim ve tahkim edebilen bir uluslararası topluluğun temellerini atacak politik ilkeyi bulmak” gerektiğini söylemişti. Arendt’in tavsiye ettiği şey, son tahlilde, haklara sahip olma hakkının tüm insanlar için savunulabileceği bir siyasal yönelimdir.

İşte, insan hakları rejimi ve insan hakları hareketi arasındaki fark tam da burada yatıyor. İnsan hakları rejimi, insan haklarını zorunlu olarak kural koyucu, düzenleyici bir ilkeler bütünü olarak tanımlarken; insan hakları hareketi, kuralın kendisinin adaletini de sorgulayacak bir şekilde, hakkın gerçek kılınmasına yönelik mücadelenin, “haklara sahip olma hakkı” mücadelesinin taşıyıcısıdır. Bu nedenle insan hakları hareketi, dünyanın her yerinde görünmeyeni görünür, tanınmayanın tanınır kılma mücadelesi verir. Yine Arendt’e referansla söyleyelim, insan hakları hareketi bunu bir “politik ilke” olarak savunma hareketidir.

İnsan haklarının krizi

O halde “kriz” derken, hem insan hakları rejiminin hem de insan hakları hareketinin krizinden mi bahsediyoruz? Ya da “rejim”in krizine yanıtı, “hareket”in içinden mi arayacağız? Şurası açık: Rejim krizine girdiğinde, gücünü bu rejime dayandırmış bir hareket de krize girer. Dolayısıyla soruyu belki de şöyle sormak gerekiyor: Rejimi değiştirmek kapasitesine sahip bir insan hakları hareketi var mı? Ve eğer yoksa, ne yapmalı?

Bu sorulara ilişkin bir perspektif kazanabilmek için, belki öncelikle insan hakları rejiminin neden ve ne anlamda bir kriz içinde olduğu üstüne düşünmeliyiz. İkinci Dünya Savaşı sonrasında tesis edildiği biçimiyle küresel insan hakları rejiminin, aynı zamanda bir uluslararası barış rejimi olma iddiasını hatırlayalım. Barışın yerini dünyanın her yerinde irili ufaklı hegemonya savaşlarının alması, üstelik bu savaşlardan bir kısmının bizzat bu rejimin onayı ve meşrulaştırılmasıyla yapılması, rejimin geçirdiği zemin kayması konusunda yeterince fikir verici... Üstüne bir de savaşların ve iklim/çevre felaketlerinin yol açtığı büyük göç dalgaları ve yurttaş olmayanın bir yurttaşlık sisteminde nasıl tarif edileceği sorunu

eklendiğinde, devletler arası uzlaşmanın tedricen aşıldığını, yani küresel insan hakları rejimini ayakta tutan siyasi iradenin çözülmeye başladığını görüyoruz.

Aslında burada aynı zamanda paradoksal bir durum söz konusu. Küresel insan hakları rejiminin krizi, tüm dünyada insan hakları kavramının ziyadesiyle geniş bir meşruiyet havzasına sahip olduğu koşullarda yaşanıyor. Öyle ki devletler bizzat işledikleri insan hakları ihlallerini yine insan hakları söylemi içinde “haklılaştırma”ya gayret ediyorlar ve bunu layıkıyla yapacak bürokratlar/teknokratlar yetiştiriyorlar. Bunu, aslında, bir “tersinden öğrenme süreci” olarak adlandırmak da mümkün. Yani devletler, insan hakları rejimini kendi değişken ilgi ve çıkarlarına göre kullanmayı ve bunu bizzat rejimin mekanizmaları eliyle yapmayı öğrenmiş durumdalar. Böylelikle, insan hakları ilkeleri belki açıkça reddedilmiyorlar, ama devletlerin egemenlik sahasını sınırlandırma gücünden yoksun bırakılıyorlar.

Peki, bu nasıl oldu? Elbette kısa bir yanıtı yok bu sorunun. Ama yanıtın önemli bir kısmı bence şurada saklı: Her normatif yapıda olduğu gibi insan hakları rejimi içinde de insan hakları bir standartlar manzumesine dönüştü. Uyulması gereken ölçütleri belirleyen standartlar haline geldi yani. Bu aslında insan hakları rejiminin dayandığı hukukun, formalist bir mantık içinde, insan haklarını bir “değer” olmaktan çıkartarak sınır belirleyen ölçütler haline getirmesi demektir. Devletlerin hukukun üstünlüğünden uzaklaştığı koşullar altında, bu formalizmin insan hakları rejiminde yarattığı erozyon kendisini çok bariz biçimlerde göstermeye başladı bugün. Her hukuk, geçerliliğini bir egemenlik sistemine dayanmasından alır. İnsan hakları rejimi de devletler arası bir uzlaşma dayanarak kurulmuştu. Bu uzlaşım çözüldüğünde veya barışı koruma dışında amaçlara yöneldiğinde ilk zayıflayan yapının insan hakları rejimi olması kaçınılmazdır. Nitekim bugün uluslararası insan hakları mekanizmalarının egemen devletlerin ilgilerine göre araçsallaştırılmasına tanık oluyoruz.

İnsan hakları rejiminin içine girdiği bu kriz — veya daha doğru bir ifadeyle, kendi yönelimini kaybetme durumu — aynı zamanda insan hakları hareketi için de bir kriz anlamına geliyor ister istemez. Zira daha önce de söylediğim gibi, bir hakkın geçerliliği, o hakkın yasa tarafından tanınmasına bağlıdır. Dolayısıyla, hakları savunmak, hakların hukuka yazdırılması demektir aynı zamanda. Bu durumun, geçtiğimiz yıllar boyunca, insan hakları hareketi açısından çifte bir bakiye yarattığını söylemek mümkün: Hak savunuculuğu, bir yandan, büyük ölçüde hukuk mücadelesine indirgendi, ama diğer yandan da insan hakları rejimiyle bütünleşerek etkili olmayı başardı. Ne var ki hak savunuculuğunun bir hukuk mücadelesi haline gelmesi ancak hukukun ardındaki siyasi irade varlığını sürdürdüğü sürece etkili olabilirdi. Nitekim, bugün çok çeşitli vesilelerle hem küresel hem de ulusal düzlemde görüyoruz ki hukukun ardındaki siyasi irade hak referansını eylem ufkundan çıkardığında, hak savunuculuğu da tıkanıyor.

İnsan hakları hareketi ne yapmalı?

İnsan hakları hareketinin bugün karşı karşıya olduğu büyük soru şu: Bir hukuk tarafından güvence altına alınmadığında adalet arayışının yönelimi ne olacak? Yanıtımı da hızla söyleyeyim: İnsan hakları hareketi, hukuku kuran alana, yani siyasal alana geri dönmek ve insan haklarının dinamik niteliğini, siyasal ufkunu, kurucu misyonunu canlandırmak

durumunda. Bunun için de yapmamız gereken şey, hak ve talep arasındaki ilişkiyi hatırlamak. Çünkü her hak taşıyıcılığı iddiası, aynı zamanda o hakları gerçekleştirme yönünde bir talebi de içerir. Bu, hakların yalnızca yasaya yazdırılacak normlardan ibaret olmadığını, hukuka yazdırılan şeyin gerçek kılınması ödevinin de hak savunuculuğuna içkin olduğunu hatırlamak demektir. Bu ödev, insan haklarına dayalı bir dünya kurma arzusunun, bizzat egemenlik formlarını değiştirmesi gerektiğini bildirir. O halde, insan hakları hareketi, başka bir dünya kurma kapasitesini, dönüştürücü kapasitesini açığa çıkarmalıdır.

Madem ki her hak bir taleptir, her talep de bir eylem alanına açılır. Bunun için insan hakları hareketi, adaletsizliğe uğrayanlar ile adaletsizliği görenler arasındaki bağı, ortaklığı, hareketin dinamik unsuru olarak hatırlamalı ve yeniden tesis etmelidir. Bu, hak ihlallerini görme ve giderme göreviyle kendisini yükümlü kılan bir hak savunuculuğundan, yeryüzünde adaleti tesis etme mücadelesinin katılımcısı olarak hak savunuculuğuna geçmek demektir. Dolayısıyla, hak temelli her tür mücadele arasında kolektif bir eylemlilik yaratmayı gerektirir. “Hak siyaseti” olarak adlandırabileceğimiz bu mücadele tarzı, tikel talepler ile hakların bütünlüğü arasındaki özsel ilişkiyi görme, gösterme ve adalet arayışının müşterek zeminine dönüştürme iradesiyle sürdürülebilir ancak. Başka bir deyişle, ağır bir yurttaşlık erozyonunun yaşandığı ve tüm iradi ortaklıkların çözüldüğü koşullar altında, insan hakları mücadelesi, müşterekliği haklardan hareketle yeniden tesis etme mücadelesi olarak kendisini geleceğe taşıyabilir.

Savaş, ekonomik kriz, göç gibi gerekçelerle olağanüstü koşullara mahkum edilmiş bir dünyada ilk görevimiz, bu olağanüstülüğü olağanlaştırmamak ya da bunun olağanlaştırılmasına izin vermemektir. Kastettiğim şey, bu olağanüstülük ilanının ilkesi ve haklı çıkarımını kabul etmemek ve eylemlerimizi bu olağanüstülüğe uydurmaya çalışmamak; savaşın yol açtığı hak ihlallerini görürken, savaşın bu yıkımın nedeni olduğunu unutmamak. Bunun için de yasanın özgürlüğe, statünün gerçeğe hegemonyasını değiştirmek durumundayız. Özgürlüğün bir dönüştürücü eylem kapasitesi olduğunu ve yasayı yapma gücünün bizzat bu özgürlükten kaynaklandığını yeniden hatırlamalı ve hatırlatmalıyız. Zira hakikat, bazen, unutturulmuş olanın hatırlanmasıyla da açığa çıkarılabilir.

Kaynaklar

Arendt, Hannah. 1994. *Essays in Understanding*. Der. J. Kohn. New York: Harcourt Brace and Company.

Türkiye’de yüzleşemediklerimiz: Hakikat inşası ne kadar mümkün?

Şebnem Korur Fincancı

Yeni bir insan hakları hareketine doğru neler yapacağız? Bu kriz karşısında nasıl tutum alacağız? Bunların her biri önemli ve üzerinde durmamız gereken sorular.

Ben biraz kendi alanımdan hareketle ele alacağım bu soruları, çünkü “hakikat inşası” açısından baktığımızda aslında uzun yıllara dayalı mücadelenin getirdiği pek çok adım atılmış ve birtakım araçlar/prosedürler tesis edilmiş durumda. Öte yandan, ilk oturumda sevgili Nilgün Toker’in bahsettiği gibi, mevcut insan hakları rejimini de içinde bulunduğumuz krizin sorumluları arasında saymak gerekiyor mutlaka. Zira benim naçizane gözlemime göre de uluslararası insan hakları rejiminin kurumları ve mekanizmaları, insan hakları hareketinin dinamik adalet mücadelesiyle bağını büyük ölçüde yitirmiş durumda; hatta insan hakları hareketini ketlemeye, dönüştürmeye ve kendi içine katıp yok etmeye dönük bir çabadan söz etmek dahi mümkün. Dolayısıyla bu gerilim hattını da konuşacağız.

Ancak hemen belirtmeliyim ki ben bu soruları bilhassa “yüzleşme” ve “hakikat inşası” bağlamında ele almak istiyorum: Yaşadığımız topraklarda işlenen suçlarla yüzleşmeyi başaramadığımız takdirde hakikati ne derece inşa edebiliriz?

Yüzleşmemek

Bu topraklarda yüzleşmediğimiz çok fazla suç var. Dünyanın da yüzleşmediği pek çok ihlal var elbette, pek çok katliam var — ve biz de Türkiye’de yüzleşemedik. Cumhuriyet tarihi boyunca olanları hatırlayalım kısaca, 100. yılına doğru ilerlediğimiz Cumhuriyet’in tarihindeki yüzleşilmemiş bazı suçları...

Örneğin, Trakya Pogromu olarak anılan 1934’teki o kalkışma ve saldırılar bizim özellikle yüzleşemediğimiz ciddi saldırılardan. Trakya’daki Yahudi cemaatine yönelik saldırı ve talan hareketini azmettiren yayınlardan biri, kendisini “taşkın milliyetçi” olarak tanımlayan *Milli İnkılâp* dergisi, Nazi propaganda yayını olan *Der Stürmer* dergisiyle aynı kapağı kullanıyor mesela. Dolayısıyla dönemin faşist rejimleriyle aynı bakış açısını paylaşan bir yaklaşım söz konusu.

Keza 1938 Dersim Katliamı... O saldırılara zemin hazırlayan kanunları, saldırıların nasıl organize edilip gerçekleştirildiğini, ilgili belgeler üzerindeki “gizlilik kararı” kaldırıldıktan sonraki son birkaç yıl içinde çok daha somut verilerle görebildik. Görebildik ama yüzleşebildik mi? Hayır, yüzleşemedik.

6-7 Eylül 1955 İstanbul Pogromu... 15 kişinin öldürüldüğü, 300 kişinin yaralandığı, 400 kadının tecavüze uğradığı, İstanbul Rumlarına ait binlerce evin, okulların, işyerlerinin, din kurumlarının talan edildiği olaylar... Bununla da yüzleşemedik. Bu topraklarda birlikte yaşadığımız insanların canlarına, mallarına, mekanlarına yapılmıştı bu saldırı. Yüzleşmeyi başaramadığımız için bugün de yine benzer suçlarla boğuşuyoruz.

12 Eylül 1980 askeri darbesi... İnanılmaz çok sayıda insanın gözaltına alındığını ve işkence gördüğünü biliyoruz. 1990 yılına varıldığında, Uluslararası Af Örgütü verilerine göre işkence görenlerin sayısı bir milyonu geçmişti. Nüfusa oranla baktığımızda neredeyse her 50-60 kişiden birinin işkence gördüğü bir toplum demektir bu. Ve özellikle, işkence görenlerin rehabilitasyon süreçlerinde yaptığımız raporlamalara dayanarak söylüyorum, gözaltı dönemlerinin tabiri caizse sonsuza kadar uzatılabildiğini, 200 günden uzun süren işkence süreçlerinin yaşandığını biliyoruz. Bu gerçeklerle yüzleşebildik mi? Hayır, yüzleşemedik.

1980'lerin ortasından itibaren ve özellikle 1990'lar boyunca Kürt bölgelerinde köylerin boşaltıldığı, insanların zorla yerlerinden edildiği bir sürece tanık olduk. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin araştırma komisyonu raporlarına göre, bu dönemde sadece Dersim'de 183 köy ve 823 mezranın boşaltıldığı, toplamda 40 binden fazla insanın yerinden edildiği biliniyor. 40 bin insanın yerinden edilmesi bir "toplumsal travma" demektir. Toplumun geri kalanına ve sonraki kuşaklara aktarılan bir travma demektir.

Ayrıca unutmayalım, 1990'lar aynı zamanda yargısız infazların gerçekleştirildiği dönem. Failin belli olduğu, bizzat devletin faili olduğu yaşam hakkı ihlalleri bunlar. İnsanlar "beyaz Toros"larla kaçırıldılar ve yok edildiler. Bu suçların bir kısmı, kayıp yakınlarının muazzam mücadelesiyle, sonraki yıllarda mahkemelere intikal etti; hatta bazı davalarda sanki bir yüzleşme yaşanacakmış gibi de yapıldı. Ama sonrasında failer yargı eliyle aklandılar ve mevcut iktidar blokunun ortakları olarak hayatın içine karıştılar. Sonuç olarak, yüzleşme yine mümkün olmadı.

Hakikat inşası ve kötürümleşen insan hakları rejimi

1970'li yıllardan itibaren, özellikle de 70'lerin sonlarından itibaren, dünyada bu tür suçlar sonrasında "hakikatin inşası" konusu özel bir çalışma alanı haline geldi. Katliamların gün yüzüne çıkarılması, bunlarla yüzleşilmesi ve hesaplaşılması, ihlallerde sorumluluğu olanların yargılanabilmesi ve ileriye dönük olarak da benzer suçların tekrar işlenmemesi için birtakım araçlar geliştirmeye dönük çalışmalar başladı.

Bu araçlardan birisi de benim uzmanlık alanımı doğrudan ilgilendiren ve Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde hazırlanmış olan Minnesota Protokolü idi. Protokol ilk hazırlandığında "Yasa Dışı, Keyfi ve Yargısız İnfazların Etkin Olarak Önlenmesi ve Soruşturulması için BM Kılavuzu" (*The UN Manual on the Effective Prevention and Investigation of Extra-legal, Arbitrary and Summary Executions*) adını taşıyordu. Başlıktaki terimlere dikkatinizi çekmek istiyorum: "Yasa dışı" (*extra-legal*), "keyfi" (*arbitrary*) ve "yargısız" (*summary*) "infazlar" (*executions*) deniyor. İnsan hakları rejiminin bugün içinde bulunduğu durum açısından son derece çarpıcı bulduğum için, protokolün bu eski adını 2016'da güncellenen yeni adıyla

karşılaştırmanızı rica edeceğim: “Olası Kanunsuz Ölümlerin Soruşturulması için Minnesota Protokolü” (*The Minnesota Protocol on the Investigation of Potentially Unlawful Death*).

Protokolün güncellenmesi bir zaruretti elbette. Çünkü alandan gelen bilimsel bilgi birikmişti. Yeni araştırma yöntemleri, yeni laboratuvar teknikleri ortaya çıkmıştı. Ne iyi ki bunları güncellemeye dahil ettiler. Fakat maalesef bu arada protokolün adını da güncellediler. Protokolün başlığı artık “yasadışı, keyfi ve yargısız infazlar” yerine “olası kanunsuz ölümler”e atıfta bulunuyor. Burada “olası”lığa yapılan vurgu, şüphesiz devletler lehine bir bakış açısını, devletleri suçlamaktan imtina eden bir bakış açısını yansıtıyor. Keza “yargısız infaz” yerine “kanunsuz ölüm”den bahsedilmesi de öyle... Vurguyu failden kurbanı kaydıran bir dil bu. Sanki ölen kişi kendi kendine ölmüş ve üstelik bunu kanunsuz bir biçimde yapmış gibi!

Protokol güncellenirken oluşturulan çalışma gruplarına da ne yazık ki insan hakları hareketinden gelen uzmanların değil, işkencenin örtbas edilmesinde sorumlu olduğu iddia edilen bazı uzmanların seçildiğini ayrıca belirtmek gerekir. Uluslararası insan hakları rejiminin günümüzde yaşadığı kötürümleşme açısından son derece çarpıcı bir örnektir bu.

1948’den itibaren uluslararası insan hakları rejiminin oluşum sürecine baktığımızda, bunun gerisinde muazzam bir mücadele olduğunu görüyoruz. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin hazırlanışı ve ilan, akabinde Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi... Elbette işkenceye karşı yapılan çalışmalar, örneğin Dünya Tabipler Birliği’nin Tokyo Bildirgesi, BM’nin İşkenceye Karşı Sözleşmesi... Ve nihayet bu sözleşmelerin hayatın içinde nasıl işleyeceğini ortaya koyan, uygulama usullerini tanımlayan kılavuzlar ve protokoller — ki bunların ilki Minnesota Protokolü’yü. Bunu daha sonra İstanbul Protokolü izledi. Hakikat inşasını mümkün kılan çok önemli araçlardır bunlar ve hepsinin arka planında da büyük paylaşım savaşı sonrasında “bir daha asla” şiarıyla verilen insan hakları mücadelesinin kazanımları vardır.

Hakikat inşası çalışmaları nasıl gelişti?

Hakikat inşası çalışmalarının nasıl geliştiğine biraz daha yakından bakalım isterseniz. 1970’ler demiştik... Örneğin Danimarka’da Medikal Genel Af Grubu dediğimiz bir grup çalışması ortaya çıktı o dönemde ve uluslararası bir bilimsel protokol ihtiyacını dile getirdiler. Minnesota’da hukukçular ve tabii adli tıpçılar müdahil oldular bu tartışmaya çünkü yeterli bir biçimde incelenmemiş, yani hakikatin açığa çıkarılmadığı 40 binin üzerinde şiddet ölümü vardı ve bunlar devlet şiddeti vakalarıydı.

Bir infazdan söz ediyorsak, bu infazda bir soruşturmanın olması, dolayısıyla hakikatin ortaya konması gerekir ki bu hakikatle birlikte yüzleşme sağlanabilsin. Görgü tanıklarının ifadelerinin toplanması, isimsiz mezarların araştırılması, kimliği belirlenememiş cesetlerin kimliğini belirlemeye dönük çalışmalar... Bunlara ilişkin sistemli bir çaba içine girildi. Adli tıpçuların kendi çalışma sistemleri vardı elbette, ama o da sıklıkla kötüye kullanılıyordu. Tam ve bağımsız bir araştırma çok nadirdi ve kanıtlar yok ediliyordu. Sonuç olarak da infazlar cezasız kalıyordu.

Devletlerin doğrudan sorumlu olduğu iddia edilen ölüm vakalarının etkin biçimde soruşturulması konusunda özellikle Garry Peterson'un çok önemli katkıları oldu. Minnesota Adli Tıp Başkanıydı o dönemde Garry Peterson ve 1984'te ortak bir rehber oluşturma kararı aldılar. Bunun da arka planında bir yüzleşme çabası vardı, yıllar içinde yetersiz incelenmiş ölümleri ortaya koyabilmek, hakikati açığa çıkarabilmek ve yüzleşmek... Bu tür vakaların soruşturulmasında izlenecek ilkeleri ve adli tıp standartlarını oluşturma çabası BM'ye taşındı nihayetinde ve 1989'da Minnesota Protokolü kabul edildi. Keza 10 yıl sonra, 1999'da, İstanbul Protokolü adıyla bilinen "İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı, Aşağılayıcı Muamele veya Cezaların Etkili Biçimde Soruşturulması ve Belgelendirilmesi için El Kitabı" da yine BM tarafından benimsendi.

Fakat bugün geldiğimiz noktada görüyoruz ki bu kazanımların aşındırılmasına, geriletmesine yönelik çok ciddi adımlar atılıyor devletler tarafından. Hem Minnesota Protokolü hem de İstanbul Protokolü insan hakları mücadelesinin birikimlerine dayanan birer BM belgesi. Her ikisi de aslında yüzleşmenin aracı olabilecek nitelikli kılavuzlar. Ama insan hakları mücadelesinin kazanımlarını geriletme yolunda devletlerin tutumunu da bu noktada açıkça görüyoruz. Az önce belirttiğim gibi, 2016'da Minnesota Protokolü'nün güncellenmesi sürecinde yaşananlar bunun bir örneğidir. Benzer bir şeyin İstanbul Protokolü için de yaşanması mümkündür doğrusu... Tahmin edebileceğiniz gibi, aradan geçen yıllar nedeniyle, onun da güncellenmesi gerekiyordu. İnsan hakları hareketinin güncelleme sürecine etkili müdahalesi sonucunda orada bir gerileme yaşanmadı neyse ki...

Hakikat inşasının temel ilkeleri

Hakikat inşası için yol gösterici olmayı amaçlayan bu kılavuzlarda öne çıkan temel ilkeler nelerdi?

Bir kere *yeterlilik*, *tarafsızlık* ve *şeffaflık* ilkelerinin altını çizmemiz gerekir. Bir suçun, bir ihlal iddiasının tam olarak incelenebilmesi için yeterli bir çalışma yapılmalıdır ve bunu da ancak alanında yetkin ve tarafsız bir heyet yapabilir. Gerçekte ne olduğunun ortaya çıkarılabilmesi için uzman bilgisine sahip ve hakikate sadakat anlamında tarafsızlıktan taviz vermeyen bir heyet yürütmelidir araştırmayı. Olguların toplanması ve belgelenmesi, kanıtların incelenmesi kadar tanıklıklar da çok önemlidir hakikatin araştırılmasında. Ve bütün bu süreç şeffaf bir biçimde, yani kanıtların ve belgelerin gizlenmesine izin vermeyecek bir tarzda yürütülmelidir. Sonuçta protokol, kanıtların düzenlenmesi, araştırma alanlarının tanımlanması ve kişisel tanıklıkların dinlenmesi yoluyla hakikatin ortaya çıkarılmasını amaçlar.

Çok önemli bir nokta, soruşturma komisyonunun *bağımsız* bir komisyon olması gerekliliğidir. Devletin olaya karıştığı şüphesi olan tüm ölüm olgularında, örneğin Minnesota'da, bu araştırmaların özel bir komisyonla, bağımsız bir komisyonla yapılması gerektiği, nesnel ilkeler çerçevesinde yapılması gerektiği ısrarla dile getirilmiştir. Ne var ki Minnesota Protokolü'nün güncellenmesi sürecinde, protokolün adı değiştiği gibi, bağımsız komisyon gerekliliği de protokolden çıkarıldı. Bu da yine devletlerin insan hakları mücadelesine galebe çalmasıyla ilgili bir nokta ne yazık ki.

Özel bir soruşturma nasıl başlar? Devletin bu olaya karıştığı izlenimi verecek birtakım bilgilerle başlar. Özellikle ölenin politik görüşü, etnik veya dinsel kimliği, sosyal statüsü bu kişinin hedef seçilmiş olabileceğine dair bir kuşku uyandırıyorsa... Veya örneğin kişi ölümünden önce gözaltında ya da tutukluyken görülmüşse...

Aslında tam da Türkiye’de geçtiğimiz günlerde yaşanan bir olaydan yola çıkarak söyleyebiliriz: Biliyorsunuz, Van’da iki yurttaşın güvenlik güçleri tarafından helikopterden atıldığı iddia edildi geçtiğimiz günlerde. Ve ne yazık ki o iki kişiden biri öldü. Bu konuda hiçbir açıklama yapılmadı, daha helikopterden atılma iddiasının üzerinden bir gün geçmeden o ilin valisi, Van valisi, çıktı dedi ki “böyle bir iddia yoktur”, işte “kaçarlarken kayalıklardan düşmüşlerdir” vs. Bu çok talihsiz bir açıklamaydı elbette. Neden yüzleşemediğimizi ortaya koyan bir tabloydu. Yüz yıl önce yaşananlarla yüzleşemediğimiz gibi — ve tam da bu nedenle — bugün yaşananlarla da yüzleşemiyoruz.

İnsan hakları hareketinin rolü

Evet, hakikat inşası süreçlerinde birçok yetersizlik olabildiğini biliyoruz. Gerekli uzman bilgisi olmadığında mesela veya uzmanlar konuya tarafsız yaklaşmadığında — ki çok sık görülen bir durum bu — devletler hakikatin üstünü örtme konusunda (söz gelimi yayın yasakları getirmek vb yollarla) çok geniş bir hareket alanına sahip olabiliyorlar. Öldürülen kişilerin aileleri de tehdit altında olabiliyor ve zaman zaman geri çekilmek zorunda kalabiliyor. İşte burada etkili bir insan hakları mücadelesi çok büyük önem taşıyor.

Keza aynı şey bağımsız komisyonların bulunmadığı veya etkinliklerinin engellendiği durumlar için de geçerli. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu’ndan söz etti sevgili Nilgün Toker bir önceki konuşmada. Bu kurulun oluşturulma biçimi aslında hepimizce çok açık. Bütün üyelerinin Cumhurbaşkanı tarafından atandığı bir insan hakları kurulundan söz ediyoruz. Bu insan hakları kurulunun, devlet tarafından işlendiği iddia edilen suçları araştırma yeterliliği yoktur, zira bağımsızlığı yoktur ve yaptığı çalışmalar hiçbir biçimde güvenilir olmayacaktır. Burada da yine hakikatin ortaya çıkarılması konusunda rol oynayabilecek bağımsız aktör, insan hakları hareketinin kendisidir.

Evet, bütün bu süreçlere ilişkin hükümetler elbette zaman zaman raporlar yayınlarlar. Böyle bir bağımsız komisyon kurulabilirse, bu komisyonun aktardıklarına karşı hükümetlerin de verdikleri yanıtların halka açık olması gerekir ve bütün bu çalışmaların şeffaflıkla yürütülmesi gerekir. Bunun bazı durumlarda olabildiğini, ama birçok durumda da olmadığını gayet iyi biliyoruz.

Minnesota Protokolü, İstanbul Protokolü gibi kılavuzlar kimler için bağlayıcıdır? Başta hükümet yetkilileri için bağlayıcıdır elbette çünkü asıl sorumlu olduğu iddia edilenler onlar. Tabii ki uluslararası politik kuruluşların tamamı, yasa uygulayıcılar, ölen kişinin yakınları ve ailesi, ölümden sorumlu tutulan potansiyel sanıkların temsilcileri de aslında bu ilkelere uymak zorunda olan gruplar. Ayrıca, bir ülkedeki tarihçiler de bu ilkelere uymalı ve buna göre bir değerlendirme talep edebilmeli. Keza gazetecilerin, avukatların, hakimlerin, doktorların ve bir bütün olarak yurttaşların da bütün bu süreci takip etmekle ve daha nitelikli

bir hale getirmekle yükümlü olduklarını vurgulamak gerek. Güçlü bir insan hakları mücadelesi, hakikat inşasına toplumsal olarak sahip çıkılabildiği ölçüde mümkündür ancak.

Ben bir adli tıp uzmanı olarak, hakikatin tanımlandığı koşullardaki iyileştirme gücüne tanıklık etmiş biriyim. Hakikat inşası ve yüzleşme toplumsal olarak da iyileşmemizi ve belki yurttaş olma davranışını daha etkili bir biçimde göstermemizi sağlar. Yüzleşemediğimizde hakikati inşa edemiyoruz ve hakikati inşa edemediğimizde de yalanlar üstüne kurulu bir topluluk içinde yurttaş olma becerisini gösteremiyoruz.

Bu ıstıraba ancak ilkeli mücadele pratikleri yoluyla son verebiliriz.

Using action research to address trauma caused by organised violence

Dumisani Maqeda Ngwenya

Between 1983 and 1987, the newly elected nationalist government of ZANUPF (Zimbabwe African National Union - Patriotic Front) led by the then Prime Minister Robert Mugabe, embarked on a pogrom in Matebeleland and parts of the Midlands province in Zimbabwe, which left an estimated 20.000 civilians dead, countless others tortured, maimed, raped and disappeared. These areas are occupied largely by groups that have historically been identified as Ndebele. These atrocities were carried out by an especially trained army unit and which was largely Shona speaking, the other major tribal grouping in Zimbabwe. The army brigade and the operation were officially known as *Gukurahundi*, a chiShona word meaning the rain that washes away chaff before the spring rains. The atrocities left communities largely traumatised and the social fabric in tatters. More than 35 years later, there has never been an acknowledgement, apology or any form of effort to try to bring healing to these people. The 22nd December 1987 signing of the Unity Accord, between ZANU-PF and PF-ZAPU (Patriotic Front - Zimbabwe African People's Union), the two nationalist movements that had fought for the liberation of Zimbabwe against the white minority rule, helped to stop the violence and killings. Since then people have been caught in a moment of time and have hardly moved from their hurts, trauma and anger. To make matters worse, the perpetrators are still in power, living a largely pampered life with impunity. In the past attempts to seek redress or just to talk about *Gukurahundi* have been actively suppressed by state security agents (Ngwenya 2018).

Using action research as a tool for healing of traumatic experiences

My organisation, Grace To Heal, has since 2003 been working with the communities and families of the victims of *Gukurahundi*. The focus of the programme we ran was to try and assist communities find some closure in the face of an unrepentant and oppressive government. One of the results of these atrocities is the many unmarked mass and shallow graves that dot most of the region. We sought to identify the graves and trace the families of the deceased, to assist them to speak about their stories and, since exhumations were and are still not possible, to preserve and dignify the graves by building temporary enclosures, to allow for future exhumations. We began to get feedback from some of the family members about how the process had helped them to find some closure, at least in the spiritual sense, since the graves of their loved ones were no longer desecrated. This got us to reflect on their experiences and the ethics of such a programme, and one of the issues had to do with the question of whether we were actually helping these people or giving them a sense of false hope.

So when I got the opportunity to further my studies, I decided to take a closer look at the question of whether it was possible to heal from the wounds of violence without an official healing process or apology from the perpetrator. I worked with a group of ex-combatants, who were among the primary targets of *Gukurahundi*, and chose to use action research.

Why action research?

As a peacebuilder, I am motivated by the desire to transform conflicts from being destructive to positive peace and well-being of individuals and society. As Sylvia Kaye (2017) says, peacebuilding is about promoting “transformation and change, to foster solutions that lead first to a cessation of hostility or conflict, and ultimately to a profound change in which harmony and peace are realities instead of wishes”. As for action research, it is:

A participatory, democratic process concerned with developing practical knowing in the pursuit of worthwhile human purposes, grounded in a participatory worldview which we believe is emerging at this historical moment. It seeks to bring together action and reflection, theory and practice, in participation with others, in the pursuit of practical solutions to issues of pressing concern to people, and more generally the flourishing of individual persons and their communities. (Reason and Bradbury 2001)

Action research is about transforming issues of concern to people and their communities while reflecting systematically on the process. My interest was not only about understanding a phenomenon but also about changing it. I wanted to do more than recommend actions at the end of my thesis, I wanted to see a benefit accruing to the participants from the research. Action research allowed me to bring together theory and practice.

The process

The research lasted for almost two years and during that time we had six dialogue sessions with a group of 10 people, consisting of seven ex-combatants and three student interns on attachment at their organisation. The students were meant to be taking notes on behalf of the ex-combatants but they ended up participating actively in the research process. Including the students was not my idea but theirs, however, their participation worked in my favour as this allowed me to observe the phenomenon of transgenerational trauma transmission. The students were able to talk about how the trauma of the older generation was affecting them as young people. (The students’ parents, like almost all adults in Matebeleland, had also experienced the violence of *Gukurahundi* in one way or another.)

Initially, these dialogue sessions, were meant for the exploration of issues of concern to them, as I wanted to understand their perspectives and the effects of the *Gukurahundi* violence on them as individuals. Nevertheless, these sessions yielded more than what I had expected. They soon assumed a narrative therapeutic dimension as participants were able to share their innermost feelings and to support each other. They constantly emphasised the need to tell their stories and to be listened to. They expressed satisfaction at being able to tell their stories to each other and realising that they were not alone in their pain. As one of them put it: “... this thing still lingers and I am also part of those who need healing. At times, when we discuss like this, I always realise that ... I am not the only one affected but we are many. When you find

people with similar issues and you discuss, you feel relieved”. This was affirmed by another who expressed it this way (Ngwenya and Harris 2015):

If I can share with the group what has happened to me, myself, it lessens the severity of the problem, because a problem shared is a problem relieved, so to say. It may not go away completely, but the fact that you now all know about my problem, I feel consoled. ...It has to be known how I lost my leg, and for you people to be able to feel for me...
By this act of telling to other people, it reduces the severity of the problem that I carry.

This “accidental” discovery, shows how important story-telling is in the path towards healing of wounded memories — a topic that has been discussed at length by Minow (1998), Reeler et al (2009) and Schweitzer et al (2015).

One thing that they felt badly about is that the history of their contribution in the fight for independence has never been fully acknowledged and does not appear in history books or taught in schools. So they thought that perhaps writing their own stories of the liberation would assist in “truth recovery” and to affirm the important role they played during the liberation struggle. Only a few undertook this exercise and it is an ongoing project.

During the dialogue sessions, participants indicated that a lack of healing carried negative consequences for them as individuals, their community, and the country in general. They felt that it was important to explore available approaches that could contribute to the healing of their past hurts.

On my part, I was afraid of having them participate in a programme that asked them to forgive in order to heal while ignoring the larger structural issues that still existed. I thought that this would neither be fair nor just, as it would leave them vulnerable to further traumatising by the perpetrators. I was attracted to the Tree of Life (TOL) programme as it didn’t seem to make such demands of victims (Ngwenya 2016). Basically, “the Tree of Life is a healing and empowerment workshop that combines the concepts of storytelling, healing of the spirit, reconnecting with the body and re-establishing a sense of self-esteem and community” (Reeler et al 2009, 182). The process centres around a series of circles resembling the traditional village court, but in this court all are equal and participants utilise a “talking piece” to give each other turns to speak. Over a number of circles participants use drawings of trees to talk about different aspects of their lives. For instance, participants discuss their roots (ancestry), trunk (childhood), leaves (important features of their lives), and fruit (family and future plans) and explore their connectivity and benefits of diversity.

For our group, the “trauma circle” was the most important part of the process. Participants were given an opportunity to talk about their traumatic experiences in a safe, respectful and loving environment. Participants conducted a session in body work every morning, which consisted of breathing, balancing and stretching, and relaxation exercises. This was meant to allow participants to reconnect with their bodies, especially those who had experienced physical torture. At the end of the workshop, participants gathered around a living tree to study and discuss similarities between their lives and the tree. Facilitators chose a tree that had seen the worst but was still alive and striving. The TOL approach is very flexible and can be adapted to fit any context. It is also relatively inexpensive and does not require highly trained

professionals. It is focused to provide healing through group therapy, using nature as a means for healing (Ngwenya 2016). I like the fact that the approach did not require participants to forgive or reconcile but rather to work on themselves and find inward strength and resilience to heal on their own the best they know how.

Outcomes

Let me state that for healing to be effective and long lasting, other conditions need to be fulfilled alongside therapeutic activities. Acknowledgment, confession, asking for forgiveness, justice (preferably restorative), addressing issues of impunity, reparations and the like, are crucial components in the healing and reconciliation process.

However, I can say that this action research provided the participants a better option than the victim and defeatist attitude. It increased their resilience and agency — the ability to get on with their lives even without an official healing process. The use of a tree, which had several defects and cut off branches, as an analogy for their broken lives was a powerful symbol that helped most of them to determine not to allow their painful past to hinder their present and future.

Here are a few remarks about their experiences of the workshop in particular (Ngwenya 2018, 151-52). A student participant remarked:

I for one had that mind that if one day, if I'm given that chance, I would do it (revenge). But looking at this workshop, the way things were laid out, I had or maybe I gained a positive attitude... I noticed that after this I just had a positive mind...

Participant C said:

It helped me a lot, because when I observe, the tree won't die if you cut it and leave its roots. That is the first thing I realised that as long as the roots are not removed the tree will not die... As long as it has roots it will always grow, this is one of the things I liked. If I am cut..., but then still you as a human being, how is your nature, it is to continue going forward you must not go back and say I have been cut and then stay there and limp.

V took this analogy further saying:

People would say but I am more than a tree, you see. If you cut the tree and it continues to live, why can't I be the same? That's the way of trying to forego the past and continue focusing on the future, because the tree has a future, because it's still continuing to..., isn't, and to us this is a double advantage that we had, in the sense that we got to yield ourselves as individuals and also, we obtained a vehicle or we acquired a vehicle which we can institute in our quest to develop this, this face, you see which we always have.

Another one saw it this way:

Looking at the tree, how it is nurtured or how it nurtured itself, uhm... how it gets to adapt to the environment, all those things. I took it upon myself that that tree resembles my life, how I've managed to go through all those things and found it helpful because this gave me the strength to keep on keeping on, because looking at the challenges that

one might face, you might never in life get the chance for someone to come and apologise... but looking at this workshop that we had, I think it is, uhm... I think it was really helpful, a good benefit to me... So, I took it upon myself that if the tree can survive under all those conditions, then I can also live under these conditions. That is how I found this helpful to me.

And lastly:

If you take the symbolism of a tree, when we were around that tree... We all stood by it, we touched its branch, we touched its trunk but then we realise that, that tree was nonviolent, OK, that tree of course it's not a human being, however it had feelings, it has got feelings because it bled by the time it was cut that other stump which was on it. I'm sure it bled for weeks on end, isn't it? Until that area dried up but then still it didn't go out to retaliate because it's a tree. If we can symbolise ourselves in the feature of that tree we will be able to reconcile with ourselves... If we imagine ourselves in the form of a tree and say he came, he cut, but left us standing, but our lives must go on isn't it? ... Now as human beings we have got feelings and we have got motives... But if we re-align our brains as human beings, ah, let us behave like trees so that we can then be able to reconcile with ourselves.

Conclusion

Due to the time factor, it is not possible to do justice to the potential efficacy of action research in peacebuilding and healing of wounded memories in particular. However, as can be noted above, the possibility for its use in other settings is real. I acknowledge, however, that replicability is not a concept that works well in action research, for though people might share similar circumstances, they never react the same to stimulus, people are unpredictable and action research is not about recreating lab experiments.

References

- Kaye, Sylvia. 2017. "An Overview of Action Research and Its Relevance to Peacebuilding". In *Building Peace via Action Research: African Case Studies*, edited by S. Kaye and G. Harris. Addis Ababa: University of Peace.
- Minow, Martha. 1998. *Between Vengeance and Forgiveness: Facing History after Genocide and Mass Violence*. Boston: Beacon.
- Ngwenya, Dumisani and Geoff Harris. 2015. "Healing from Violence: An Action Research Project among Survivors of *Gukurahundi*, Zimbabwe". *Peace and Conflict Review* 8(2): 1-15.
- Ngwenya, Dumisani. 2016. "'Our Branches Have Been Broken': Using the Tree of Life Methodology with Victims of *Gukurahundi* in Matebeleland, Zimbabwe". *Peace and Conflict Studies* 23(1): 1-21.
- Ngwenya, Dumisani. 2018. *Healing the Wounds of Gukurahundi in Zimbabwe: A Participatory Research Project*. Cham: Springer.

Reason, Peter and Hilary Bradbury. 2001. *Handbook of Action Research: Participative Inquiry and Practice*. London: Sage.

Reeler, Tony et al. 2009. "Tree of Life: A Community Approach to Empowering and Healing Survivors of Torture in Zimbabwe". *Torture* 19(3): 180-193.

Schweitzer, Robert et al. 2014. "Narratives of Healing: A Case Study of a Young Liberian Refugee Settled in Australia". *Arts in Psychotherapy* 41(1): 98-106.

Adalet arayışının güzergahlarında kaybedilenler ve yakınları: Sadakat, ısrar ve politik aidiyet

Özgür Sevgi Göral

Son on yılda akademi ve sivil toplum alanında yapılan tartışmalar, zorla kaybetmelerin geçmişte, daha çok 1970’lerde Güney Amerika diktatörlüklerinde siyasi muhaliflere karşı yapılan ve geçmişte kalmış uygulamalar olduğu hissini verir. Ne yazık ki durum böyle değil, zorla kaybetme suçu, farklı yerlerde ve zamanlarda, yaygın biçimde işlendi. Zorla kaybetme pratiğine, *Organisation de l’Armée Secrète* (Gizli Ordu Örgütü, Fransız ayaklanma karşıtı örgüt) tarafından özellikle 1961 ve 1962 yıllarında olmak üzere Cezayir Bağımsızlık Savaşı sırasında anti-kolonyal hareketlere karşı olarak, sonra da Cezayir hükümeti tarafından Cezayir’deki iç savaş sırasında farklı Müslüman grupların militanlarına yönelik olarak yaygın biçimde başvuruldu. Eski-Yugoslav devletlerinde etnik temizlik, soykırım ve insanlığa karşı suçların işlendiği 1991 ve 2001 yılları arasındaki savaşta kullanıldı. 1990’larda Türkiye’de Kürt muhaliflere karşı, Rusya’da da 1999 ve 2009 arasındaki Çeçen Savaşı sırasında Çeçen militanlara karşı uygulandı (Sarkin vd. 2014; İnsan Hakları İzleme Örgütü, 2003; Chevalier-Watts 2010; Göral 2017). Zorla kaybedilenlerin yakınları ve bu konuda çalışan sivil toplum kuruluşlarının üyesi olduğu bir ağ olan *International Coalition against Enforced Disappearances* (ICAED, Uluslararası Zorla Kaybetmelere Karşı Koalisyon), zorla kaybetme suçunun günümüzde Bangladeş, Hindistan, Mali, Pakistan, Meksika, Kolombiya, Sri Lanka, İran, Sudan, Lübnan, Irak ve Suriye’de işlenmeye devam ettiğini belirtir (ICAED 2012). Dahası, Guantanamo Hapishanesi’nde kristalleşen yasa dışı tutukluluk hali ve bir tür zorla kaybetme sayılan olağanüstü örtülü iade (*extraordinary rendition*) gibi “terörle mücadele” kapsamında hayata geçirilen uygulamalar, zorla kaybetmelerin özellikle 2001 yılından sonra Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık ve Almanya gibi “demokrasinin kalbi” olan ülkelerde de gerçekleştiğinin bir kanıtıdır (Calveiro 2008). Tüm bu veriler zorla kaybetme stratejisinin küresel bağlamda modern devletler tarafından gerekli görüldüğü takdirde çeşitli “olağanüstü durumlarda”, egemenliklerinin tehdit altında olduğunu hissettiği zamanlarda tezahür ettiğini ortaya koyar.

Karşılaştırmalı bir bakışla zorla kaybetmeler

BM Herkesin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme’ye göre, “zorla kaybetme” terimi, “devlet görevlilerinin ya da devletin yetkilendirmesi, desteği veya göz yummasıyla hareket eden kişilerin ya da grupların gözetimine alma, tutuklama, kaçırma ya da diğer herhangi bir biçimde özgürlükten yoksun bırakması ve bu durumdaki bir kimseyi, özgürlükten yoksun bırakmayı kabul etmenin reddedilmesi veya kaybedilen kişinin akıbetinin ya da nerede olduğunun gizlenmesiyle, hukukun koruması dışına çıkarması” durumunu ifade

eder.¹ Çeşitli bağlamlarda, zorla kaybetme suçunun işlenme biçimi birbirinden farklıdır. Örneğin, ilgili devletin gücüne dikkat edilmelidir, çünkü güçlü ya da zayıf bir devlet olması işlenen suçun sonuçları üzerinde kayda değer bir etkiye sahiptir. Ayrıca, çatışmanın bağlamı, devam edip etmemesi ve bittiyse nasıl bittiği, çatışmanın etnik mi, yoksa etno-siyasi mi olduğu ya da otoriter bir devletten mi kaynaklandığı da zorla kaybetmeler karşısında aktüel durumu etkiler. Son olarak da ulusaşırı kurumlar ve “yabancı hamiler” dahil olmak üzere uluslararası aktörlerin varlığı ya da yokluğu, zorla kaybetmelerin hukuki durumunun ve hafıza sahasındaki halinin nasıl şekilleneceğine dair rol oynar.

Her ne kadar örnekler arasında farklılıklar olsa da cezasızlık zırhıyla korunan faillerin dokunulmazlıkları ve kayıtsızlıkları ile yerel hukuki mekanizmaların etkisizliği trajik bir biçimde benzerdir. Af kanunları, çıkmaza girmiş soruşturmalar, beyhude davalar gibi cezasızlığın hukuki mekanizmaları ile kaybedilenlerin ailelerini sindirmek üzere kullanılan taktikler her örnekte yaygındır. Bazı durumlarda ise kaybedilenler arasında hiyerarşiler yaratan ve seçici bir cezalandırma süreciyle sonuçlanan düzenlemeler söz konusudur, örneğin Lübnan’da 1991 yılında çıkarılan kapsamlı af yasasının tek istisnası siyasi ya da dini liderlere yönelik işlenen suçlardır. Birçok örnekte, failer sadece delinmez cezasızlık zırhıyla korunmakla kalmayıp, siyasi partilerde yüksek konumlar verilerek ya da çeşitli güvenlik ve istihbarat birimlerinde önemli pozisyonlara getirilerek terfi ettirilmiştir.

Pek çok bağlamda ortak olan bir başka çarpıcı nokta ise, zorla kaybetmelere karşı yürütülen mücadelede kadınların öncü rolü. Kaybetmenin ardından, eşlerin ve annelerin performansları, eylemleri ve hareketleri mücadeleye yön verir. Her ülke için kesin rakamlar bulunmasa da çoğunlukla erkeklerin zorla kaybedildiğini biliyoruz. “Toplumsal cinsiyet analizi yapan araştırmalar kaybedilenlerin yaklaşık yüzde 70 ila 94’ünün erkek olduğunu doğrular”. (Dewhurst ve Kapur 2015, 4). Kaybolmadan sonraki adalet mücadelesi, ailenin ekonomik yükü, yas tutmanın sembolik rolü gibi maddi ve duygusal birçok görevin cinsiyet temelli bir iş bölümüyle esas olarak kadınların görevi haline geldiğini biliyoruz. Kadınların deneyimleri sadece kaybedilme sonrasında değil, suçun spesifik olarak işlenme şeklinin ve örüntülerinin anlaşılması konusunda da esas teşkil eder. Zorla kaybetmelere toplumsal cinsiyet temelli yaklaşan bir perspektifin söyleyecek çok şeyi var: “Kaybedilenlerin eşlerinin deneyimlerinin karmaşıklığı ve çok katmanlılığı, insanların ağır hak ihlallerine ya da yoğun devlet şiddetine maruz kaldığı zamanlarda verdikleri yanıtlara da başka bir gözle bakmamızı sağlıyor. [...] Dolayısıyla ağır insan hakkı ihlallerinin yarattığı tahribatı nasıl giderebileceğimizi tartışırken bu çok farklı deneyimlerin hepsini içeren bir dil kurmak gerekiyor”. (Kaya ve Bozkurt 2014, 12). Bununla beraber, zorla kaybetmelerin cinsiyetlendirilmiş yönlerine odaklanan çalışmalar, son on yılda artmış olsa da, hala literatürün çok küçük bir kısmını oluşturur.

Türkiye’de zorla kaybetmeler olgusu

Bir devlet şiddeti biçimi olarak zorla kaybetmeler Türkiye’de yaygın bir biçimde 12 Eylül 1980 darbesinden sonra karşımıza çıkar. Hukukçu Gökçen Alpkaya’nın kategorizasyonuna göre Türkiye’de zorla kaybedilenler üç grup altında ele alınabilir: Türkiye’nin batısında

¹ Birleşmiş Milletler (BM) Herkesin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme, 23 Aralık 2010’da yürürlüğe girdi, https://treaties.un.org/doc/Publication/CTC/Ch_IV_16.pdf.

yaşayan ve silahlı mücadele yürüten sol örgütlerin militanları olduğu iddia edilenler; Kürt hareketinin siyasi partilerinin il ve ilçe yöneticileri, Özgür Gündem gazetesi çalışanları olmak kaydıyla gazeteciler, sendikacılar ve İnsan Hakları Derneği üyeleri gibi Kürt hareketinin yerel siyasi liderleri; ve Olağanüstü Hal (OHAL) bölgesinde yaşayan tüm Kürtler (Alpkaya 1995). Zorla kaybetme suçunun OHAL bölgesinde yaygın bir biçimde ve bir savaş stratejisi olarak uygulanması Kürdistan'da özel harp ve kontr-gerilla taktiklerini de içeren yeni savaş stratejilerinin uygulamaya konduğu 1990'lı yıllarda olur. 1993 yılında yapılan bir MGK toplantısından sonra açıklanan "Alana Hakimiyetini Yeniden Kurmak ve PKK Örgütünü Bölgede Barındırmamak" stratejisi sonucunda zorla göç ettirme, zorla kaybetmeler ve yasa dışı ve keyfi infazların sayısında çok belirgin bir artış oldu.² Olağanüstü hal yasalarının verdiği muazzam yetkiyle, bir bütün olarak Kürt toplumu yeni özel harp stratejileriyle hedef alındıysa da PKK'ye destek verenlerin bedenleri kolaylıkla imha edilebilir bedenler olarak damgalandı, imha edildi, işkenceden geçirildi, dağıldı ve yok edildi, haysiyetleri ise sürekli olarak saldırıya uğradı. Bu saldırı, Türkiye'nin geri kalanındaki gündelik siyasi şiddetten farklı bir şiddet fazlası içerdi. Farklı kesimler siyasi birtakım kriterlerle tasnif edilerek kolonyal bir matris içinden disiplinler, biyo-politik ve nekro-politik yönetim tekniklerinin özgül bir bileşimiyle karşı karşıya kaldılar (Mbembe 2003). Zorla kaybetme tam da bu kolonyal matrisin önemli şiddet biçimlerinden biri oldu. Üstelik, 1990'lı yıllarda Kürdistan'da kayıp yakınlarını da etkileyen yeni ve çok güçlü bir siyasallaşma dalgası da ortaya çıktı; devlet şiddeti örüntüleri ile bu siyasallaşma dalgasını bir arada düşünmek gerekir. Kürt hareketinin 1990'lı yıllar boyunca kitle desteğini sürekli artırması, 1990 yılında Halkın Emek Partisi'nin kuruluşu ve yeni kolektif meydan okuma biçimlerinin ortaya çıkması (Watts 2014), hak ihlallerinin geniş kamuoyunda başka türden hakikat anlatıları olarak dolaşıma girmesi için başta Özgür Gündem olmak üzere çeşitli alternatif yayın organlarının işlev görmesi, yeni türden hak arayışı yollarının ortaya çıkışı anlamına geliyordu.

Adalet arayışının farklı güzergahları

1990'lar boyunca ya da 2000'lerin başlarında, zorla kaybetmelere karışmış resmi sorumluların neredeyse hiçbiri yargılanıp ceza almadı. Kayıp yakınları sistematik olarak yetkili makamlara başvurularda bulundu ve farklı biçimlerde etkisiz cevaplar aldı: Savcıların çoğu türlü bahanelerle dilekçelerini kabul etmedi; kabul edenler arasında ise neredeyse hiçbiri soruşturma başlatmadı. Bazıları askeri görevliler karşısında güçsüz olduklarını belirtti, bazıları da kayıp yakınlarını tehdit etti (Göral 2017, 129). Diğer bir deyişle, 1990'lar tam bir cezasızlık dönemi oldu. Cezasızlık zırhının mutlaklığına rağmen kayıp yakınlarının 1990'lı yıllar boyunca hiçbir sonuç vermemesine ve vermeyecek olmasını bilmelerine rağmen savcılara sürekli dilekçeler veriyor olması ancak siyasi mücadele dinamikleri ve bu dinamikler sonucu oluşan yeni öznellikler bağlamında anlaşılabilir. Dilekçe mekiği, örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin de aktif biçimde kullanılmaya başlanmasının da dahil olduğu yeni bir siyasi ve hukuki repertuar oluşturan bu dönüşümün bir parçası olarak

2 Bu konuda ilk elden bakılabilecek çalışmalar şöyle sıralanabilir: Alpkaya (1995), Ayata ve Yüksekler (2005), Göral, Kaya ve Işık (2013), Jongerden (2009), Parker (2010), Tezcür (2010), Üstel (2004).

düşünülebilir.³ Kayıp yakınları için, 1990'lı yılların politizasyonu içinde, adalet mekiğinin zikzaklarında mücadele etmek hak hukuk kapısını çalmak ve içinde yaşanan evrenle hukuk evrenini ayırıştırma çağrısı yaparak adalet aygıtını kaybetme suçunu tanımaya zorlamak anlamına geliyordu. Deborah Poole benzer bir ayrımı Peru örneği üzerinden tartışır, formel haklar ve devletin işleyiş mantığı arasındaki ayrımı Peruluların yaygın olarak kullandığı bir deyimle, *el Peru real* ve *el Peru legal* ayrımıyla açıklar (2004, 61). Bu ayrım devletin rasyonel hukuki prosedürleriyle yasa dışı, şedit veya “marjda” pratikleri ve hukukunu ayırıştırma çabasından kaynaklanır. Kayıp yakınları açısından da *reel Kürdistan* ve *legal Kürdistan* ayrımı var gibidir, *reel Kürdistan* ne kadar yoğun bir zor ve şiddet içerse de *legal Kürdistan*'ın tüm hukuk yolları denenmeli ve sonuna kadar zorlanmalıdır. Şüphesiz *reel Kürdistan* ve *legal Kürdistan* hem ayrı hem de birbirinin içinde kurulan iki alana işaret eder; yani *legal Kürdistan* ve onun pratikleri *reel Kürdistan*'ın içinden geçerek oluşur. Adalet çağrısı, bu iki alanın iç içeliğini bilen kayıp yakınları tarafından aynı zamanda bir politik edim ve ahlaki meydan okuma olarak da yapılır. Zira, *legal Kürdistan*'da dilekçe vermek aynı zamanda hak ve tanınma talep etmek, faillele karşı karşıya gelmek, faillelerin isimlerini resmi belgelere not düşmek ve kaybedilenin anısına sahip çıkmak anlamına geliyordu. 1990'lı yılların Kürdistan'ında hiçbir sonuç almayacak bir dilekçeyi savcılığa vermek aynı zamanda siyaseten hesap sorma iradesi anlamına da geliyordu.

Türkiye'deki durum mutlak bir cezasızlık iken Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ndeki (AİHM) durum ise tamamıyla farklıydı. Zorla kaybedilenlerin ailelerinden çok küçük bir bölümü şikayetlerini AİHM'e taşıyabilmiş olsa da AİHM birçok kararında resmi yetkililerin zorla kaybetmeleri soruşturma konusunda isteksiz olduğunu ve Türkiye'deki hukuk yollarının etkisiz olduğunu belirledi.⁴ AİHM'e taşınan en önemli davalar ise *Kurt/Türkiye*, *Çakıcı/Türkiye*, *Timurtaş/Türkiye*, *Orhan/Türkiye* ve *İpek/Türkiye* davalarıydı. AİHM'in zorla kaybetmelerle ilgili gerekçelendirmesinin, Türkiye ve Çeçenistan/Rusya Federasyonu davalarıyla şekillenip dönüştüğü ve zorla kaybetmelerin ayırt edici özellikleri üzerine önemli bir içtihadın ortaya çıkmasıyla sonuçlandığı iddia edilebilir. Bu içtihadın unsurları arasında devlet aktörlerinin dahil olmasına dair kanıtlar; bedeni bulunamamış bir mağdurun ölümünün belirlenmesi; mağdurun kaçırılması/gözaltına alınmasından bu yana geçen zamanın yorumlanması; kaybolmanın gerçekleştiği bağlam, ispat yükü ve 2. maddede tanımlanan yaşam hakkının *prima facie* ihlalinin tespiti sayılabilir. Bu açıdan, özellikle *Timurtaş* davası çok önemlidir. Çünkü bu davada AİHM, normal şartlarda aranan makul şüphenin ötesinde ispat standardının, somut ögelere dayanmaları durumunda “yeterince güçlü, sarıh ve tutarlı

3 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 4 Kasım 1950'de Roma'da imzalanmış, 3 Eylül 1953'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti AİHS'i 10 Mart 1954'te onaylamış, 18 Mayıs 1954'te 6366 Sayılı Kanunla yürürlüğe koymuştur. 28 Ocak 1987'de bireysel başvuru hakkını tanımış, 28 Ocak 1990'da ise zorunlu yargı yetkisini kabul etmiştir. Kürdistan'da 1990'lı yılların başından itibaren AİHM'e bireysel başvuru yolu yaygın bir biçimde kullanılmaya başlandı. Bu konuda etraflı bir tartışma için bkz. Repell (2015), Çali (2010).

4 Hafıza Merkezi'nin analiz ettiği hukuki veriler, 148 kişinin zorla kaybedilmesine ilişkin AİHM'e yapılan 73 başvuruyu da içeriyor. “Zorla Kaybetmelerle İlgili Hukuki Bulgular”, Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, Erişim tarihi: 2 Aralık 2015, <http://hakikatadalethafiza.org/en/about-hafiza-merkezi/how-do-we-work/main-findings-of-the-legal-studies-program/>. AİHM kararlarına göre başvuranlarca çok defa ileri sürülmesine rağmen, Mahkeme hiçbir zaman Kürt vatandaşlara yönelik etnik ayrımcılık yapıldığı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ayrımcılık yasağını düzenleyen 14. maddesinin ihlal edildiği iddiasını kabul etmemiştir.

birtakım çıkarsamalar ya da benzer nitelikteki çürütülemeyen maddi karinelerin bir arada var olması”yla karşılanabileceğini öne sürmüştür. Hafıza Merkezi’nin çalışmalarına göre, Türkiye, aleyhine AIHM’e taşınan zorla kaybetme davalarının yüzde 87’sinde sorumlu bulunmuştur.

2007 yılında, bazı önemli askeri yetkililerin darbeye teşebbüs suçlamasıyla yargılandığı iki dava olan Ergenekon ve Balyoz soruşturmalarının başlamasıyla, 1990’lardaki devlet suçları Türkiye’deki hukuki ve siyasi tartışmaların konusu haline geldi. Yargılanan ordu mensuplarının, 1990’larda Kürt bölgesinde işlenen suçlara da karışmış olmaları, bazı askeri aktörler ve paramiliter grupların kriminal faaliyetleri hakkında ayrı ceza davaları açılmasına yol açtı. Bu askerler, Kürt savaşının otuz yılı boyunca işlenmiş ağır insan hakları ihlalleri için mahkemeye çıkmış en kıdemli Türk ordusu mensuplarıydı. Toplam 10 önemli davada⁵ askerler, köy korucuları, itirafçı grupları ve emniyet üyeleri zorla kaybedilme suçuna karışmaları ve yardım ve yataklık etmeleri sebebiyle yargıldılar. Duruşmalar başta hızlandırılmış prosedürle yapılıyor, sanıklar suçların ağır niteliği sebebiyle tutuklu yargılanıyor ve hazırlanan ilk iddianameler sanıklar için ağır cezalar talep ediyordu. Buna ek olarak, 2013 yılında devlet ve Abdullah Öcalan arasında açık müzakere süreci başlamış ve bu durum davalara yönelik iyimser beklentileri güçlendirmişti. Fakat bu iyimser beklentiler karşılık bulmadı. 2015 yılında barış sürecinin sona ermesi ve silahlı çatışmanın yeniden başlamasıyla, davaların gidişatı kökten bir değişikliğe uğradı. Davalar “güvenlik sebebiyle” uzak şehirlere nakledildi, çoğunda mahkeme heyeti ve savcılar pek çok kez değiştirildi. Uzun tutukluluk süreleri sebebiyle sanıkların hepsi teker teker tahliye edildi. Bu yayının hazırlandığı tarih itibarıyla, bu davalardan beşi, tüm sanıkların beraatiyle sonuçlandı. Geri kalan beş davadaki sanıklar da beraat etmeyi bekliyor.

Sonuç

Çözüm sürecinin sona ermesiyle birlikte yaşanan muazzam şiddet dalgası, sokağa çıkma yasakları ve ablukalar, kayıp yakınlarının kayıplarına yaşamını yeni yitirmiş olanları ekledi. Bugün Kürdistan’ın tamamında *reel Kürdistan* ve *legal Kürdistan* birbirinin üzerine adeta kapanmış durumda. Geçmişteki devlet şiddeti ile şimdi’deki devlet şiddeti yine birbirinin üstüne kazandı. Belki en önemli süreklilik kolonyal matrisin nekro politikasının yeni formlarla da olsa sürekliliğini koruması oldu. İsimsiz ölümler, imhasında sorun görülmeyenler, hukuk rejiminin tamamen askıya alındığı bir alanda işleyen yok etme pratikleri ve uluslararası kurumlardan ulusal düzeydeki adalet arayışlarının tamamının sonuçsuz kalması 1990’lı yılların kayıplarıyla bugünün sürekliliği bakımından en önemli unsurlar. Bu süreklilik kayıp yakınlarının hem bitmeyen bekleyişini hem de adalet arayışını yeniden şekillendiriyor ve şekillendirmeye devam edecek. Yeni dönemde tüm itirazlar, yeni meydan okuma biçimlerini ve yeni mücadele dinamiklerini kapsayarak hem eskinin sürekliliğini hem yeni ölüm ve yaşam politikalarının özgüllüğünü içeren yeni yanıtlarla karşılaşacak. Kayıp yakınlarının ellerini katillerinin iki yakasından çekmeyeceği açık; oluşturacakları yeni yanıtlarla ise zaman içinde karşılaşacağız. Bu yanıtların *reel Kürdistan* ve *legal Kürdistan*’ın

⁵ Davaların ismi ve hukuki içeriğinin yanı sıra, sonuçlarıyla ilgili izleme raporları dahil olmak üzere ayrıntılı bilgi için bkz. “Davalar”, Faili-Belli, Erişim tarihi: 4 Temmuz 2018, <http://failibelli.org/tum-davalar/>.

birbirinin üzerine kapanışını gören bir yerden kurulacağı kuvvetle muhtemel. Hukuka ve adalete çağrı bir kez daha kapanan imkanlara çarpacak. Geçmişte, 1990'lı yıllarda olduğu gibi bir kez daha bu çağrının hem niteliğinin hem formlarının değişeceğini öngörmek çok zor değil. Kayıp yakınları açısından formlar ve içerikler değişse de zamanı aşan bu çağrı tekrar etmeye devam edecek. Ne de olsa bu çağrı bir görüşmede (Cizre, 21.09.2013) söylendiği gibi onların “son nefesine kadar, hatta öldükten sonra da, bu dünyada ve ahirette” yankılanmaya devam edecek.

Kaynaklar

Alpkaya, Gökçen. 1995. “‘Kayıp’lar Sorunu ve Türkiye”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 50(3): 31-63.

Ayata, Bilgin ve Deniz Yüksekler. 2005. “A Belated Awakening: National and International Responses to the Internal Displacement of Kurds in Turkey”. *New Perspectives on Turkey* 32: 5-42.

Calveiro, Pilar. 2008. “Torture in the heart of ‘democracies’”. George Washington Üniversitesi’nde düzenlenen “Symposium on Torture” etkinliğinde sunulan tebliğ. https://us.boell.org/sites/default/files/downloads/Calveiro_torture_democracy.pdf. Erişim tarihi: 25 Eylül 2018.

Chevalier-Watts, Juliet. 2010. “The Phenomena of Enforced Disappearances in Turkey and Chechnya: Strasbourg’s Noble Cause?”. *Human Rights Review* 11(4): 469-489.

Çali, Başak. 2010. “The Logics of Supranational Human Rights Litigation, Official Acknowledgment, and Human Rights Reform: The Southeast Turkey Cases before the European Court of Human Rights, 1996-2006”. *Law & Social Inquiry* 35(2): 311-337.

Dewhirst, Polly ve Amrita Kapur. 2015. *The Disappeared and Invisible. Revealing the Enduring Impact of Enforced Disappearance on Women*. New York: International Center for Transitional Justice (ICTJ). <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Global-Gender-Disappearances-2015.pdf>.

Göral, Özgür Sevgi, Özlem Kaya ve Ayhan Işık. 2013. *Konuşulmayan Gerçek: Zorla Kaybetmeler*. İstanbul: Hafıza Merkezi Yayınları.

Göral, Özgür Sevgi. 2017. “Enforced Disappearance and Forced Migration in the Context of Kurdish Conflict: Loss, Mourning and Politics at the Margin”. Doktora tezi, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (EHESS).

International Coalition Against Enforced Disappearances (ICAED). 2012. “ICAED Statement on the International Day of the Disappeared”. <http://www.icaed.org/home/news-archive-2012/>. Erişim tarihi: 20 Eylül 2018.

İnsan Hakları İzleme Örgütü. 2003. “Time for Reckoning: Enforced Disappearances in Algeria”. <https://www.hrw.org/reports/2003/algeria0203/algeria0203.pdf>. Erişim tarihi: 15 Ekim 2018.

Jongerden, Joost. 2009. “Crafting Space, Making People: The Spatial Design of Nation in Modern Turkey”. *European Journal of Turkish Studies* 10 (2009). <http://ejts.revues.org/index4014.html>.

Kaya, Özlem ve Hatice Bozkurt. 2014. “Fotoğrafi Kaldırmak” Eşi Zorla Kaybedilen Kadınların Deneyimleri. İstanbul: Hakikat Adalet Hafıza Merkezi.

Mbembe, Achille. 2003. “Necropolitics”. *Public Culture*, 15(1): 11-40.

Paker, Evren Balta. 2010. “Dış Tehditten İç Tehdide: Türkiye’de Doksanlarda Ulusal Güvenliğin Yeniden İnşası”. *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti* içinde, der. Evren Balta Paker ve İsmet Akça, 407-431. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Poole, Deborah. 2004. “Between Threat and Guarantee: Justice and the Community in the Margins of the Peruvian State”. *Anthropology in the Margins of the State* içinde, der. Veena Das ve Deborah Poole. Santa Fe: SAR Press.

Repell, L. 2015. “Turkey’s track record with the European Court of Human Rights”. *Turkish Review*. http://www.turkishreview.org/reports/turkey-s-track-record-with-the-european-court-of-human-rights_549090.

Sarkin, Jeremy vd. 2014. *Bosnia and Herzegovina, Missing Persons from the Armed Conflicts of the 1990s: A Stocktaking*. Sarajevo: International Commission on Missing Persons.

Tezcür, Güneş Murat. 2010. “When Democratization Radicalizes: The Kurdish Nationalist Movement in Turkey”. *Journal of Peace Research* 47(6): 775-789.

Üstel, Füsün. 2004. *Zorunlu İç Göç Sonrası Köye Dönüş*. İstanbul: TESEV.

Watts, Nicole F. 2014. *Sandıkla Meydan Okumak: Türkiye’de Kürtlerin Siyasi Yolculuğu*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Between humanitarianism and human solidarity: where does human rights sit?

Radha D'Souza

At least since the end of World War II, which established the current world order under which we live, we have seen two processes at work. We have seen the rise, expansion and now domination of humanitarianism of a new type. The rise of international organisations, public and private, like Oxfam, UNICEF, UNHCR, Christian Aid, and many more have come to occupy an important role in the post-war world order. Equally, we have seen the rise, expansion and now domination of human rights. Here too public and private organisations, beginning with UN Commission on Human Rights, the World Bank which now “mainstreams” human rights in its lending policies, the establishment of organisations like Amnesty International in 1961, human rights has become an integral part of the post-war world order. Both ideas, humanitarianism as well as human rights are popular with different social and political groups. Whereas humanitarianism appeals to popular sense of humanity, compassion, and the desire to reduce human suffering, human rights has become the keyword for social justice and often becomes the language in which to articulate ideas about freedoms and justice for a wide spectrum of social justice movements, from those with reformist and liberal orientations to radical political ones. Human rights provides the vocabulary to articulate what are often political demands and to seek political solutions.

We know that both ideas are problematic. Since the 1990s at least humanitarianism is used to justify military interventions in Somalia, Haiti, Bosnia, Angola, Mozambique, Kosovo, East Timor, Sierra Leone, Congo, Liberia, Zaire, Ivory Coast, Iraq, Afghanistan and many other places. These militarised “humanitarian interventions” are institutionalised in the legal order within the UN. The principle of “Responsibility to Protect” adopted by the UN in 2001 is a critical moment. It blurs the boundaries between civil and military humanitarianism. During the Cold War “civil” humanitarianism such as disaster management, or famine relief, or the so-called “war on drugs” was used to disempower newly independent states by imposing conditions for “humanitarianism” that benefit imperial powers. These humanitarian assistance packages were called “tied aid” with *quid pro quos* for the donors. Private charities like Oxfam and others claimed they were non-political or above politics, but nevertheless came with particular ideological orientations that portrayed the people of the Third World as “victims”, without the capacity for political self-determination, and worthy of our compassion. Afghanistan was occupied for the very “noble” purpose of liberating Afghan women from oppression by Afghan men, the oppression symbolised by the burqa for example. Humanitarianism today is weaponised and used for imperialism’s geopolitical aims. We know all this.

Turning to human rights, we know human rights fails time and time again in delivering on the promises it makes. Take the issue of the human rights of prisoners for visits by lawyers and family members, or health care and books. These rights are routinely denied to political prisoners, so are fair trials, torture happens routinely, judges openly side with the state's agenda. These things happen in all states, whatever their geopolitical or ideological orientations. Some of these rights are very basic and go back to the Magna Carta in 1215 AD, the French Revolution and what is called the European Enlightenment, a movement in European political philosophy that has given us the modern liberal legal system. We see Guantanamo Bay prisoners tortured and continue to remain in prison without trial, we see extraordinary rendition flights that transport prisoners in unmarked planes to be tortured in other countries. Despite these problems many continue to cling on to the idea of human rights and continue to articulate their aspirations for freedom and justice in the language of human rights.

Why? I am perplexed by this reluctance in the face of overwhelming evidence. Today I wish to reflect on this perplexity.

I want to make two points. First, why do so many radical and political social justice movements cling on to the idea of rights even when they know it does not work? Why are they not able to articulate their aspirations for freedom and justice in a different political language? I want to argue that the reluctance to abandon the language of rights even when they see the political and legal concept of rights as a foundational building block of capitalism, imperialism, and liberalism as the ideological façade of capitalism and imperialism, is because capitalist modernity has replaced the idea of human solidarity with human rights.

The second point I want to make is that human rights is the vehicle that has perverted humanitarianism in the old fashioned sense of charity and neutrality during times of crisis like war, or civil conflicts or natural disasters and weaponised it for imperial goals of domination of the Third World. Humanitarianism, in the sense of compassion for fellow human beings is a very old idea. For example, during wars, those who were opposed to war because of personal convictions, devoted themselves to reducing the suffering of people on both sides by giving water or caring for the injured. Humanitarians strived to rise above the war or conflict. Their actions created a neutral space that was above politics or the causes for conflicts between two sides. Sufis did this type of work in pre-modern days. The Red Cross came out of such politically and socially neutral spaces. Today, neo-liberalism has occupied all neutral spaces. I wish to argue that this occupation of neutral spaces is made possible by human rights campaigns. How should we view the mediating position that human rights has come to occupy between our desire for human solidarity and the weaponised humanitarianism that we are seeing around us today?

Both issues demand a close interrogation of philosophical, political, legal, institutional, historical and cultural frameworks that structure our thinking under conditions of capitalist modernity, imperialism and neo-colonialism.

Human rights and humanitarianism

The prefix “human” to rights was added in the post-war era. Before the world wars, rights did not have the prefix “human”. Rights included property rights as well as social, political, cultural rights. By the time the world wars ended, capitalism had expanded geographically as well as in the scale of operations and grown into monopoly finance capitalism. With the establishment of international economic organisations like the World Bank, the IMF, the standard setting organisations like the WHO, ILO, and such, all economic matters of importance to transnational monopoly finance capitalism came under the scope of these new economic organisations known as the specialised agencies. The specialised agencies were established outside the mandate of the UN by the Allied Powers who had won the world wars. The UN was left to deal with the political, social, cultural and ideological aspects of the so-called New World Order after World War II. The post-war institutions introduced a separation between the regulatory conditions needed for the imperialist economy led by the US and the social, political, cultural and ideological conditions necessary for it. This is when the prefix “human” came to be added to rights.

Thus, “human” rights appear in the international legal and institutional order alongside post-war monopoly finance capitalism. Regardless, adding the word “human” to rights gave it a specific connotation. Adding the word “human” suggested an association of rights with humanity, human values and human solidarity but minus the economic foundations necessary for human survival. Henceforth, mass human deprivations and wars caused by the imperialist global political economy and mass human struggle to survive, whether they be natural disasters, famines or wars or whatever else, would be addressed by the humanitarian organisations. The political, cultural, social and ideological conditions for the global imperialist economy would be addressed by “human rights”. Thus, real humanity and human solidarity are taken out of both humanitarianism as well as human rights, and institutionalised in a global imperialist political economy. Yet, the association of the word “human” with humanity and human solidarity in both cases continues to confuse and confound many. Moreover, it leaves us without any vocabulary to articulate our humanity and highlight the centrality of human solidarity for politics.

Humanitarianism and human rights under capitalist modernity

Having clarified the context for both concepts, and grounded them in post-war imperialism and capitalism, I will consider certain aspects of humanitarianism and human rights under conditions of capitalist modernity and reflect on what they mean for human solidarity.

To state the obvious, human solidarity is the glue that holds society and community together. No social life is possible without human solidarity and no human life is possible without collective life. Human beings are by their very nature “herd animals”. This much is common sense. Capitalist modernity transforms the necessity of human solidarity into political solidarity. Capitalist modernity transforms humanity to a collection of individuals driven by individual self-interest, community to “civil society” and transforms human solidarity to political solidarity. Political solidarity, in this schema of liberal social order, arises from the

needs of a collective “self-interest” in the marketplace. In the post-war era of monopoly finance capitalism even states form the so-called “international community”.

“Civil society” organisations advocate political solidarity because that is the only way we can survive in a capitalist society. For example, workers must unionise to get better wages and working conditions in the “labour market”. Along with the collective “self-interest” of workers with jobs there is also competition and conflict between the employed and unemployed workers. Political solidarity is inherently divisive and transient. Without a sound foundation in human solidarity, political solidarity will change with the political wind. Without human solidarity political solidarity divides societies between multiple political, economic and cultural interests. The home of human solidarity however is collective social life which liberalism in law and politics dismisses. Without collective life human solidarity becomes “homeless” and ready to be packaged and passed on to the professional humanitarians with large donors and support of states and international organisations. Yet, we remain human. We donate to war ravaged refugees or homeless children or whatever because it makes us feel “human”. And, this feeling is important to us because it saves our own humanity.

In pre-modern times, before capitalist modernity transformed the idea of human solidarity into political solidarity, the need for human solidarity was derived from transcendental, or “other worldly” ideas such as creation stories — e.g. we are all born from mother earth and the sky-father. Religions took those mythologies to another level and used them to codify norms for collective life. We are all children of Adam and Eve and therefore brothers and sisters. The Sufis argued Allah created everything and therefore those who claim to love Allah must love every one of his creation. From such transcendental ideas, they formulated some human attributes, certain human qualities that are essential for collective life and capable of acting as the glue for social life. Love, compassion, forgiveness, generosity, kindness, helpfulness, respect, dignity of others and our own, are some qualities that are essential for collective life recognised by human societies throughout human history. These qualities are so basic that we no longer consider them as something profound or theoretical.

Capitalist modernity dissolved the very idea of society as an organic and historically evolved collective, and dismissed the qualities needed for collective life like kindness or dignity as something superfluous or pre-modern, or still worse, something “mystical”. Capitalist modernity reduced the human being to a physical bodily entity, the individual, and reduced collective life to a collection of individuals with common interests in the market-place. Capitalist modernity removes the transcendental sources of human ethics that emphasised the need for human solidarity and instead gives primacy to political life and sees politics as the source of ethics. This is an inversion of the relationship between ethics and politics. Ethics of human solidarity is the source of politics and not the other way around as political liberalism holds.

Humanitarian organisations throughout history insisted on remaining politically and ideologically neutral because they believed in a higher ethics. By remaining neutral in war conditions or famine conditions, humanitarians helped all to survive first. Survival is after all the first condition for settling political, social or cultural disputes. Collective life requires such neutral social spaces. Capitalist modernity by dismissing any higher concept of humanity and

bringing everything under the gaze of economics, politics and law, politicises, legalises and instrumentalises the neutral spaces and harnesses humanitarianism for political goals. Politics under capitalist modernity is delivered through the mechanisms of law, where both human solidarity and humanitarianism become subject to rigid definitions, statistical and analytical reasoning and legal formalism.

In such a political, legal and institutional order, human rights becomes the mediator between geopolitically oriented imperialist humanitarianism and our need for human solidarity.

Human rights organisations since the end of the world wars have insisted that human rights must be the driving force of humanitarianism, whether that be aid, or charity, or war victims or victims of natural calamities. They have insisted that humanitarian organisations must go beyond band-aid solutions and commit themselves long-term to those suffering by aligning humanitarian work to human rights. This is a very political agenda however. At the same time, human rights has become tangled so deeply in funding by states and international organisations, in their political and economic agendas, so deeply entrenched in legal, ideological, political and institutional architectures of power, that it is difficult to tell where human rights ends and geopolitics begins. In thus pushing for human rights based humanitarian interventions, human rights organisations have opened the pathway for imperial powers to occupy the politically and socially neutral spaces that help those battling life and death existential crises to survive. The human rights based approach to humanitarianism has institutionalised and legalised it, thereby making both human rights and humanitarianism a geopolitical tool in the hands of imperial powers. Yet many cling to both ideas because we remain human and we desire human solidarity above everything else.

What is to be done?

Drawing these reflections to a conclusion and without going into explanations and details, I will highlight two specific points that I think need more explicit attention than they have received from radical movements.

The knowledge systems on which capitalist modernity is founded is based on a number of “divorces” from pre-capitalist knowledge systems. The first “divorce” is the separation of “ontology” or more simply the branch of knowledge that asks questions about human existence, human purpose, human ethics and human life. What is human destiny? Where is this capitalism and imperialism taking us? What is the meaning of life? Is the human right of a woman to use any shampoo she wants the same as the human right to rent her womb for a price as a surrogate mother? Both are human rights. Where do we draw the line? Such questions are basic. The European Enlightenment which is the philosophy of capitalist modernity dismisses such questions about human purpose and human destiny as “useless” because it has no “market-value”.

Instead it privileges “epistemology” or more simply an instrumental reasoning based on evidence, information, statistics and such which is valuable because it gives us something in return. This type of reasoning has brought us to ecological destruction and the dissolution of community life. With the widespread destruction of nature and community everywhere, many

are beginning to realise that we are no longer able to reproduce the conditions necessary for human life. They seek the answers in human rights which has caused the problem in the first place by divorcing human purpose from market-purpose and human solidarity from human rights. The environmental crisis and the refugee crisis are both evidence of this very wide gap between humanitarianism, human rights and human solidarity. Both types of crisis, the environmental crises and the refugee crises, invite our attention to those bigger questions about human existence, human ethics and human destiny. We should be upfront about the importance of such issues and bring philosophy right to the centre of everything we do from politics to law, to organising, to everything. We tend to shy away from explicitly engaging with those higher questions.

More importantly we need to find another language to articulate what we want and what we desire. Language is a carrier of concepts. That is why the translation of human rights into other languages has been problematic and caused much miscommunications. For example, the word *hakk* in Urdu and Hindustani does not convey anything like “rights” in European liberalism. The word *hakk* is closer to the ethical idea of right and wrong and fairness rather than an entitlement comparable to property. Finding a different language means recognising that under conditions of capitalist modernity and imperialism, human rights is not human freedom. We want *azadi* and not human rights. If we say there cannot be peace without justice as the slogan goes, we need to identify what is just and fair in any given context. We want *insaf* and not democracy. Above all we need to find ways of making human solidarity the basis for political solidarity. All politics is ethical human intervention for freedom or *azadi* and justice or *insaf*. The environmental and refugee crises put these issues squarely on the political agenda. The question is, can we transcend the dichotomy between human solidarity and humanitarianism that is today mediated by human rights, law and liberal democracy?

İnsani krizler çağında insan hakları

Lülüfer Körükmez

Bu sunumumun başlığı oldukça geniş ve diğer yandan aslında tam da derdimi anlatıyor. İnsani krizler olarak adlandırılan acı ve zulümler çağında insan haklarının işlevi nedir? Ve madem insani krizlerden, insanın bedensel varlığının risk altında olduğu anlar olarak dünyanın dört bir yanında yaşanan “krizler”den bahsediyorsak, temel olarak yardım ve empati mantığıyla harekete geçen ve acıyı hafifletmeyi amaçlayan, dünyanın her yerine yayılmış “neden” olarak hümaniteryanizm neden yeterli olmuyor? Veya daha doğru sorarsak, biz nasıl oldu da bu acı ve zulüm karşısında insan haklarından bahsederken hümaniteryanizme mahkum olduk?

Bu soruya yanıt vermek için ilkesel düzeyde hümaniteryanizm ve insan haklarının farklılıklardan bahsederek başlayacağım. Sonrasında ise aslında göç alanında çalışan bir araştırmacı olarak 2015, bazılarının “insani kriz” bazılarının “göçmen krizi” diye adlandırdığı, benim ve elbette pek çok başka kişinin “insan hakları krizi” olarak adlandırdığımız döneme ve bunun gerçekleştiği lokasyona bakacağız. Elbette, bu dönem ve lokasyona bakmamın tek sebebi benim göç araştırmacısı olmam değil, fakat tam da bu sempozyumun sorusunu tartışmak için uygun bir vaka olduğunu düşündüğüm için buraya odaklanacağım: *Küresel İnsan Hakları Krizi Karşısında Ne Yapmalı?* Yine de şimdiden belirtmem gerekir, bu sunum ne yapmalı sorusuna doğrudan yanıt vermek yerine, şimdiye kadar yaptıklarımız içinde yanlış, aksak olanı — en azından bir başlangıç noktası olarak — anlama çabası içeriyor.

İnsan hakları *versus* hümaniteryanizm

İnsan hakları ve hümaniteryanizm hiç kuşkusuz insanlık fikrinde birleşmekte ve buradan hareket etmektedirler. Ancak, zulüm, acı, yaşam ve ölüm ve bunların politikasına farklı cevaplar vermektedirler. İkisinin de ayaklarını bastığı zemin olarak insanlık nosyonuna yaklaşımları, bu nosyonun ne zaman zarar gördüğü ve zararın ortadan nasıl kaldırılabilceğine ilişkin — birazdan tartışacağımız üzere — farklı cevapları mevcuttur.

İnsan hakları ve hümaniteryanizmin köklerinden ve tarihinden bahsetmeyeceğim, bu sempozyumun önceki oturumlarında da vurgulandığı üzere insan hakları, 2. Dünya Savaşı sonrasına dayanır ve Birleşmiş Milletler ve kurumsallaşması Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Deklerasyonu ile tarihlenir. Yine de bazılarının insan haklarını, 1960 - 70’lerde Helsinki Nihai Senedi, insan hakları ağlarının ortaya çıkışı ve geniş kapsamlı yasa ve anlaşmaların ortaya çıkışına tarihlediğini söylemek gerek. Günümüz hümaniteryanizminin ise 20. yüzyılda iki savaş arası dönemde savaşın etkilerinin sonucu olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. 19. yüzyılın hayırsever dürtülerini miras alan Kızıllaç, Oxfam ve diğer

örgütler gibi Hıristiyan ve laik STK'lar, savaşın dehşeti karşısında hareket geçtiler ve başından beri kıtlık ve açlığa karşı kampanya yürüttüler (Moyn 2010: 220).

İnsan hakları, tam da insan olmaktan ötürü sahip olduğumuz haklar, bunların yasalaşması ve uygulanması üzerine kuruludur. Haklar, zaman içinde, insan olmaktan kaynaklanan hakların ötesine geçerek ve sosyal, politik, ekonomik ve kültürel koşullar içinde bireylerin içinde oldukları farklı durumlara özgülenmiş haklara doğru genişlemiştir. Böylece farklı hak kuşakları ortaya çıkmıştır. Tıpkı mülteci, azınlık, tutuklu vb haklarında olduğu gibi. Hümaniteryanizm ise yaşamları risk altında olan herkes için ve sadece yaşamları risk altında olduğunda gerçekleşir. Doğal felaketler ya da insan elinden çıkmış felaketler durumunda hümaniteryan müdahale gerçekleşir. Örneğin, kıtlık ve açlıkla mücadele eden gruplar veya benzeri sebeplerle göçe zorlanan kişilerin, göç yolu boyunca yaşamları risk altında olduğunda hümaniteryan mantık harekete geçer. Genellikle de kişilerin hayatta kalması için yemek, barınma, ilaç ve tıbbi müdahale gibi pratikleri içerir. Zaman içerisinde genişleyerek bu koşulları ortaya çıkaran, acıya sebep olan koşullara müdahale biçimini de almıştır; kalkınma programları, demokrasinin geliştirilmesi vb örneklerde olduğu gibi (Barnett 2018).

Bu temel farklılıklar listesi uzatılabilir elbette, ancak bugünkü tartışmamız bakımından, “gerekçe”lerine bakmak daha yerinde olacaktır. Hümaniteryanizmin temel amacı hayat kurtarmak olarak sınırlanır ve bunu takiben, ilkeler olarak tarafsızlık, bağımsızlık, gönüllülük, insanlık olarak sıralanır. Hayatı risk altında olanlara en yüksek yararı sağlamak için politik aktörler ve yapılarla ilişkilerin eşit mesafede kurulması beklenir. İnsan hakları ise hak, hakkı ihlal edilen ve ihlal eden arasında kesinlikle taraf tutar, ihlal edilenin yanında durur ve elbette politiktir.

Hümaniteryanizm, insanın çektiği acının tamamen ortadan kaldırılacağı hedefi veya nosyonunu taşımaz. Daha ziyade, olabildiğince çok sayıda insanın acısını hafifletmeyi hedefler. Genellikle de geniş grupların, çok sayıda insanın zarar gördüğü veya hayatının risk altında olduğu durumlarda müdahale eder. İnsan hakları ise, bütün hak ihlallerinin ortadan kaldırılmasını ve dahası hakların ilerletilmesi ve genişletilmesini hedefler. Dahası, ihlallerin yaygınlığı ve genişliği elbette nitelik farkı yaratmakla birlikte, tek bir insanın maruz bırakıldığı hak ihlalinin dahi önemli olduğu fikrinden hareket eder.

Bu karşılaştırma giderek uzatılabilir, ancak en önemli nokta, bence, şudur: Hümaniteryanizm, insan hayatı risk altında olduğunda, bedensel acı ortaya çıktığında insanın temel ihtiyaçlarını karşılamaya odaklandığı için, ayaklarını bastığı insan fikri, neredeyse *çıplak insandır*. Hayatta olan ve gereksinimleri karşılanan, ancak örneğin politik angajmanı ve/veya cinsel yönelimi nedeniyle dışlanan, ayrımcılığa maruz bırakılan bireyler/gruplar hümaniteryan pratiğin sınırlarının dışına taşar. İnsan hakları ise, her ne kadar bireyin hakları olarak tarif edilse ve eleştirilse de, insanı psikolojik, duygusal ve toplumsal özellikleriyle birlikte görür ve onu toplumsal-siyasal bir örgütlenme içinde hukukla korumaya çalışır. Bu nedendir ki eşitlik ve adalet arayışı içinde ve bu ilkelerle hareket eder. Her insan hak taşıyıcısıdır.

Hümaniteryanizmin, apolitiktik iddiasına karşın, “Başkalarına ‘hak ettikleri’ ve onlara ‘borçlu olduğum’ için değil, cömertliğimden dolayı veriyorum” ifadesi, alan tarafın minnettarlık borcu ve veren tarafın minnettarlık duyulmayı hak ettiği iddiasını gözden

kaybetmeye çalışır. İnsan hakları ise bireyler arasında bir karşılıklı ilişkiyi tarif etmez, daha ziyade insan olmaktan ötürü haklarımızın korunması ve ilerletilmesi için, müdahale, koruma ve ilerletme sorumluluğundan hareket eder.

Elbette, bu kaba bir karşılaştırma ve ne hümaniteryanizm ne de insan hakları için tablo, bu sunumun kısıtlılıkları içinde çizildiği kadar keskin sınırlara sahip değil.

“Kriz”

“Mülteci krizi” ve/veya “göç krizi” olarak adlandırılan süreç aslında, insanların, artan savaşlar, çevre felaketleri ve ekonomik ve sosyal bunalımlar sebebiyle, daha güvenli bir hayat arayışıyla, düzensiz yollarla Avrupa sınırlarını geçmeleri ya da geçme denemelerine verilen ad idi. 2012’den başlayarak ama özellikle 2015 yazı ve 2016’nın başlarında, düzensiz yollarla Avrupa’ya erişmeye çalışanların sayısında artış oldu. Maalesef, Akdeniz, tarihte ilk defa siyah bedenlere mezar olmuyordu ancak toplu biçimde, dünyanın gözleri önünde ölüme sevk edilen ve terkedilen insanların ancak Cenevre Sözleşmesi’nden kaynağını alan ve iltica ve mültecilik haklarını düzenleyen uluslararası yasal çerçeve nedeniyle, 2012 ve sonrasında dikkatle bakmak gerekir.

Avrupa kalesinin duvarlarının yükselmesiyle pasaport, çalışma izni, aile birleşimi gibi düzenli yollarla Avrupa’ya güvenli giriş yollarının büyük oranda kapanmasıyla, düzensiz geçişlerin artışı ve iltica hakkı bağlamında Avrupa ülkeleri tarafından yerine getirilmesi gereken zorunlulukların bir “yük” olarak — baş edilmesi mümkün olmayan bir yük olarak — çerçevesizliğiyle, aslında “iltica hakkının krizi” (Sciurba ve Furri 2018) olan kriz, “mülteci krizi” olarak medya, akademi ve politikanın dilini oluşturdu. Elbette, bu göç akışı iltica hakkının ihlal edildiği ilk ve tek örnek değildi ancak temel insan haklarından başlayarak iltica ve mülteci haklarının ihlali ve aynı zamanda hümaniteryan pratik ve retorikle iç içe geçişi bakımından önemli bir örnektir.

Arendt’in ünlü kavramı, *haklara sahip olma hakkı*, “yerinden edilmiş ya da hiçbir hakka sahip olmadığı bir duruma terk edilmeyi bir protesto ya da itirazdır” (Michelman 1996). Arendt, bu kavramı, Avrupa’da yaşanan politik çalkantılar neticesinde politik komüniteye üyelikleri ve buna ilişkin haklarından soyundurulmuş, hakları *de jure* veya *de facto* işlevsizleşmiş vatansız ve azınlıkları tartışırken kullanır. Tek başına insan haklarının etkin bir şekilde yasalaşmasına izin verebilecek kesin hukuki ve sosyal koşulların yokluğunda, bireyler egemen iktidarla karşı karşıya kaldıklarında, ellerinde sadece “insandan başka bir şey olmayan, çıplak hayata indirgenmiş” (Arendt 2014) olmaya karşı çıkmaları kalıyor. Akdeniz’de, Meksika sınırında, “jungle” olarak nitelenen Calais’de ya da pek çok başka kampta gördüğümüz, tam da haklardan soyundurularak — eğer yapabilirlerse — iltica hakkını talep etmek dışında ellerinde başka bir şey bırakılmayan insanlardır. Ne var ki, insan hakları, Arendt’in de belirttiği üzere, ancak devletlerin bu hakları tanınması ve uygulaması ile mümkündür.

Ne oldu ve nasıl oldu da hümaniteryanizm insan hakları ve hukukunun yerini aldı?

İlk olarak, Avrupa'nın iltica konusunu ekonomi temelinde tartışması ve mültecileri iş piyasasına ve daha genel olarak Avrupa refahından pay alacak kişiler olarak çerçeveleyerek, göç yönetimi/kontrolü mantığı içinde tanımlamasına değinmek gerekiyor. Mültecilerin, savaş ve zulümden kaçan kişiler değil, ekonomik sebeplerle geliyor olduğuna dair yaratılan algı, mültecileri hak edilebilirlik temelinde tanımlamaya yol açtı: Gerçekten ve gerçekten ölüm tehdidinden kaçtığını ve Avrupa'nın haklar ve refahından yararlanmayı hak eden kişiler olduğunu kanıtlama ve otoriteleri buna ikna etme. Aslında hak edilebilirlik yıllardır, Cenevre Sözleşmesi'nin ruhuna aykırı olmasına rağmen kullanılan güvenli ülke listeleri ve menşe ülkeye göre hızlı iltica başvuru sistemleri nedeniyle, bireysel temelde tanımlanmış hakların ihlalini içeriyordu (Sigona 2017).

İltica arayan kişilerin kitlesel olarak Avrupa sınırlarına gelmesi ya da Avrupa'ya ulaşmadan denizde kaybolmaları, Avrupa'nın sınır ve göç yönetimine dair seçimleri için yeni bir diskurun ortaya çıkışına sebep oldu. 2013'te 366 insanın yaşamını yitirdiği deniz kazası sonrasında, İtalyan hükümetinin militer ve hümaniteryan arama ve kurtarma çalışması *Mare Nostrum* ile şekillendi. Buna göre, bu felaketin sorumluları insan kaçakçılarıdır, AB kurumlarının veya vatandaşlarının herhangi bir sorumluluğu yoktur, dahası müdahale insani kaygılarla yapılmaktadır. Elbette insani kaygılar ve müdahalenin sınırları ise güvenlik ile çizildi (Sciurba ve Furri 2017). Hümaniteryan-güvenlikçi göç politikası bugüne kadar uygulanmaya devam ediyor. Dahası, 2015 Türkiye - AB anlaşması, Yunanistan'a ulaşan mültecilerin %90'ını oluşturan Suriyeli, Afgan ve Iraklılar için Ege Denizi'nden geçişi, — en azından bir dönem için kapatan anlaşma — hukukiliği ve uluslararası hukukla uygunluğu bakımından ciddi sorunlar barındırıyordu. Aslında, Avrupa sınırlarının ve göç kontrolünün dışsallaştırılmasının (externalization) bir örneği olan bu anlaşma, mültecilerin denizde boğulmalarının engellenmesi gibi yüksek insani bir kaygıyla, Avrupa ve Türkiye'nin bir erdemi olarak paketlenerek sunuldu. Ancak, güvenli geçişin, mültecilerin tek güvenli ve insani geçiş biçimi olduğu gerçeği ve seçeneği yok sayıldı.

Böylece, mültecilerin suçlulaştırılması ve (mülteci olmayanın) hümaniteryanizm(i) üst üste konulmuş oldu. Fassin'in hatırlattığı üzere suçlulaştırma ve hümaniteryanizm — zorunlu olarak — ayrı ayrı, birbirine alternatif olarak işlemez, çoğunlukla diyalektik işleyişleri vardır (Fassin 2013, 14). Bu diyalektik işleyişe bir örnek de Calais, Moria gibi kamplardır. Bu kamplar, mültecilerin kapatıldığı, hak sahibi özneler olmaktan çıkarıldığı ve temel “insani ihtiyaçlarının” kısmen karşılandığı yerlerdir. Bir yandan uluslararası hukuktan kaynaklanan hakları yok sayılarak, mülteciler senelerce bu kamplarda kapatılırken, diğer yandan bu kamplar insani yardım aktivitesinin lokasyonu ve aynı zamanda humaniteryan gerekçe ve mantığın (logic) hayat bulduğu yerler olur. Yakın zamanda Moria kampının yanmasından sonra gördük ki, mültecilerin hızla başka bir kampa taşınması ve Almanya'nın bir hümaniteryan müdahale biçimi olarak sunulanları, Almanya'nın belirli sayıda göçmeni alacağına ilişkin açıklaması takip etti. Kamptaki bir grup insanın acısının dindirilmesi, ulaşmayı amaçladıkları yere kapının aralanması, bu krizi izleyenlere bir ferahlama olarak

yansıyor. Sonuçta ortaya çıkan empati ile harekete geçerek, acıyı dindirmenin verdiği vicdani ferahlama ve bunu yapan taraf olarak erdemli olma düşüncesi.

Son olarak, devletlerin retoriklerinde ve belgelerinde kullandığı dilde haklar yerine hümaniteryan kaygı ve müdahalelerin bulunduğu dikkat çekmek gerekiyor. Zaman bakımından bu noktaya girmeyeceğim, ancak yakın zamanda açıklanan yeni, 2020 tarihli Avrupa Göç Paktına bakmakta fayda var. Dayanışma, ortaklık, güven, dayanıklılık (resilience) gibi kelimeleri içeren Pakt, şimdiden uluslararası insan hakları örgütleri, aktivistler ve sıradan insanlar tarafından, Avrupa'ya erişimin her bir aşamada aşağı atılmaya yol açabilecek bir pramit sistemi olduğu dile getirilerek eleştiriliyor.

İnsan hakları krizi

Hümaniteryanizm ve insan haklarının farklarından bahsettiğimiz ilk bölümde vurguladığım üzere, hümaniteryanizm en zor durumda müdahale ile kendini sınırlamış, hakları ihlal eden, güvenlikçi uluslararası devlet mekanizmasına ilişmişken insan hakları ne yaptı?

Hak örgütleri, savunucular ve aktivistler ihlalleri görmek, belgelemek, raporlamak ve hukuki mekanizmalar içinde düzeltmek temelinde çalışır. Akdeniz'de ise, Avrupa ve onun göç politikalarında ortaklaşan devletlerin birlikte iştirak ettikleri hak ihlalleri suçlarında, insan hakları savunusunun ya hiç işlemediğini ya da yetersiz kaldığını gördük. Ancak, unutmamak gerekir ki başarısızlıklar ya da krizler, insan hakları nosyonunun önemini azaltmaz, ancak bunun üzerine düşünmeyi ve eylemeyi zorunlu kılar. İnsanın hak sahibi bir varlık olduğu ve insanın haklarıyla var olduğu ana fikri sabit kalmakla birlikte, insan hakları kurumları, politikası, mimarisi ve hareketi 20. yüzyılın ikinci yarısından beri biçimini almış, tarihsel bir momente işaret eder. İnsan hakları aynı zamanda, tıpkı hakların genişleyerek kapsayıcı hale gelmesinde olduğu gibi, dönüşüme açıktır. Aynı şekilde hümaniteryanizm için de söylenebilir elbette, uygulamada aksaklık, suiistimal vb olsa da, insanlık ve onun temel iyiliği fikrinden hareket eden hümaniteryanizmin zaman içinde daha doğru işleyeceği ileri sürülebilir. Ancak, eşitlik ilkesine değil ve acının öznel algısı ve yorumlamasına dayanan bir nosyonun, (en azından kendi hareket noktası olarak) acının olmadığı bir gelecek vaat etmesi mümkün değildir. Tıpkı, Barnett'in dediği üzere hümaniteryanizm distopya anlatısına dayanır (2018) ve ancak biyolojik organizmayı hayatta tutmakla sınırlıdır.

Görmek ve müdahale etmek sorumluluğu, politik komünitenin diğer üyelerince paylaşılmayan ve anlamsız bir hale geldiğinde; hukuk mekanizması Kafkaeski labirentlere döndüğünde ve bu mekanizmanın kendisi kurumsal ve hukuki şiddete dönüştüğünde insan hakları, hümaniteryanizme mahkum olmamıza yol açtı. Dolayısıyla, bugün tam da bizi hümaniteryanizme mahkum eden şey insan haklarının krizidir. İnsan hakları hareketi yeni bir politika ve müdahale yolu bulmadıkça, dahası bunu tabandan katılımı ve ortaklaşan bir iradeyle yapmadığı sürece de bu krizden çıkmak mümkün görünmemektedir.

Arendt'in insan haklarının çıkmazı olarak tarif ettiği, insan haklarının ancak devletlerin onları tanıdığı ve uyguladığı sürece gerçekleşebilir olduğu tespiti, iltica ve insan hakları krizinde kendisini açıklıkla gösterdi. Dolayısıyla önümüzdeki problem, insan hakları mekanizmalarının sağlamlaştırılması kadar, insan hakları krizini aşmaktır. Bu krizi aşmak

ancak hakların tanınması ve gerçekleştirilmesini, ulus-/devlet ve devletlerle muhatap (ve çoğu zaman onlar tarafından manipüle edilen) uluslararası, ulus-ötesi kurumlardan kurtarmakla mümkün olacaktır.

Kaynaklar

- Arendt, Hannah. 2014. *Totalitarizmin Kaynakları/2 Emperyalizm*. İletişim Yayınları.
- Barnett, Michael N. 2018. "Humanitarianism and Human Rights". *Oxford Handbook of International Theory*. Der. Chris Brown and Roby Eckersley. Oxford: Oxford University Press.
- Fassin, Didier. 2013. "The Precarious Truth of Asylum". *Public Culture* 25(1): 39-63.
<https://static.ias.edu/morals.ias.edu/files/Truth-PC-VO.pdf>.
- Michelman, Frank I. 1996. "Parsing 'a Right to Have Rights'". *Constellations* 3(2): 200-208.
- Moyn, Samuel. 2010. *The Last Utopia: Human Rights in History*. Boston: Harvard University Press.
- Sciurba, Alessandra ve Filippo Furri. 2018. "Human Rights Beyond Humanitarianism: The Radical Challenge to the Right to Asylum in the Mediterranean Zone". *Antipode* 50(3): 763-782.
- Sigona, Nando. 2017. "The Contested Politics of Naming in Europe's 'Refugee Crisis'". *Ethnic and Racial Studies* 41(3): 456-460.

Saflara çekilmeyerek sınırlara direnmek

Elçin Aktoprak

En sık kullanılan tabir: garip zamanlardan geçiyoruz. Garip? Doğru ve hakikat bilinen için verilen mücadelenin şiddetle ve şiddetli bastırıldığı her dönem garip değil miydi? Her kuşak kendi garipliğini mi keşfediyor, yoksa gerçekten içinden geçtiğimiz şu son dönem farklı bir garip mi? Nasıl bir ilişki kuruyoruz “garip”le? Bize yabancı mı, bizim içimizden geçen mi?

Baskı altında insan haklarını savunmanın bir adı da garip zamanlarda insan haklarını savunmak olabilir mi? O zaman garip hem bizden dışarı bir iktidar, hem bizi hala kapsayan bir mücadele biçimi değil mi?

Bilmiyorum. Belki de en verilmemesi gereken cevabı veriyorum ama bazen “bilmeden” başlamaya cesaret etmenin yaratıcılığı tetikleyebileceğini düşünüyorum. Birinci tekil şahısla kaleme almaya çalıştığım bu ilk yazı benim için farklı bir deneyim; ama baskı altında insan haklarını savunmak oturumunda saflara çekilmeyerek sınırlara direnmek diye bir başlık atmışken, “ben”e hapsolmeden başlamak için önce kendimden başlamam gerektiğini ve nerde toplumsal olanla bütünleştiğimi bulmam gerektiğini biliyorum.

Otoriter rejimler sadece temel haklarımızı ihlal etmiyorlar, aynı zamanda var olanın ötesinde yeni mücadele biçimlerini tahayyül etmemizi de sınırlandırıyorlar; bu sınırı önce kendi ufak çemberimizde sonra daha geniş çemberde deneyimliyoruz. Çünkü içinde bulunduğumuz durumda çoğu zaman baskı altında dayanışmayı artırmaya değil korumaya, ileri bir adım atmaya değil, var olduğumuz noktayı tutmaya odaklanıyoruz. Hatta çoğu zaman hayat sadece nefes almaya devam etmeye iniyor; o inada sarılıyoruz. Bir mecbur hal, bu hal. Ben bu hali, hala kendisini hem bir akademisyen hem de giderek daha benimseyerek hak savunucusu olarak tanımlamaya başlayan bir ihraç olarak deneyimliyorum. Baskı altında kendimi sadece bir tanesi olarak tanımlamaya devam ettikçe yeniyi tahayyül etme kabiliyetimin ve bilgimin giderek kısırlaştığını düşünüyorum. Maalesef bu kısırlaşma kendi alanımızın dışına çıkmadan belki fark edebileceğimiz, ama gerçekten yüzleşemeyeceğimiz bir durum. Ben ve benimle benzer deneyimi paylaşan meslektaşlarım, arkadaşlarım bu durumu baskı altında insan haklarını savunurken bir “zorunluluk” olarak yaşadık. Pek çoğumuz yeniden, bir kısmımız ilk defa “yenildik”. Yenilgiyi kabul etmenin de yeniyi bulmak için önemli bir başlangıç olduğunu düşünüyorum.

Bu kadar tekil şahıstan sonra biraz daha bildik mecralardan bir giriş yapacağım ve önce baskı rejimi insan hakları savunucuları için bu ülkede genel geçer bir durum halindeyken, baskı altında insan haklarını savunmanın hem zamansal hem de küresel ortaklıklarına kısaca değineceğim. Ardından bu dönemi ayıran nedir sorusuna yine birinci tekil şahsı sıklıkla üçüncü tekil şahısla birleştirerek cevap aramaya çalışacağım. Yazının bir sonuç kısmı olmayacak

sanırım; çünkü umarım sonuca gelmemişizdir ve bu bir araya gelmeler de bizi bir sonuca değil, ama yeni çözümlere götürür.

Otoriter rejimlerde insan hakları savunucularının yaşadığı zorluklar

Ne otoriter bir rejim ne sağ popülizm ne de hak savunucuları üzerindeki baskı bu ülke için yeni bir durum. Fakat elbette, her baskı döneminin hem kendine ait küresel ve yerel dinamikleri farklılaşabiliyor, hem de her dönemin iktidarının bu dinamiklere ve kendi ideolojisine dayalı söylem ve yöntem farklılıkları karşımıza çıkıyor. Türkiye özelinde hak savunucularının tarihi ve bugünkü deneyimlerimiz ile baskıcı rejimler altında insan hakları savunucularının küresel ölçekte yaşadığı ortaklıklardan başlayarak bu farklılıklara gitmeye çalışacağım.

Ortak ilk nokta hak savunucularının otoriter rejimlerde bilgiye ve haber kaynaklarına erişimde yaşadığı zorluklar. İktidarın enformasyon tekeli elinde bulundurması (Loveman 1998) ve enformasyona ulaşma çabasının güvenlik sorunu haline getirmesi bizim “garip” zamanlarımıza özgü bir durum değil. Medyanın devlet kontrolünde tekelleşmesi ve akademinin “marjinallerden” temizlenerek mobbing ve sansür politikalarının hakim kılınması ise Türkiye deneyiminin bu bağlamdaki tarihsel ve güncel bir yansıması. Anti-entelektüalizm de bence sıkıntının başka bir vechesi. İlk başta bahsettiğimiz, doğru ve hakikati arama gayesi sadece entelektüellere özgü olmasa da, doğru ve hakikatin peşindeki bir entelektüel kesimin sağ popülist bir söylemle düşmanlaştırılması doğru ve hakiki bilgiye ulaşmanın ve yaygınlaştırmanın önündeki önemli bir engel. Enformasyonun milli değerler ve devlet bekası üzerinden sınıflandırıldığı bir siyasi ortamda, gazeteler “haber” ve akademisyenler “araştırma” yapamaz kılındığında hak savunucularının kısıtlı da olsa ulaşabildikleri enformasyonu yaygınlaştırma olanakları da giderek daralıyor.

Bu yaygınlaştıramama hali bizi baskı altında insan haklarını savunmak isteyenlerin karşılaştığı ikinci ortak noktaya getiriyor: yeni sosyal ağlar kurmak (Loveman 1998), örgütlenmek ve/veya varolanı korumakta zorlanmak. İfade, toplanma ve örgütlenme özgürlüğünün ihlal edildiği bir ortamda var olan insan hakları örgütleri baskı altındayken yenilerinin kurulması ve genişlemesi hak savunucuları için önemli bir sorun. Mücadelenin en yaygınlaşması gereken dönemde en azından örgütlülük bağlamında bir daralma söz konusu oluyor. Üye kaybı, eğer varsa yazılı gazete vb. çıktılara üyelikte azalma, basın açıklamalarına ilginin düşmesi, sesini duyurabileceğin mecraların daralması ilk akla gelen meseleler. Türkiye örneğinde Büyükada Davası üzerinden başlayan hak savunucularına gözdağı verme politikasının Osman Kavala davasıyla devamı düşünüldüğünde anonimlikten uzak bir şekilde mücadeleye devam etmek veya katılmak isteyenlerin giderek “kapalı” bir çevre oluşturmaya başlamasının yarattığı kısıtlılıkları da bu sorunlara eklemek gerekir.

Bu dar alandaki kısa paslaşmaların en önemli nedeni ve besleyeni ise aslında baskıcı rejimlerde insan hakları savunucularının karşılaştığı en önemli ortak zorluk/zemin: sosyo-politik alanın azalan olanakları (Loveman 1998). Milliyetçi, ayrımcı ve/veya din merkezli şekillenen bir alanda artan kutuplaşma ve yaratılan korku ikliminde işten atılma, gözaltı, tutuklanma, işkence ve kaybolma tehdidi altında mücadele etmek. Mahalle baskısına maruz kalmak, düşman ve

hatta hain ilan edilmek.¹ Şimdiye dek içerildiğin ve/veya kendini bir parçası hissettiğin toplumsal birimin dışına atılmak.

Tüm bu bahsettiklerimiz küresel bağlamda otoriter rejimler altındaki hak savunucularının yaşadığı ortak zorluklar ve tarihsel bir ortaklık da söz konusu. Bu üç ortak dinamikten bir sömürge yönetiminde de, 12 Eylül rejimi için de, günümüz Hindistan'ı bağlamında da bahsedebiliriz. Dünya tarihi dibe vurma nitelemeleriyle, “yoksa artık dünyanın sonu geldi mi” nidalarıyla dolu ve hepsi de gerçek, sarsıcı etkileriyle insanı başkalaştıran deneyimler.

Peki, bugünü ayıran ne?

Dünyada yükselen otoriterleşme ve popülizm ile Türkiye’de AKP dönemi otoriterleşmeye ilişkin çalışmalarda bu soruya verilen son derece anlamlı yanıtlar mevcut. Bu oturumu bu başlık altında yapmamız da zaten otoriter bir rejim altında yaşadığımız ön kabulüne dayanıyor. Bu nedenle soruyu biraz daraltarak sormak istiyorum: bugünü hak savunucuları için ayıran ne?

İçinde yaşadığımız dönemde otoriter olsun veya olmasın, iktidarın kendine tehdit olarak gördüğüne yönelik şiddeti artık hiç olmadığı kadar aşık. Metnin altını okumamıza gerek yok. Ölümler bir polis arabasının arkasına bağlanıp sürüklenebiliyor, işkence fotoğrafları “gururla” sosyal medyada paylaşılabilir, mezarlar talan edilerek düşmanlaştırılırken bir polis birinin boğazına çökerek kameralar önünde cinayet işleyebilir. Örnekler sayılamayacak kadar çok, hem Türkiye’de hem de dünya genelinde. Bu nedenle, yani artık iktidarın şiddeti kendisine bir hukuki kılıf bile aramayacak çıplaklıkta cereyan ederken, ırksal/dinsel/etnik eşitsizliğe dayalı sömürden toplumsal cinsiyet eşitsizliğine, sınıf çatışmasına, artan ayrımcılığa kadar tüm yapısal eşitsizlikler de artık daha görünür. Yeryüzünün lanetlileri aynı dışlanma ortaklığında farklı seviyelerde genişliyor. Franz Fanon’a son dönemde yeniden artan ilgi biraz da bu çoğalmayla ve iktidarın şiddetinin çıplaklığıyla ilişkili değil mi?

Fanon, *Siyah Deri Beyaz Maske*’de “Yahudinin aleyhine konuşulduğunu işittiğin zaman bil ki gerçekte senin aleyhine konuşuluyor” (2016, 29) derken aslında farklı tahakküm rejimleri altındaki tüm ezen/ezilen, sömüren/sömürülen ayrımını ırksal eşitsizliğin ötesine taşımıştı zaten. Çünkü yeryüzünün lanetlilerini belirleyen sadece öldürülmüş olmaları değildir; maruz kalınan her dışlanma/ezilme/sömürülme pratiği, aralarındaki farklılara rağmen bir ortaklık zemini kurar. Bu hatta giden Onur Kartal, madunluk katmanlarının iç içeliğine ve girift yapısına dikkat çektiği *Yaşayan Ölümler* kitabında insanın insanlık vasfından mahrum bırakılabilmesini özellikle sinemada zombilerin temsili üzerinden ele alırken, onların kalabalığının yarattığı korkuya da dikkat çeker. Ama öte yandan bu lanetlilerin, zombilerin kitleselliğinin avantajı dağılma riskinin ihtimal dışı olmasıdır (2019). Bu ihtimal dışılık aralarındaki bağdan çok iktidarın şiddeti tarafından yaratılır, şiddet de lanetliler çoğaldıkça artmakta ve yayılmaktadır. Hak savunucuları bu şiddete maruz kalan ve/veya maruz kalınan şiddetin farkında olanlar olarak insan hakları mücadelesi yürütürler ve özellikle baskıcı rejimler altında kendileri de doğrudan lanetlenirler.

¹ Terrence Malick’in 2019 yapımı *A Hidden Life* filminde, Hitler’in emrine girmek istemeyen çiftçiye belediye başkanı hain olmanın düşman olmaktan daha beter olduğunu söyler.

Achille Mbembe, içinden geçtiğimiz döneme demokrasiden çıkış zamanı diyor; tehlikeden korunmak için herkesin kendi çitlerini yükselttiği bir yok oluş endişesi ortamı. Geçmişten bugüne gelen sömürgeci terör politikasının küresel ölçeğe yayılması, bütün hakları elinden alınan insanlara karşı şiddet ve zulüm eşiğinin bilinçli olarak aşılması (2020). Yani, “öteki”nin bir kez daha ama yeni bir genişleyen belirsizlik içinde ve hukuk hukuku korumak adına ihlal edilirken gayriinsanileştirilmesi. Örtük değil, her şey çok açık. Fanon’un sömürgeciliğin şiddeti çıplaktır tespiti artık tüm dünya için geçerliymişken, hak mücadelesi de artık hem yerelde hem küresel ölçekte aslında yeni bir döneme girmekte. Sadece lanetlenmekten dolayı var olan kalabalığı bir birlikliğe dönüştürmenin ve laneti ortadan kaldırmanın imkanlarını aramak da yine bu “garip” zamanların mücadelesi olarak önümüzde. Çünkü biliyoruz ki, her tahakküm rejimi için en önemli tehdit, farklı “ötekilerin” birleşmesi, kendi saflarından çıkararak yan yana gelmesi. Yan yana gelerek “biri” olduklarını, “insan” olduklarını ve eşitlik talep ettiklerini dayanışmayla dillendirmeleri. Türkiye örneğinde son dönemde Gezi’den Suruç’a, 10 Ekim’den BAK Bildirisine kadar pek çok örnekte bu dayanışmanın en çok korkulan olduğunu bizzat yaşadık. Laneti, ötekiliği belirleyen işlediğimiz suçlar değil, bizzat varlığımız, varlığımızın teşkil ettiği tehdit oldu.

Ben bu yazıda hem akademide hem de hak savunuculuğunda hala ısrar eden bir ihraç olarak en yakın deneyimim üzerinden gideceğim; yani BAK Bildirisi sonrası ihracımızdan. “Biz” diyecek olsam da, niyetim asla tüm ihraçları kapsamak değil, çünkü her birimizin kişisel ve siyasal geçmişi, deneyimi farklı, geleceğe dair tahayyülü de. Ama belki ben gibi yaşayanlarla baştan bir ortaklık kurarak ve/veya umarak “biz”i kullanacağım.

Akademik ötekiliği

“Bu Suça Ortak Olmayacağız” imza metni ve imzalarımız pek çok bağlamda ve yerinde bir şekilde akademik özgürlükten ifade özgürlüğüne, dava konusu olmaktan barış çağrısına kadar farklı bağlamlarda incelendi. Bana kalırsa, bir barış çağrısı olarak ifade özgürlüğü bağlamında yola çıktı ve akademik özgürlükle yoluna devam etti; ama her şeyden evvel metni imzalayan akademisyenler bir hak savunuculuğuyla hareket etti. Daha önce pek çoğumuzun farklı konularda farklı mecralarda imzaladığımız metinler gibi, burda da yaşam hakkını ve barış hakkını esas olarak ve esas alarak savunduk. Bu cümledeki “pek çoğumuz”un altını çizmek isterim; hatta “hepimiz” diyerek şöyle bir kategorileştirmeye gitsem sanırım kimse beni yanlışlamaz. Biz imzacılar kendi içimizde farklı siyasi ve akademik geçmişlerden gelirken kendimizi insan hakları alanı içinde tanımlamamız da farklı farklıydı. Bir kısmımızın BAK metni belki de imzaladığı ilk metindi, bir kısmımız pek çok imzaladığı metin içinde “yine birşey olmayacak ama, imzalayalım” iç sesiyle imzaladı. Bir kısmımız yıllardır alanda faaliyet gösteren insan hakları örgütlerinin de aktif bir üyesi olarak metne imza attı. Bu tanımlar içinde, ben kendimi şuradan tanımlarım: uzun zamandır hak meselesinin arka planını çalışan, gerektiği zaman akademik alandan sahaya uzanmaktan çekinmeyen, ama kendini daha çok akademisyen olarak tanımlayan biri. Bu biraz kısıtlı ve kısa tanımlarım kendisi için paylaşanlar vardır eminim. Ben işte bundan sonra bu noktadan deneyimlediklerimi ve gözlemlediklerimi, bu konumlanmanın bugün nerde durduğunu ele almaya çalışacağım.

Pek çoğumuz gibi ben de kendimi hiçbir zaman bir fildişi kulede görmedim. İnsan hakları mücadelesi sahada devam ederken, ben en fazla yedek kulübedeydim. Saha kenarında kimi benim gibi yedek oyuncu kimi teknik direktör olan meslektaşlarımla beraber oyunculardan zeminine sahayı inceledik. Hatta bazılarımız çoktan sahadayken –ihlale uğramış olarak veya ihlali araştırırken-, bazılarımız sadece tribüneydi. Kimimiz maç kızıştığında stadyuma gelirken, koşullara göre televizyon da tercih edilebiliyordu. Sonra bir şey oldu. Hepimiz sahada oynanan oyunun kurlsızlığı nedeniyle ortak bir eyleme imza attık ve ardından bir kısmımız birden kendimizi sahada bulduk. Saha kenarı bize kapandı; tribünler kısıtlandı; ya sahadaydık ya evde televizyon karşısında. Ama artık ev bile bildiğimiz ev değildi.

Pek çoğumuz, hatta yıllarını “öteki” çalışmaya verenlerimiz, kendisini zaten “öteki” olarak tanımlayanlarımız, kendimizi yepyeni bir “öteki” olarak bulduk. Bu sefer “ötekiliğimiz”, “tehlikeli bulunan” akademisyenliğimiz üzerinden tanımlandı; ötekiliğimiz derinleşti, boyutlandı. Mbembe, “öteki olmak, her zaman kendini istikrarsız bir konumda hissetmek demektir. Öteki sürekli tetiktedir, reddedilmeyi bekleyerek yaşar” (2020, 146) diyor; pek çoğumuz işte bu belirsizlik halinin içinde sadece ötekiliğimizle değil, eskiden güvenli saydığımız alanların istikrarsızlığıyla da, kendi “iktidar alanlarımızın” aslında bize ait olmadığıyla da yüzleştik. Yakın zamanda kaybettiğimiz David Graeber, bir röportajında Foucault’nun bilginin her zaman bir iktidar biçimi olduğu tanımının, bilgiye çok, iktidara eser miktarda sahip olan akademisyenlerin gururunu okşadığını söylüyor (Graeber 2020). Biz, bilgimizin itibar kaybıyla karşılaştığımızda belki de bu yüzden en çok gururumuz kırıldı.

Ama “bazı kayıplar özgürleştiricidir; başka yaşam ve ilişkilene alanlarına açılırlar... Tam da devamlılığı sağlamak için ayrılmak gereken nesnelere ve yatırımlar vardır” (Mbembe 2020, 46). Biz şimdi her öteki gibi bir çaba içindeyiz, “diğerlerinden farksız olduğumuzu”, hala akademisyen olduğumuzu, dört duvara ihtiyacımız olmadığını kanıtlamaya çalışıyoruz. Ama bu çaba artık geçmişe çapa atmış bir çaba değil. Devamlılığı sağlamak için atıldığımız üniversiteyle bağımızı artık ayırmamız gerektiğinin farkındayız. Zaten kapının önüne konduğumuz için değil, artık üniversite otoriter bir rejim altında üniversite olmaktan çıktığı için, üniversiteyi, akademiye devam ettirmek için.

Ama nasıl ki sömürge deneyiminden geçen insan aynı insan değilse, biz de aynı insan aynı akademisyen değiliz artık. Bu nedenle akademik alan da artık “eskisi” gibi olamaz. Bir yanımızla onun korunaklı sınırlarını özlüyoruzdur belki; ama inadımızı, çürüyen yapıyı korumak için değil, bazı yeni bahçeler için koruyoruz: dayanışma akademileri, KODA, İnsan Hakları Okulu, TİHV Akademi, ADA, Kampüssüzler, Eskişehir Okulu, Kültürhane, İzmir Dayanışma Akademisi, Birarada.

Biz nasıl ki eski “biz” değilsek, bahsettiğim bu alternatif alanların hiçbiri de pür akademik alanlar değil. Sivil toplumla iç içe, sivil toplumun içinden yükseliyor her biri. Sadece tek bir alandan tanımlamıyoruz pek çoğumuz artık kendimizi; çünkü saflarımızı korumanın, çitlerimizi yükseltmenin yenilgiyi daim kılacağını, iktidarın da bunu arzuladığını biliyoruz. Aynı durum akademisyenler için değil sadece, gazeteciler için de geçerli diye düşünüyorum. İktidarın tekelleştirdiği, fethettiği alanların dışına çıkararak yaptığın işe devam etmek, ama artık her ne yapıyorsan yaptığının aynısı olmaması.

Bu, kendimizi tanımladığımız çalışma alanlarımızdan, kendi kimliğimizden vazgeçmek değil; sahip olduğumuzu sandığımız ve/veya sahip olmaktan hoşlandığımız ya da kaybettiğimizde sahip olduğumuzun farkına vardığımız imtiyazlar alanından çıkmak. Akademiye dair kavrayışımız sallanırken hak savunucularının sahada ürettiği bilgiyle buluşmayan teorik bilginin seçkinciliğiyle daha net yüzleşiyoruz. Sahada insan hakları ihlallerini ele alırken ve yeni arayışların peşine düşerken de teorik bilginin olmazsa olmazlığını yeniden görüyoruz. Ama buradaki meseleyi alan araştırmalarını artırarak, teoriyi sivil topluma “anlatarak” çözebileceğimizi düşünmüyorum; kastettiğim bu değil. Mesele artık işbirliği kurmak değil, gerektiğinde iç içe girerek üretmek. Ancak böyle insan hakları mücadelesinde yeni yaklaşımlara ve yeni taktiklere yönelebileceğimizi düşünüyorum. Özellikle bizler gibi kendisini zaten insan hakları mücadelesinde tanımlayan, ama artık sahada aktif/daha aktif oyunculara dönüşenler için krizin getirdiği bu yenilik bir imkan; henüz tamamlanmamış, aradığımız bir yol.

Fanon’a geri dönersek, *Yeryüzünün Lanetlileri*’nde “kurtuluş sadece bağımsızlığın kazanılmasında değil, gerçek anlamda yeni insanın yaratılmasındadır”, der (2007, 42). Biz de elbette farklı bir şekilde ve bağlamda bağımsızlığımızı kazanmaya çalışıyoruz. Baskı altında belki çoğalamıyoruz, ama yerimizi tutuyoruz, dayanışıyoruz; dayanışma akademileri en iyi örneklerden biri. Kaynaklara erişim için, bilgiyi toplumsallaştırmak için sosyal medyadan online eğitime yeni yollara bakıyoruz; öğreniyoruz. Ama gerçek anlamda kurucu olan, bizim de bu krizden kendimizi de yenileyerek çıkmamız olacaktır; saflara çekilmeyerek sınırlara direnmek, kendi sınırlarımızı da içerir.

*

Ve elbette bu sosyo-politik ortamda imkanımız dar; ama zaten bu darlığın yarattığı krizi aşmak için burada hep birlikteyiz. Ve evet, belirsizlik hakim, hukuksuzluk aşık; ama yenilmek bir “an”, mücadele bir süreç.

Kaynaklar

Fanon, Frantz. 2016. *Siyah Deri Beyaz Maske*. Çev. Cahit Koytak. İstanbul: Encore.

Fanon, Frantz. 2007. *Yeryüzünün Lanetlileri*. Çev. Şen Süer. İstanbul: Versus.

Graeber, David. 2020. “Sistemin Ahlakı, Ahlakın Sistemi”. *1+1 Forum*, 16 Mayıs 2020. Söyleşiyi yapan [Lenart J. Kučić](#), çev. Gencer Çakır. <https://birartibir.org/a-dan-x-e/852-sistemin-ahlaki-ahlakin-sistemi>.

Kartal, Onur. 2019. *Yaşayan Ölümler: Sinema, Biyopolitika ve Felsefe*. İstanbul: İthaki.

Loveman, Mara. 1998. “High-Risk Collective Action: Defending Human Rights in Chile, Uruguay, and Argentina”. *American Journal of Sociology* 104, no. 2 (September): 477-525.

Mbembe, Achille. 2020. *Düşmanlık Politikaları*. Çev. Ayşen Gür. İstanbul: İletişim.

Yeni dönem: Hak temelli mücadelenin açmazları ve imkanları

Murat Çelikkan

Küresel dünya “daralan sivil alan” olarak tanımlanan yeni bir sosyopolitik gelişme ile karşı karşıya. Sivil alanın daraltıldığı hemen her ülkede “yerli ve milli” olarak vurgulansa da bu sosyopolitik gelişmeler bazı ortak özelliklere, ortak yöntemlere ve ortak sonuçlara sahip. Türkiye’de de uygulanan bu politikalara bir de 2020 yılı ile pandemi nedeniyle uygulanan yenileri ve bunların sonuçları eklendi. Hem pandemi gerekçesiyle alınan önlemler hem de bunların uygulanma tarzı, hak savunucusu örgütler açısından yeni daralmalar yaratıyor. Bu dönem hak örgütlerinin stratejik yaklaşımlarını da birebir etkiliyor veya etkilemesi gerekiyor.

Bu aşamada şu sorulara cevap bulmak gerekiyor: Bu dönem için hak temelli çalışan örgütler açısından yeni stratejik hedefler, yeni politikalar neler olmalı? Yaşadıklarımız ne tür ipuçları veriyor? İnsan hakları rejiminin bu gelişmelerle uğradığı erozyon karşısında neler yapılabilir? Bu “yeni” dönemin olmazsa olmazları neler?

“Her şeyin olduğu gibi kalmasını istiyorsak her şeyi değiştirmeliyiz”

Giuseppe Tomasi Di Lampedusa, Luchino Visconti’nin sinemaya aktardığı klasikleşmiş yapıtı *Leopar*’ın sonunda aristokrasiyi temsil eden Salina Prensi’ne söyler bu cümleyi. Aristokrasinin ayaklanan kentsoylular karşısında hayatta kalabilmek için ne yapması gerektiğine, bir dönemin sonuna, yeni bir dünyanın başlangıcına işaret eder bu sözler.

Bugün bir devrimden bahsetmesek de benzer bir durumda olduğumuzu kabul etmeliyiz. Dünya değişti, dünya artık bildiğimiz, 20. yüzyılın son 50 yılında alıştığımız parametrelerle açıklayabileceğimiz bir dünya değil.

Demokrasiler ve insan hakları rejimleri ciddi bir krizle karşı karşıya... Bunlarla uğraşmak yetmezmiş gibi bir de pandemi oldu. Hepsi bu kadar da değil. İklim değişikliği, dünya nüfusundaki büyük artış ve ekonomik, iklimsel ve siyasal göç dalgaları ve yeni patojenlerle mücadele bu yeni yüzyılda çok büyük yeni tehditler yaratıyor. Nükleer savaş ve büyük insani tahribat yaratan küçük ölçekli biyolojik savaşlar ihtimali... Ve elbette sofistike yapay zeka konusundaki gelişim... İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan uluslararası mekanizmalar bu yeni dünyada etkili olamıyor. Bir biyolojik savaş tehdidi ile uğraşması gereken Birleşmiş Milletler Biyolojik Silahlar Konseyi’nin yıllık bütçesi, büyükçe bir McDonalds dükkanının yıllık bütçesinden çok daha az. Yapay zeka konusundaki gelişmeler insanlık için yeni bir tehdit oluşturuyor. Dünyanın bu yönetim biçiminde yapay zekayı kim kontrol ederse insanlığın geleceğinde etkili olacağı konuşuluyor.

Yetersizliđi pandemi ile de ortaya çıkmış uluslararası kurum ve mekanizmalar bu kurumların kurucusu olan batı dñnyasının baş aktörleri tarafından reddediliyor, hedef haline getiriliyor. Dñnyada büyük bir altüst oluş yaşanıyor. Bu otoriterleşme sadece paradigma değişikliği anlamında değil. Geçen yıl ve bir önceki yıl, 60'lı yıllardan bu yana dñnyanın gördüğü en fazla sayıda en yüksek katılımlı sokak gösterilerine sahne oldu, 100'den fazla ÷lkede. Bunların bazıları pandemi koşullarında bile devam etti.

Her ne kadar konuşmamın sonunda analiz ve tasvirlerden vazgeçip tahayyül ve taleplere ağırlık verme zamanın geldiğini şiddetle vurgulamaya çalışacak olsam da serde solculuk olduğu için kısa tutmaya çalışacağım bir analiz ile başlayacağım.

Daralan demokratik alan

20. yñzyılın insanlık tarihinin en kanlı yñzyıllarından biri olduğunu söyleyenler aynı yñzyılın bir haklar çağı olduğunu da teslim ediyor. İkinci Dñnya Savaşı'ndan bu yana insan hakları ve insan hakları mücadelesi yükselişteydi. Ancak meslektaşlarım ve arkadaşlarım Cesar Rodriguez-Garavito ve Krizna Gomez, *Rising To The Populist Challenge* adlı kitaplarında durumu şöyle özetlediler: 20. yñzyıl demokrasileri askeri liderlerin önderliğindeki darbelerle birdenbire deyim yerindeyse kalp kriziyle ölüyordu. Burada her zaman bir demokrasiye geçiş umudu vardı. Ama 21. yñzyılda gördük ki demokrasiler seçilmiş liderlerin ellerinde yine deyim yerindeyse boğularak katlediliyor. Bu gerçek bizi yeni bir gerilimle karşı karşıya bıraktı.

Demokrasi ve insan haklarına saldırıların diktatörlerin aksine seçilmiş liderlerden gelmesi demokrasi ve insan hakları arasında yeni bir gerilim hattı oluşturdu. Bu da 20. yñzyılın ikinci yarısına damgasını vuran insan hakları mücadelesini daha da güçleştirdi. Bu durum, Rusya'dan Türkiye'ye, Hindistan'dan Filipinlere, Macaristan'dan Polonya'ya farklı ÷lkelerde geçerli. Hatta liberal dñyanın öncü gemisi olan Büyük Britanya ve ABD'de de durum böyle. Gelişmeler ve kullanılan yöntemlerin ortaklığı yerli ve milli hiçbir şey yaşamadığımızın da kanıtı. Çünkü yükselen milliyetçi retorik de bu gelişmenin hem bir nedeni hem de bir ürünü.

Yöntemler aynı

Kısaca otoriterleşen ÷lkelerde kullanılan veya otoriter liderlerin benimsediği bu ortak yöntemlere bakalım.

Otoriter yönetimlere geçişin ilk göstergesi "hakikat"e ve hakikati dile getirenlere saldırmak. Toplumsal bir mücadele ve ortaklaşmalar sonucu oluşturulan ve uluslararası insan hakları gündemi ve yasalarından da ilham alan hakikat, doğrudan saldırılarla gözden düşürüldüğünde, yalanın egemenliği ya da yanlışın egemenliği başlıyor ki bu propaganda etrafında kalıcı demokratik bir gelecek inşası imkansız hale geliyor. Bu ÷lke ve liderlerdeki bir diğer ortak özellik ise tahmin edilemez olmaları — yani belirsizlik.

Bu gelişmenin Türkiye'deki tezahürü toplumun en çok sesi duyulan ve bilgi üreten kesimlerine saldırıyla başladı: Medyaya, akademiye, sivil topluma ve giderek tüm muhalefete. Ses çıkarabilen kesimlerin zayıflatılmasına paralel olarak yargıya saldırı ve yargının yürütmenin bir kırbaçı haline getirilmesi, yani kuvvetler ayrılığının tamamen ortadan kaldırılması,

dolayısıyla yürütmeyi denetim mekanizmalarının tahribi ve nihayet tek adam, tek ideoloji rejiminin kurulması bunu takip etti.

Otoriter rejimlerin bir başka özelliği ise uzun yılların mücadelesi sonucu elde edilmiş kadın ve LGBTİ+ hareketlerine duydukları nefret. Hedef alma yöntemleri de aynı: Yerli milliyetçilik soslarına bulanmış bir şekilde, önce medyada ve trollerin yardımıyla, üstelik siyasi liderlerin bizzat rol almasıyla gerçekleşen hedef göstermeler; düşman hukuku uygulamaları, güvenlik güçlerinin keyfi tutumu ve güçlendirilen cezasızlık zırhları; genişletilmiş bir kontrol ve gözetim mekanizmasıyla tutuklamalar, korkutmalar ve cezalandırmalar. Bir de sivil alanın GONGO'larla¹ doldurulması.

Pandemi, kontrol mekanizmaları ve yasaklar

Daralan sivil alan tespitlerinden sonra bir de pandemiden bahsetmek gerek.

Pandemi toplum sağlığını korumak için yeni kısıtlamalar, yeni engeller ve çok meşru bir rıza üretimi sağlıyor. Virüsün zengin ve yoksullar arasında bir ayırım yapmadığına inanmak tam bir aymazlık olur. En şiddetli etkilenenler en güçsüz olanlar, okullar kapatıldığı için artık çalışamayan bir bekar anne, hayatını kazanmak için onu her gün tehlikeye atan hemşire ya da iş çıktıkça oradan oraya koşturup para kazanan sanatçı, mülteciler, kent ve kır yoksulları. Yani, COVID-19 sınıfsal sınırlar içinde ilerliyor. DİSK araştırmasına göre DİSK üyesi işçiler arasında pozitif vaka sayısı Türkiye ortalamasının 3 katı.

Ayrıca, pandemi iktidar tarafından rahatsız olduğu kültürel üretimi fiilen yok etmek için de araçsallaştırılıyor. Çevre talanı pandemiden güç alarak artıyor.

Pandemi krizi zaten ayyuka çıkmış milliyetçilik ve populist duygulanımı da körüklüyor. Örneğin, ulus-devletler aşısı konusunda işbirliğinden kaçınarak bir yarışa girişti, bu aşısı şayet bulunursa da böyle olacak. Hem yarış sürececek hem aşının yoksullara ulaşması çok daha fazla zaman alacak. Yabancı düşmanlığı ve ırkçılık günah keçileri yaratmak için yarışıyor. Virüse çare bulmaya çalışan uluslararası organizasyonlar çoktan suçlu sandalyesine oturtuldu bile. Virüs ayrıca komplo teorileri ve dezenformasyon açısından da elverişli bir ortam sunuyor. Bilimsel gerçekleri savunanlar hedef gösteriliyor.

Bugün pandemi nedeniyle başvuru büyük olağanüstü hal yöntemleri yarının baskı araçları olmaya aday. İstisna halleri gerekçe gösterilerek başlatılan olağanüstü uygulamaların devletler tarafından nasıl kalıcılaştırıldığı en yakın tanığı bizleriz. Çin, pandemi sırasında geliştirdiği vatandaşlarını gözleme tekniklerini kalıcılaştırıyor; batıda ise felaket kapitalizminin önlemi olarak ücretsiz izinler, yarı zamanlı çalışmalar, güvencesiz iş ortamları kapıda. Türkiye'de sivil toplumun genel kurul ve toplantılarının de sürekli yasaklanıp ertelenmesi yeni bir engellemeye işaret ediyor.

Artık gelelim iyi haberleri vermeye. İyi haber, pandeminin diyalektik bir boyutu da olduğu. Milliyetçiliğe karşı uluslararası dayanışmayı, kader birlikteliğini, ortak çözümleri de gündeme getirmesi. Otoriter rejimlerin en kuvvetli, halkları çaresiz bırakan özelliklerinden biri olan

¹ GONGO: government organized non-governmental organization; hükümet tarafından örgütlenen hükümet dışı kuruluşlar (yayına hazırlayanın notu).

belirsizlik politikalarının, pandemi ile mücadelede işlememesi. Zira pandemi ile mücadele sistematik, öngörülebilir, açık, tanımlı politikalar gerektiriyor. Demokrasi ve insan hakları için mücadele edenler açısından bunun sunduğu bir imkan var. Evet, muhafazakar iktidarlar savunmasız insanları güvenli olmayan ortamlarda çalışmaya zorlayarak tekellerin çıkarlarını restore etmeye giriştiler. Ancak pandemi siyasal değişimi dayatıyor. Otoriter yönetim ve liderlere sahip ülkelerin pandemiye en yüksek bulaşı ve ölüm rakamlarına ulaşmaları bir tesadüf değil. Bu ikilemin ne sonuçlar vereceğini belki de ilk olarak yaklaşan ABD başkanlık seçimlerinde göreceğiz.

Değişim ve imkanlar

Olayların tasvirini bırakıp çözüm önerileri ve talepleri sıralamalıyım. Aynı şey, bu mücadelede olanlar açısından da geçerli, artık tasviri bırakıp harekete geçmeliyiz. Sorunları yeni çözüm önerileriyle göğüsleyebilmeliyiz.

Bu aşamada ilk olarak söz edilmesi gereken *dostluk ve dayanışma*. Yükselen milliyetçiliğe karşı uluslararası dayanışmayı ön plana çıkarmalıyız. Bütün eksikliğine rağmen insan hakları, evrensel bir çerçeve olmanın ötesinde, evrensel bir dil. Buradan Peru'ya oradan Hindistan'a ve Filistin'e ifade özgürlüğü talep ettiğimizde birbirimizi anlıyoruz, ortak bir dil konuşuyoruz. Uluslararası bir saldırıya karşı gereken uluslararası dayanışma için insan hakları ailesi hazır kuvvet sayılabilir.

Dostluk ve dayanışmayı önce yerelde ve sonra uluslararası düzeyde güçlendirmeliyiz. Dayanışmayı ön plana çıkarmak için merkezi devletleri harekete geçiremediğimiz noktada yerele yönelmeliyiz. Bu, Türkiye için stratejik öncelik olmuş durumda. Yerel yönetimleri etkileyerek işbirliği alanlarında politikalar üretmeliyiz. Özellikle büyük şehirler geleceğin politik aktörleri olarak ortaya çıktı bile. Bir araya gelme, birlikte mücadele etme, güç birliği oluşturma yollarını bulmak zorundayız. Bunlar için artık geç bile kalıyoruz. Stratejik öncelikler konusunda anlaşmalı ve ortak hedefler için birlikte ses çıkarmalı, yapılması gerekenleri birlikte savunmalıyız. Pandemiye devletlerin asla önceliği olamayan dayanışmaya sahip çıkmalıyız.

Siyaset ve dil, bunları yaparken geliştirilmesi gereken diğer iki alan. Zira, insan haklarının bir mücadele alanı olan hukukun diline ve akademik terimlere saplanıp kalmaması gerekiyor. İşin ABC'sine dönmeli, insan hakları sözleşmelerinde ifadesini bulan insanlığın temel değerlerini ön plana çıkarmalıyız. Ne için mücadele ettiğimizi, ne istediğimizi, bunun kimin ve ne için olduğunu yerel dinamiklerden kaynaklanan bir şekilde dile getirebilmeli ve insan haklarının yaşadığımız dünya ve ülke için ne tasavvur ettiğini anlatabilmeliyiz. Irkçılık, sömürgecilik, savaş kışkırtıcılığı, ayrımcılık atbaşı gezerken, taleplerimizi bunlara karşı mücadele ile birleştirebilmeliyiz. Siyaset yapmalıyız ama insan hakları siyaseti yapmak sadece neye karşı olduğumuzu değil, neyi tasavvur ettiğimizi de sık sık gündeme getirmekten, bu tasavvuru her daim hatırlamaktan geçiyor. Yurttaşlık, eşitlik, adalet tanım ve tasavvurlarımızı imdada çağırmalıyız. Farklı kesimlerin mücadelesini farklı özelliklerini göz ardı etmeksizin ortaklaştırmanın yolunu bulmalıyız. Cumartesi Anneleri için sokağa çıkanlar Kaz Dağları için de çıkabilmeli ya da çıkanlarla dayanışma içinde olmalı.

Örneğin, bugün ABD’de Black Lives Matter hareketinin geçmiş hareketlenmelerden farklı başarısı, hem kadın ve LGBTİ+ haklarıyla kesişmesine hem de harekette beyaz temsiliyetinin yaklaşık yüzde 50 olmasına bağlıyor.

İnsan hakları mücadelesinde *teknolojinin kullanımı ve gençliğe erişime* de önem vermeliyiz. Hareketlerimizi bütün zorluklara rağmen ve alıştığımız kalıpların dışına çıkarak genişletmeliyiz. Teknolojik birikimimizi artırmalı, kurumlarımızı yeni teknolojilere yatkın gençlerle güçlendirmeliyiz. Telegram kanalları ve etkin VPN kullanımı hala Belarus ve Hong Kong göstericilerinin, hükümetlerinin bir adım önünde olmasını sağlıyor.

Pandemi koşulları yüzbinlerle ifade edilen sayıda genci açıkta bıraktı. Bunların bir kısmı üniversite öğrencisi, önemli bir kısmı da üniversiteli olmaya adaydı. Onların ilgilendikleri konularda tavır almaktan çekinmediğini bize Gezi olaylarının göstermiş olması lazım. Onlara bildiğimiz yöntemlerle, usta çırak ilişkileriyle, verili çerçevelerle, erkek egemenliğiyle, hiyerarşilerimizle ulaşamayız. Neler talep ettiklerini, ne yapmak istediklerini öğrenmek, onları tanımak zorundayız. Paneller, atölye çalışmaları yerine onların kendilerini ifade edebilecekleri, onlar tarafından tasarlanmış Instagram vb sosyal medya araştırmaları yapmalı ve onlarla buluşmalıyız. Mizahın gücünü kullanmakta kadınların, LGBTİ+ bireylerin ve gençlerin ne kadar başarılı olduğunu gördük, görüyoruz. Mizah bağışıklığı artırır.

Pandemi döneminde *stratejik önceliklerin değişmesi* üzerine de kafa yormak gerekiyor. Bu dönemdeki ihtiyaçlar her ne kadar insani yardım kapsamına girse de, bu ihtiyaçlar için dayanışma ağları örülmesi de bizim işimiz. Birkaç örnekle düşünersek, Tunus’ta 100 binden fazla gönüllü virüsle mücadele için bir Facebook grubunda bir araya geldi. Şimdi ülkeye dağılmış 24 koordinasyon merkeziyle çalışıyorlar. İran’da iş dünyası ile işbirliği yapan gönüllüler 70 bin solunum cihazının ve gerekli korunma malzemesinin sağlık çalışanlarına dağıtımını gerçekleştirdi. Polonya’da yeni çevrimiçi gruplar ve sosyal medya grupları gereksinim içinde olan insanları yerel gruplarla irtibat haline geçirerek ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlıyor. Brezilya’da Rio De Janeiro’da polis şiddetini belgeleyen Coletivo Rapo Reto örgütü krizle ilgili çıkan yalan haberleri ve doğrularını kamuya paylaşıyor. Kenya’da insan hakları ihlalleriyle uğraşan İnsan Hakları İçin Müslümanlar örgütü kırılğan gruplara maske ve yiyecek yardımı organize ediyor.

Ayrıca, pandemi görülmeyen çalışma alanlarını ve işleri görünür kıldıkça dünyada bu alanlardaki işçiler arasındaki hareketlilik de arttı. Sağlık çalışanları, depolama çalışanları, kurye, çevrimiçi satış hizmetleri, marketlerde çalışanlar, fırın işçileri daha görünür hale geldiler. Amazon çalışanlarının grevi buna bir örnek. Bu eğilim ve bunun göstergeleri Türkiye’de de var. Tüm bunları göz önünde bulundurarak sosyal ve ekonomik haklar konusunda daha çok çalışmalıyız.

Yükselen saldırılar karşısında yapılması gerekenlerden biri de *örgütsel yapılarımızı güçlendirmek*. Bütün bunlar örgütsel yapılarımız zayıf, örgüt içi demokrasimiz az olduğu için başımıza gelmedi elbette. Ama yetersizliklerimizle yüzleşme zamanı bugün. Arzu ve tasavvur ettiğimiz dünyayı önce kendi örgüt yapılarımızda gerçekleştirme zorunluluğumuz var. Örgüt içi demokrasiyi, örgüt içi eşitliği, toplumsal cinsiyet eşitliği ve ayrımcılık karşıtı politikalarımızı gözden geçirip yeni politikalar benimseme zamanıdır. Ayrıca stratejik plan

yapabilme, iletişim faaliyetlerimizi geliştirme, finansal sürdürülebilirliği planlama da yapılması gerekenler arasında.

Pandemi koşullarında *teknoloji ve sokak* ilişkisini de değerlendirmek gerekiyor. Sivil alandaki daralmanın, pandemi koşullarıyla birleşmesi hem belgeleme, hem de savunuculuk imkanlarımızı giderek daralttı. Ancak parçalanmış, bükülmüş, tahrif edilmiş hakikati tamamlama görevimiz sürüyor. İnsan hakları mücadelesinde saha araştırması ve doğrulamanın belgeleme için önemi göz önünde bulundurulduğunda, yeni çevrimiçi uygulamaları, açık kaynak araştırması yetkinliğini geliştirmek zorunda olduğumuzu vurgulamak gerekiyor.

Öte yandan, sonuç almak için sadece çevrimiçi kampanyaların yeterli olmadığını bize Türkiye’de en iyi kadınlar gösterdi. Teknolojinin sunduğu imkanları etkili olarak kullanarak var olan ilişki ve dayanışma ağlarını büyütüyorlar ve gerektiğinde kitlesel olarak sokağa çıkabiliyorlar. Politikaları etkiliyor, seslerini duyuruyorlar. Onlardan öğrenecek çok şeyimiz var. Konuşmamı “gelecek feministtir” diye bitirmek isterdim. Ama kadın arkadaşlarımdan rol çalmak istemiyorum.

Dünyanın koşulları insan hakları açısından elverişli değil, kısıtlı imkanlarla daha çok ve daha geniş alanlarda çalışmak zorundayız. Durum ümitvar değil ama bize her zamankinden çok ihtiyaç var. Bu yeni ittifaklarımızda sanatçılar da dayanışmanın etkin aktörleri olmak durumunda; çünkü söylemek istediklerimizi bizden çok daha güçlü söyleyebiliyorlar. Bu bağlamda konuşmamı Leonard Cohen’in unutulmayacak şarkısı *Anthem*’in sözlerinden bir alıntıyla bitirmek istiyorum: “Herşeyin bir çatlağı vardır ve ışık oradan sızar”.

Bugün betonu delemeyebiliriz ama çatlatmak zorundayız.

Kaynaklar

Barnett, Anthony. 2020. “Out of the Belly of Hell: COVID-19 and the humanisation of globalisation”. *Open Democracy*. <https://www.opendemocracy.net/en/opendemocracyuk/out-belly-hell-shutdown-and-humanisation-globalisation/>.

Carothers, Thomas. 2015. *The Closing Space Challenge: How Are Funders Responding?* Washington: Carnegie Endowment for International Peace.

CIVICUS. 2016. *State of Civil Society Report 2016 – Executive Summary*. <https://www.civicus.org/index.php/socs2016>.

Cohen, Leonard. 1992. “Anthem”. Albüm: *The Future*.

Di Lampedusa, Giuseppe Tomasi. 1998. *Leopar*. Çev. Semin Sayıt. İstanbul: Can Yayınları.

Foakes, Joanne. 2011. *Immunity for International Crimes?, Developments in the Law on Prosecuting Heads of State in Foreign Courts*. Chatham House Briefing Paper. https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/International%20Law/bp11_11_foakes.pdf.

Kaya, Özlem ve Pinar Ögünç. 2020. *Chess, Hide-and-Seek, Determination: Civil Society in Difficult Times*. İstanbul: Anadolu Kültür.

Lago, Miguel ve Alessandra Orofino. 2020. “Bolsonaro Is Bizarre. But He Knows What He’s Doing”. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2020/06/03/opinion/bolsonaro-brazil-coronavirus.html>.

Meissler, Christine. 2016. “Maina Kiai: ‘Our Ideas keep living on’”. Heinrich Böll Stiftung. <https://www.boell.de/en/2016/09/13/interview-maina-kiai-our-ideas-keep-living>.

Mijatović, Dunja. 2018. “Misuse of anti-terror legislation threatens freedom of expression”. Council of Europe. <https://www.coe.int/en/web/portal/-/misuse-of-anti-terror-legislation-threatens-freedom-of-expression>.

Mijatović, Dunja. 2020. “Report on the Visit to Turkey”. Council of Europe. <https://rm.coe.int/report-on-the-visit-to-turkey-by-dunja-mijatovic-council-of-europe-com/168099823e>.

Rodriguez-Garavito, Cesar ve Krizna Gomez (der). 2018. *Rising to the Populist Challenge: A New Playbook for Human Rights Actors*. Bogota: Dejusticia. https://www.dejusticia.org/wp-content/uploads/2018/04/Rising-to-the-populist-challenge_1.pdf.

The case of the children of Kavumu: a watershed moment for justice in the Democratic Republic of the Congo

Susannah Sirkin

PHR's program on sexual violence in conflict zones

Physicians for Human Rights (PHR) launched its [program on Sexual Violence in Conflict Zones](#) in the Democratic Republic of the Congo (DRC) and in Kenya in 2011, training with doctors, nurses, psychologists, police officers, lawyers and judges to support survivors in their access to justice.

Throughout all our efforts, our commitment has been to ensure that the survivor is at the center of the response, and that decisions and actions ensure her or his dignity, safety, well-being, and agency. In launching this program, which was essentially a capacity-building experiment, we cultivated networks of collaboration to work together. We had assessed that without the close partnerships of affected communities, as well as the health, law enforcement and judicial sectors, accountability and justice could not be well served.

In eastern DRC, PHR worked extensively with Congolese partners, including clinicians at Panzi Reference Hospital in South Kivu, where Nobel co-laureate [Dr. Denis Mukwege](#) is medical director. He and his colleagues have treated thousands of survivors of sexual violence there during the past 20 years as mass violence and multiple warring factions have traumatized this region.

In the first phase of this collaborative project, PHR worked together with local first responders to create [a standardized forensic intake form](#), and trained clinicians in forensic photography. We provided clinicians with cameras, and for the first time, judges accepted forensic photographs of injuries sustained during sexual assaults and other violent attacks in court filings. We also conducted extensive training on how to manage the [informed consent process](#), including through role playing with standardized patients from the nearby school of nursing whom we recruited and trained. We developed specialized curriculum and practiced trauma-informed interviewing techniques. These multi-day workshops over several years aimed at enabling all actors in a forensic process to develop and practice skills and assure safety, dignity and agency of the survivors.

Among other innovations that we developed during our years of collaboration with Panzi Hospital and its staff was the creation of a specialized room for the examination and interviewing of children who were all too often victims of sexual violence. Local artists painted

the walls with cartoon characters, and children's furniture, toys and colorful draperies were installed.

In the course of PHR's program on Sexual Violence in Conflict Zones in several countries in both Central and East Africa and the Middle East during the past nine years, we have trained more than 1670 professionals — more than 600 doctors, nurses and psychologists as well as more than 400 lawyers and 450 police officers. We have also held special workshops just for judges, so that they could better understand the role, capacities and terminology of medical evidence in sexual violence cases.

The Kavumu case

In 2013 clinicians at Panzi Hospital started to see cases of young girls between the ages of 18 months and 11 years from the village of Kavumu — about an hour's drive from the hospital — all presenting with the same story. A child would be abducted from a home in the middle of the night, taken to a nearby field, brutally raped, often mutilated genitally, and then abandoned. The doctors at Panzi who treated the victims soon recognized that the patterns of injuries sustained were similar. Between 2013 and 2016, more than 42 young girls from Kavumu arrived at Panzi Hospital, where clinicians, trained by PHR, documented the forensic medical evidence in each case.

Month after month, as the horribly injured children continued to arrive at the hospital, Dr. Mukwege and PHR called for investigations, issued media alerts to focus national and [international media attention on the crisis](#), and raised the cases with officials in the DRC capital of Kinshasa, more than 2000 kilometers away. They sounded the alarm at international meetings in New York and Geneva. But their efforts did not succeed in prompt investigations or justice locally. The inability to stop the continuation of the crimes was agonizing for everyone involved.

As the crimes continued, and the cases mounted during the course of more than three years, PHR and partners created a Kavumu Task Force with Dr. Mukwege and his Panzi Hospital clinicians, the international legal organization [TRIAL](#), local community activists, and the UN peacekeeping operation MONUSCO. The group met monthly to support collaboration in advancing investigations. It soon became clear that investigations launched by local police and information coming from the community pointed to a militia organized by a local sitting member of parliament who wielded power in Kavumu and its environs.

In 2016, the Panzi Hospital and lawyers supported by TRIAL collaborated to organize a multi-disciplinary consultation with 36 of the known 42 survivors. Over six days, each survivor was seen by an expert pediatric psychologist and a team of experts authorized in advance by the court. But the local court process seemed incapable of advancing the case.

By March 2016 with civilian justice process failing to advance in any meaningful way, military authorities in South Kivu took the creative step of aggregating the cases to frame them as a single case of serial crimes, constituting crimes against humanity. This empowered the courts and judges most equipped in the DRC to handle such a complex case and to draw on the legal definitions and frameworks of the [Rome Statute](#) which established the International Criminal

Court and which has been “domesticated” by the DRC. Forensic evidence would be critical and crime scene investigations ensued, with ongoing leadership by local law enforcement who had previously been trained and supported by PHR, TRIAL and other partners.

Within months of the launch of the military-led investigations collaborating with the Task Force, Congolese officials arrested dozens of militia members, including the powerful sitting member of parliament, Frederic Batumike. Significantly, after his arrest, and of enormous relief to local activists in Kavumu, families of the victims, and the Panzi Hospital community, the abductions and rapes stopped.

The Kavumu trial and its innovations

Following months of intensive preparation with many logistical and technical obstacles to overcome, [the trial opened](#) to a packed “mobile” courthouse, convened in the center of Kavumu itself.

The task force had worked with national authorities to remove immunity of the leader of the militia — which he had enjoyed as a sitting lawmaker. There was still fear and intimidation in the community. But by September 2017, the military prosecutor indicted 18 defendants for acts of rape constituting crimes against humanity.

Many practices that were new to this environment were incorporated into the process. In the process of the investigation, with the support of PHR’s police investigator-trainer, police seized cell phones containing evidence of the criminal network. They also located and secured weapons and other implements pointing to the crimes and how they were carried out. These were presented to the judges and described in detail by the trial attorneys.

In a unique and innovative procedure, judges allowed pre-recorded video interviews with the children instead of requiring them to appear in court. Psychologists with expertise in child sexual violence trauma were involved throughout the process, and detailed informed consent was carefully taken at every step. At the request of the Task Force, the judge took innovative steps to ensure security of local witnesses, who had received threats and had been subject to intimidation by supporters of the militia, or feared repercussions should the alleged perpetrators be acquitted. If these adult witnesses needed to appear in court, they were fully veiled and kept hidden behind a screen set up for this purpose. They also used voice modification and pseudonyms to protect their identity. Many of these practices were virtually unprecedented in a DRC trial.

After more than three weeks of trial, which drew the attention of the entire community as well as national and international observers and media, Batumike and ten other militia members were [convicted of crimes against humanity](#) for rape and murder and sentenced to life imprisonment. This was the first time a sitting lawmaker in the DRC had been found guilty for crimes that he and his militia had committed. And it was the first conviction in the DRC for serial sexual crimes prosecuted as crimes against humanity.

Lessons learned and the significance of the Kavumu case

The Kavumu trial highlighted the [important role of medical clinicians](#) in documenting the harms of sexual violence crimes and supporting access to justice for survivors. The case underscores the vital responsibility of doctors and nurses to develop forensic skills and foster collaboration across sectors. Especially in locations where forensic specialists are rare if existing at all, forensic documentation and the ability to participate in the justice process is an important role for any clinician who interacts with a survivor of violence to document: a nurse, emergency physician, a gynecologist, a psychologist or a surgeon. Communication and collaboration across all sectors at every step of the way was essential. Given the agonizing delays and seeming obstacles to achieving justice in a remote area with few resources, all of the advocates for the victims and their families learned to be persistent, and explore every avenue open to them to pursue the case.

PHR and our partners have understood that writing and speaking about this case is important for global sharing, so that we can all learn from this and other examples of “signal” cases.

Finally, we must remember that a verdict and punishment of perpetrators is not the end for the survivors and for comprehensive justice. Panzi Hospital has raised funds to build new and safer homes for the Kavumu families. The young survivors of the Kavumu attacks continue to face years of physical and emotional trauma and require ongoing physical and psychological treatment and therapy. The court awarded reparations, but as with most cases of sexual violence crimes in the DRC, [they are not delivered](#). Nonetheless, the landmark Kavumu trial and judgment and attention to this case can give hope in [efforts to achieve justice](#) for some of the most vulnerable populations in the world.

Solidarity networks, social protests and the new municipalism: the role of cities in the fight for social and human rights

Ismael Blanco

The severe economic and social crisis caused by the bursting of the housing bubble in 2008 and the subsequent austerity policies led to a global wave of social protests that had its epicenter in the cities of different parts of the world. Following this wave of protests, a multitude of cooperative and citizen self-management initiatives proliferated in different parts of the planet, which once again had a strong presence in cities. After the outbreak of the coronavirus pandemic, new initiatives of solidarity and mutual aid have proliferated in cities all over the world — initiatives that, in part, are based on the social capital built up in the previous years. This article questions the role that such urban social mobilizations can play in the contemporary struggle for social and human rights. Based on the recent political experience of the city of Barcelona (Spain), the article argues the following three main ideas: (1) the centrality of cities — of local governments and urban social movements — in the defense and development of human and social rights; (2) the plurality of forms of social resistance and alternative building in cities and the need to establish solid alliances between them; (3) the growing importance of social autonomy practices in the construction of alternatives and the important challenges that this kind of practice must face both in terms of institutionalization and social inclusion.

The following sections of this article are dedicated to developing each of these propositions through the example of the city of Barcelona, a city that has been severely hit by the economic and social crisis of 2008 and, more recently, by the social and health effects of the coronavirus pandemic; a city that, in turn, has given place to a strong municipalist movement that has become a world reference for the building of progressive alternatives.

The centrality of cities in the fight for social and human rights

The importance of cities in the contemporary struggle for social rights is closely related to the intensification of the urbanization process. Today, the majority of the world's population already lives in cities and, according to UN estimates, by 2050 more than 70% of the world's population will be living in urban settlements. But it is not just a demographic issue: today, over 58% of the world's GDP is generated in the 500 most dynamic cities; cities with over 300,000 inhabitants are responsible for 70% of greenhouse gas emissions; and the Gini index has grown by 20% in the world's metropolises over the last 20 years.

Thus, we can affirm that most of the processes of structural change that affect our collective rights occur today in cities and have a strong urban dimension. Contemporary challenges such

as global warming, the growth of socio-spatial inequalities and segregation, rising informal economy, and the growing precariousness of employment and residential conditions for large segments of the population are intimately intertwined with the contemporary dynamics of urbanization. For the same reason, current struggles for the so-called “right to the city” clearly transcend the boundaries of the local, and become a fundamental part of the current struggle for social and human rights. According to Harvey’s (2008, 23-24) definition:

The right to the city is far more than the individual liberty to access urban resources: it is a right to change ourselves by changing the city. It is, moreover, a common rather than an individual right since this transformation inevitably depends upon the exercise of a collective power to reshape the processes of urbanization. The freedom to make and remake our cities and ourselves is (...) one of the most precious yet most neglected of our human rights.

The urban social mobilisations against gentrification and for the right to housing are clear examples of the social transcendence of the fight for right to the city. The issue of housing has occupied a central position in the political agenda of large Spanish cities like Barcelona in recent years, evolving in three main phases: the first, in the context of the real estate bubble between the mid-1990s and 2007, when the rapid growth in property prices led to strong urban gentrification and a significant increase in residential segregation at a metropolitan scale; the second, in the years following the bursting of the real estate bubble, when hundreds of thousands of families were evicted from their homes because of their inability to continue paying their mortgage debts; the third, more recent, in the context of economic recovery, during which there has been a serious mismatch between the rapid growth of rental prices, on the one hand, and the stagnation of wages and the growing precariousness of employment for large segments of the population, on the other. These trends are aggravating in the context of the crisis of the coronavirus.

Cities have become the epicentre of the social struggles for the right to housing in Spain, because it is in cities that gentrification and housing expulsions have grown most dramatically, and because it is urban areas where pro-housing movements like La PAH (the Platform for the People Affected by Mortgages) and the *Sindicato de Inquilinas* (Tenants Union) have been born and have been more active. The social impacts of these mobilisations go beyond the limits of the cities where they take place and end up affecting society as a whole. Other examples of this include urban movements for a more sustainable mobility; social battles for the recovery of the public and community control of water management; and urban movements for a more socially oriented and solidarity-based economy.

The plurality of forms of social mobilisation in cities and the need to establish strong alliances between them

In recent decades, cities have become a key scenario for the development of neoliberal recipes such as massive cuts in the public sector, the privatization and commodification of public services and the adoption of a privatized and technocratic style of governance. The neoliberalisation of cities accelerated and deepened during the years after the economic crash of 2008, giving place to a new “austerity urbanism” (Peck 2012) that led to more inequality,

more segregation and major setbacks in democratic participation. However, just as cities have been critical to the deployment of the neoliberal agenda, they have also become a fundamental field for the construction of its progressive alternatives. As stated by J. Peck (2012, 651):

Struggles over austerity and its alternatives seem set, therefore, to exhibit an intensely urban form, as cities become beachheads and staging grounds for both fiscal revanchism and progressive forms of counter-politics.

Today, social struggles against urban neoliberalism take three main forms:

- Episodes of social protest that, over time, can give rise to new organizational forms similar to that of social movements, although with a strongly decentralized nature and with a strong penetration in the digital social networks.
- Spaces of social autonomy based on the logic of the common-spaces in which citizens promote new forms of mutualism and cooperativism to meet different kinds of collective needs.
- New political and electoral subjects that, through diverse organizational formulas, aim to channel social protests and cooperative practices in the electoral and institutional arenas.

Some recent examples of these different forms of social mobilisation in the city of Barcelona are the social protests of the 15-M movement (the *Indignados*) in spring 2011; the anti-austerity movement of the so-called *Mareas Ciudadanas* against cuts in health and public education; the social mobilizations against evictions and for the regulation of rent prices; cooperative and mutual aid social initiatives such as community gardens, housing and consumer cooperatives and self-managed civic facilities; and the citizen platform *Guanyem Barcelona*, created in 2014, which gave rise to *Barcelona en Comú* (BeC) in 2015. Led by the mayoress Ada Colau, BeC has governed the city of Barcelona since the local elections of May 2015, first as a solo party (2015-19) and currently in coalition with the center-left *Partit dels Socialistes Catalunya* (PSC).

The case of Barcelona exemplifies the importance of intra- and inter-urban alliances between different strategies of social mobilisation, alliances that have given rise to a new municipalist political movement that aims to place cities at the forefront of the building of progressive alternatives (Blanco and Gomà 2020). Many of the current political leaders of *Barcelona en Comú*, such as Ada Colau herself, come from the social movements and cooperative practices that emerged during the early years of this millennium; local governments like Barcelona's have actively supported demands for rent regulation in large cities; the public policies promoted by the BeC government have prioritized public-community co-production relations with social economy and cooperative entities; the decentralization of the 15M social mobilizations favored the proliferation of a multitude of cooperative practices in the city's neighborhoods and the people linked to this type of cooperative spaces, in turn, played an important role in promoting *Barcelona en Comú*. The strength of the interconnections between different strategies of resistance, autonomy and institutional participation in Barcelona, therefore, helps to understand

the vitality of progressive alternatives in this city in recent years and its leading role in the municipalist movement on a global scale.

Municipal struggles are not merely local. The Barcelona government has put strong political pressure on other levels of government on issues outside its political remit such as evictions and rent regulation, and has boosted strong collaborative relationships with other progressive local governments from all over the world. We must bear in mind that “just as austerity is, by its very nature, a form of redistributive politics — in spatial, scalar and social terms — so must its progressive alternatives reach beyond the local, to the realms of the cross-scalar and the interurban” (Peck 2012, 651).

The growing importance of spaces of social autonomy and some of their main challenges

The third and last idea refers to the growing importance of social autonomy practices in the defence and praxis of human and social rights. Urban spaces of social autonomy are made up of a series of social initiatives that have some fundamental characteristics:

- They are initiatives promoted or led by citizens, although in some cases they may receive more or less active support from institutions, particularly local institutions.
- These initiatives are intended to cover different types of collective needs related, for example, to food, housing, education, health care or access to energy and telecommunications.
- Their aim is to meet these collective needs through horizontal, cooperative and supportive relationships between citizens themselves.
- These are social practices aimed not only at meeting common needs among its members, but also at promoting and vindicating alternatives for society as a whole.
- They also constitute spaces for experimentation with new forms of living in common, alternative to the dominant models of the market and the state.

The practices of cooperativism, mutualism and self-management have always been part of the repertoire of collective action of social movements. In Spain, for example, these practices played a very important role within the strong anarcho-syndicalist movement of the first part of the 20th century, and its historical legacy can still be felt in cities like Barcelona. This kind of social practice also played a fundamental role in the Italian autonomous movement of the 1960s and 1970s, and has been very important in progressive social movements in Latin America in recent decades. However, in recent years we have seen a significant proliferation of these types of initiatives in different parts of the world, reflecting both the intensity and the depth of the global economic and social crisis of the last decade.

The city of Barcelona has experienced two major waves of social innovation in recent years. The first was a reaction to the crisis of 2008 and the effects of subsequent austerity policies, in which we observed a rapid — albeit territorially uneven — proliferation of cooperative and mutual initiatives such as time banks, community gardens, housing cooperatives and social

currency projects. The second wave is more recent and responds to the social and health crisis of the pandemic, which has led to a burst of solidarity and mutual support initiatives around the world, such as food distribution initiatives, support for the elderly and the sick during the confinement, educational support for vulnerable children, or the cooperative production and distribution of health equipment such as masks and breathing machines.

This kind of social practice can make significant contributions in the battle for social and human rights, including the development of alternative ways of meeting different types of social needs that complement and compensate for the shortcomings and failures of both the state and the market; the experimentation and promotion of new ways of living together, more respectful of the environment and socially fairer; the building of networks of trust, reciprocity and solidarity among citizens — networks that contribute to the development of a bridging social capital that counters the social fragmentation caused by neoliberalism and the growing threat of far-right populism; the politicization of citizens through new spaces of direct participation and the building of a new ecological and social consciousness.

However, the limits and risks of this type of social practice are also considerable. For one, the focus on community-based collective action can contribute to the fragmentation of social struggles and to an excess of localism that leads to the loss of global objectives. For another, the accumulated empirical evidence indicates that this type of initiative is often led by social groups of middle income groups, with little participation by the most vulnerable sectors (Blanco and Nello 2018). Therefore, when promoting this type of social initiative, local governments and urban social movements themselves should take into account two fundamental challenges:

- The first is that of *institutionalisation*, which entails the ability to take this type of social initiative beyond the local and short-term realm, contributing to the creation of a new social institutionality that is relevant to society as a whole. To this end, both scaling-up strategies (for example the creation of second-level platforms that articulate and coordinate local initiatives) and scaling-out processes, which facilitate the social replication of the most successful cooperative initiatives, are very important.
- The second challenge is that of *social inclusiveness*, which entails strengthening the capacity of this type of social practice for spreading among social groups and in urban areas where people's vulnerability and the weakness of social capital make it difficult for this type of initiative to emerge autonomously.

The experience of Barcelona, imperfect as it is, shows how cities — through the alliances between social autonomy initiatives, social contestation and progressive political organizations — can handle some of these challenges and contribute, from the local fights for the right to the city, to the transnational battle for social and human rights.

References

Blanco, Ismael, and Oriol Nello. 2017. "Can Social Innovation Be the Answer? The Role of Citizen Action in the Face of Increasing Socio-Spatial Polarization". *Territorio* 83: 7-16.

Blanco, Ismael and Ricard Gomà. 2020. "New Municipalism". In *International Encyclopedia of Human Geography*, edited by Audrey Kobayashi, 2nd ed., v. 9, 393-398. Amsterdam: Elsevier.

Harvey, David. 2008. "The Right to the City". *New Left Review* 53: 23-40.

Peck, Jamie. 2012. "Austerity Urbanism". *City: Analysis of Urban Trends, Culture, Theory, Policy* 16(6): 626–655.

Tekillerden toplumsallığa yurttaşların müşterekler siyaseti

Umut Kocagöz

İki varsayım

Siyaset üzerine yapacağımız her tartışmanın özne ve yönetme meseleleriyle ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Tarihsellik içerisindeki aktüel toplumsal kategorilerin siyaseti tahayyül etme ve kurma çabalarındaki gerçeklikle uyumu, ayrıca bu uyuma bağlı olarak da siyaset geliştirme süreçleri, tartışmanın merkezinde yer alır. Her kategori tanımı, bu tanımın koşulladığı türde siyaset mekanizmalarının geliştirilmesini, kurulmasını, örgütlenmesini beraberinde getirir. Dolayısıyla, buradaki tartışmada kullanacağımız varsayımlardan biri, felsefi düzlemde özne olarak kategorize edilen, reel siyasette ise birtakım aktörlere gönderme yaptığımız kolektif oluşumların *verili* ve *doğal* olmadığı, aksine, tarihsel-toplumsal ve düşünsel süreçlerle kurulduğu, inşa edildiğidir.

İkinci temel varsayım, bu düşünsel süreçlerin, salt aktüel öznenin kuruluş sürecine fikri katılımı değil, aynı zamanda onu görme biçimimizin de şekillenmesine bağlı olarak değiştiğidir. Dolayısıyla, düşünme faaliyetinin kendisi, bir öznenin maddi gerçekliğini anlama hususunda bizzat çalışmakta ve onu belirleyen faktörlerden biri olarak iş görmektedir. Bu durum elbette toplumsallığın mevcutta bir total/bütün olduğunu, toplumsal ilişkilerin de bu total içerisinde gruplaşma süreçlerinin mevcudiyetini oluşturan temel dinamik olduğunu varsaymaktadır. Görme biçimi, bu sürecin bir dinamiği olarak, gruplaşmayı nasıl anladığımızı ve yorumlayacağımızı belirleyen temel faktörlerden biridir.

Mevcut toplumsallık, kendini topluluklar, cemaatler, şirketler, ülkeler, bireyler, kavimler, partiler gibi birtakım bölünmüşlükler içerisinde dışavurmaktadır. Siyasal rejimin bekası ve çıkarı gereği bu bölünmüşlüklerin ve dışavurumların bir kısmının teşvik ve takdir edildiğini, bir kısmının arkaik kılınarak zamanla çözüldüğünü, bir kısmının da zorla bastırıldığını söylemek mümkün. Modern kapitalizmin birey-toplum çatışması, Ortadoğu gerçekliğindeki cemaat-ulus-toplum çatışması, yahut post-modern dönemin tikel toplulukları gibi hususlar, siyasal rejimleri dönüştürmekte olan faktörler olarak değerlendirilebilir.

Özgürlükçü ve eşitlikçi bir toplumsallık tahayyülünün, bu çatışmaların dışında ve ötesinde konumlanarak, ancak onları yok saymadan, yeni siyasal düşünce ve terminoloji araçlarıyla kurulabileceğini — bunu en azından tahayyül etmeyi — önermek zorunda olduğumuzu düşünüyorum. Bunun temel sebebi de, faşizmin kökenlerinde yatan ve mevcut toplumsallıkların iliklerine işlemiş olan çekirdek düşüncenin, yani toplumu kendi suretinde biçimlendirme ve var etme olgusunun, tüm bu çatışmalarda ve olgularda köklenebilmesi ve bu

köklenmenin de özgürlükçü ve eşitlikçi düşünce ve hareketleri dahi totaliter ve faşizan karakterlere büründürebilmesidir. Faşizm karşısında bir toplumsallık tahayyül edebilmenin temel koşulu, “başkaları” ile bir aradalığı tahayyül edebilmektir. Bu başkalık, eski terminolojide “öteki” olarak ifade edilenin dışında bir kavramla düşünülmelidir; çünkü öteki ifadesi merkeze *kendiliği* koyar ve bir referansla tanımlar. Halbuki, faşizm karşısında konuşlanacak olan toplumsallığın adem-i merkezi olması şarttır; çünkü, faşizm, en nihayetinde bir çekirdekten kendi suretini yaratan toplumun adıdır.

Biz anonimliği

Bu tahayyülü mümkün kılacak bir aradalığın, öteki dışı olma hususundaki toplumsallığında, *komünite* ve *müşterekler* faydalanılabilecek kavramlar olarak düşünülebilir. Bu da, “biz bize yeteriz” düsturundan çıkarak, eşikte, sınırdaki, dışarıda olmanın, anonimliğin imkanının peşinde olmakla mümkündür (bu konuda güncel bir tartışma için bkz. Duran 2020, 10). Peki bunu hangi özne tanımıyla, hangi kategoriyle ifade edeceğiz? Ben burada “yurttaşlık” hususunu bir özne tanımı olarak değil, bir özne kategorisi olarak kullanıyorum. Yani yurttaşlık, burada, tarihsel ve sosyolojik olarak şekillenmiş aktüel bir özneyi ifade etmemekte, tıpkı sınıf gibi kategorik bir özne tarifini çağrıştırmaktadır. Nihayetinde her kategorinin bir evrenselliği ve yerelliği var. Sınıf dediğimizde ulus ve cinsiyetin; cinsiyet dediğimizde sınıf ve ulusun iç içe geçtiği dinamikler söz konusu. Yurttaşlığı, sınıf, ulus, cinsiyet kategorilerinin karşısında, yeni bir kategori olarak değil, eşitlikçi bir yönetsel kategoriyi tarif etmek için, farklı sınıf, cinsiyet ve ulus kategorilerinin buluştuğu bir zemin olarak tahayyül etmeye çalışıyorum. Yani *yurttaşlık* esas olarak *agoradır*. Yurttaşlığı burada, dışarıya tahayyül edilebilecek olan eşikte bulduğumuz kategori olarak ele almayı öneriyorum. Zaten burası da müşteregin başladığı yer. Yani bizim öyle bir tahayyülümüz olmalı ki, tüm aidiyetlerimizle birlikte, işte bir ülke gibi, bir arada yaşamayı tasavvur edebilmeliyiz, hatta bunu tanımlamalıyız. Yurttaş ifadesi, antik dünyanın küçük kent-devletlerinden gelen bir kavram, bir lokasyon da ifade etmesi itibarıyla, yani aidiyeti mekansallıkla da örmesi, ama ötesine de geçebilmesi sebebiyle, başka kavramların yardımıyla — müşterekler ve komünite — birlikte düşünülebilir.

Burada, tamamen pratik bir amaç güdüldüğünü özellikle eklemek isterim. Bana kalırsa, bugün ne sınıf, ne cinsiyet ne de ulus siyasetleri tıkanmıştır. Aksine, hepsi, çok daha güçlü ve net bir şekilde ortadadır ve toplumun mevcut parçalanması karşısında kendilerine koordinat aramaktadırlar. Ayrıca, bugün daha açık olan başka bir şey de şu: Çürümekte olan toplumsal sistemlerin karşısında konumlanmak, yeni bir yönetsel sistem tahayyül etmeyi çok daha çıplak bir şekilde gerektiriyor. Toplumsal hareketlerin bazı bölüklerinde yıllardır ifade edildiği üzere, yeni bir toplumsallık tahayyülü eskinin hiyerarşik ve dikey yönetsel yapılarını kullanarak değil, yeni türde katılımcı, demokratik, yatay yönetsel mekanizmalar kullanarak açığa çıkabilir.

Esasında, bugün içinde yaşadığımız toplumsal çözülmenin karşısında bireyselleşme, topluluklaşma, cemaatleşme gibi hususlar, bahsi geçen türde eşitlikçi ve özgürlükçü toplumsallığı inşa etmede ne kadar adem-i merkezîyetçi olabilirler, emin değilim. Zira, kendi suretinden kendini inşa eden toplumsallık, Nancy'nin (2020) ifade ettiği türde bir eşitlik performansını gerçekleştiremez. Zira, burada en önemli performansı göstermesini beklediğimiz toplulukların dahi bir “kendilik” inşa edeceklerini, toplumu kendiliklerin

bağıntısından oluşan bir ağ olarak tahayyül edeceklerini söyleyebiliriz. Bu da, post-modern bir çözüm olarak toplulukların modern bir zemine, birey-toplum ikiliğine bağlanan, bunu yeniden üreten bir ontoloji önerdiği anlamına gelir.

Oysa, müşterekler, komünite vb. türde kavramsallaştırmalarda, türdeş herhangi bir zemin bulunmaktan ziyade, türdeşliği çağırmayan birtakım ortaklıklara gönderme yapılır. Aynı yerde yaşamak, bir aradalık, dayanışma, etkileşim, bu türden bir zeminin esası olarak düşünülebilir (Kocagöz 2020). Dolayısıyla, din, dil, ırk, cinsiyet gibi hususların yarattığı türdeşlikten ziyade, mevcudun karşı karşıya kaldığı sorunları çağırıştıran müşterekler, mevcudun bir arada yaşama dinamiklerini güçlendiren komünite gibi hususlar, yeni açılımlar geliştirmek için kapı açabilir.

Bu nokta, hak siyaseti ile yurttaşlık siyasetinin buluşabileceği bir zemini imgeler, ancak bir temel farkla: hak siyasetinin açılımını yaptığı “başkalarının hakları” hususuna “yeni tipte dayanışma” ifadesi ile müdahale ederek; böylece “başkaları” hususunu aslında siyasetin imlediği “özneleşme” kavramı ile birlikte düşünmemiz gerektiğini dile getirerek... Yani, hak siyaseti, başkalarının hakları için yapılan bir mücadele değildir; haklar için yapılan mücadeledir. Haklar, kişi, grup, topluluk ve oluşumlardan ziyade, herkes-için haklar olduğunda, gerçekten insan hakları evrenselliğine ulaşırlar ve böylece, hak hususunu nötrleştirerek egemenlik düzleminden çıkarırlar. Dolayısıyla, burada bir üçüncü temel varsayımı ortaya koymakta fayda vardır: bütün siyasetler taraftır. Toplumsal hegemonyayı kuran ve taşıyan özne, kendi çıkarlarını toplumun çıkarları olarak kurduğu için, siyaseti kendi tarafında nötrleştirir. Dolayısıyla, siyasetin başka bir taraftan nötrleşmesi, siyasetin egemenler nezdinden çıkarak özgürleşmesini ifade eder. Freire'nin (2019) ifade ettiği gibi, özgürleşmenin ezme-ezilme ilişkisinden çıkarak herkes-için mevcudiyete gelmesi, egemenlik ilişkisinin toplumsal sınıfların belirli bir bölümünün elinde toplanmasıyla değil, sınıfların toplumsal olarak ortadan kalkmasıyla mümkün olur.

Bu türden, hegemonyayı ezilenler lehine bozan bir hak siyaseti, toplumsal müşterekleri keşfetmek, kendini bir komünite olarak icat etmek zorundadır. Bu komünitenin taşıyıcısı olan aktör kategorik olarak yurttaştır. Yurttaş, din, dil, ırk, cinsiyet, vb. türdeki aidiyetleri taşıyan ve kuran toplumsallık açısından ezilenler lehine nötrdür; yani din, dil, ırk, cinsiyeti siyasetin konusu olmaktan çıkararak, farklı kesimlerin bu hususlar vasıtasıyla diğerleri üzerinde iktidar kurmasının önünde ontolojik engel yaratır.

Burada, içinde yer aldığımız ve kendimizi onlarsız düşünemeyeceğimiz aidiyetlerin ötesine taşmayı göze alan, böylece, mevcutta iktidar ve hegemonya sembolleriyle bezenmiş bir kamusal karşıtı, türdeş olmayanların müşterekliğini imgeleyen bir kamusalığa geçişi arzulayan siyaset biçiminden bahsediyoruz. Soruyu en başa saracak olursak, siyasetin özne ve yönetme meselelerine dönerek, toplumsallığı *kimin* ve *nasıl* yöneteceği hususu, burada temel meselemiz. Eğer, spesifik bir aidiyetten bahsedecek isek, diğerleri bu yönetselliğin ötekileri olarak kurulur. Dolayısıyla, egemenlik, burada demokratik bir dağıtıma maruz kalsa da, mülkiyetlidir, eşitlik bahsedilen bir husustur. Oysa egemenliğin bu anlamda ortadan kalkması, hakların eşitlikçi ve özgürlükçü biçimde dağıtılması, mülkiyetsiz bir tahayyülü içermelidir. Dolayısıyla, buradaki dördüncü varsayımımız, egemenliğin mülksüzleştirilmesi yoluyla açılacak kamusalığın, *müşterek* olarak ifade edilmesi; ve bu kamusalılıkta ortaya çıkacak

komünitenin esas belirleyeninin, mevcutta çeşitli türde ikilikler ve çatışmalar yaratan aidiyetlerin ötesinde bir tahayyül olması gerekliliği.

Müşterekler: herkes-için

Haklar, belirli bir toplumsal kesime özgülenmiş haklar olmaktan çıkıp, herkes-için haklar olduğunda, yani ancak müşterek olduklarında gerçek toplumsal özlerine kavuşurlar. Bu açıdan, insan hakları hareketinin yıllardır öne sürdüğü ve sürdürdüğü hak kavramı ve hak siyaseti, evrensel, içi boş, mülksüzleşmiş bir insan öznesine seslenmesi itibarıyla, müşterekler siyasetinin kulvarında düşünülebilir, yurttaşlık temelinde ele alınabilir. Kaldı ki, halk hareketi temelli hak siyasetinin, örneğin konut hakkı, barınma hakkı, beslenme hakkı gibi tezahürleri, esas olarak bu hakları öne süren ve taşıyan öznelerin daha evrensel formülasyonlarla bu hakları herkes-için kılması sayesinde gerçek bir insan hakkı olarak inşa edilebilmiştir.

Bu durum bizi tekrardan, haklar siyasetinin taşıyıcısı olduğu parçalı ve reel özneler ile, yurttaşlık kategorisinin imlediği bütüncül öznenin arasındaki gerilime götürür. Her hak kesimi kendi hakkını savunmak açısından kendi ile sınırlı bir toplumsal kesim tarifi yapar. Halbuki, yurttaşlık, yurttaşlık tanımı içerisinde yatan herkesi kesen bir eşitlik tanımı içerir. Dolayısıyla, hak mücadelesi, yurttaşlık düzleminde eşit olma mücadelesidir; yurttaşlık ise, hak kesimlerinin eşitlikçi, mülksüz ve nötr bir kamusalılıkta, yani müşterekte buluşmasıdır. Böylece, hak siyasetini (belki de ancak) bir müşterekler siyaseti olarak okuma imkanımız olur.

Bu düşünceye kaynaklık eden, bu düşüncenin oluşumuna vesile olan birtakım toplumsal hareketlerden bahsetmek, düşünceyi somutta nasıl konuşabileceğimizi aktarmak açısından gerekli. Zira, bugün jenerik olarak insan hakları hareketi ifadesiyle, daha dar anlamda haklar mücadelesi olarak belirtebileceğimiz mücadelelerin toplumsal yaşamda kapsadığı konular nazarında işkence, kötü muamele vb. pratikler karşısındaki itirazı dile getiren hareketler anımsanıyor. Bu durum elbette Türkiye'nin bu konulardaki yakıcı sorunlarının özellikle 12 Eylül ile birlikte sıklaşması ve genişlemesi, sonraki süreçlerde de etkisini farklı biçimlerde devam ettirmesiyle alakalı. Ancak, son dönemde ortaya çıkan toplumsal hareketler somut olarak hareket ettikleri aktör zeminleri, aktör tanımları, talepleri, mücadele biçimleri vb. insan hakları ile geniş, ayrıca bu hakları yeniden tanımlayan biçimler olarak, yurttaşlık siyasetine evrilen bir yönelim göstermektedirler.

Çok derinlemesine olmasa da, burada hızlıca bahsetmek istediğim üç hareket örneği, farklı hareketleri anlamlandırmak açısından da imkan tanıyabilir. Bunlar, kökeni çok daha eskilere dayanan ve güncelliğini koruyan *köylü hareketi*; farklı veçheleri olan bir toplumsal tabanı içermesi itibarıyla *ekoloji hareketi*; toplumsal-siyasal yaşamı derinden etkilemesi anlamıyla da Gezi türünde *büyük hadiseler*.

Köylü hareketi, esasında bir sosyal-sınıfsal hareket olarak ifade edilebilir. Bugün küresel ölçekte *La Via Campesina* gibi enternasyonal bir organizasyona sahip olan bu hareket, 1990'larda ulusal egemenliklerin çözülüşü, uluslararası ticaret anlaşmalarının yaygınlaşması, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Dünya Bankası (DB) gibi küresel yönetim mekanizmalarının yerleşiklik kazanmasıyla birlikte, egemenlikteki bu dönüşüme karşı hem tarım yapılan yaşam alanlarını savunmak, hem de şirketleşmeye direnmek için ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla,

konumuz bağlamında bu hareketin bir “köylü hakları” hareketi olduğu ve spesifik bir toplumsal kesimin toplum içerisindeki parçalı-kısmi çıkarını savunduğu söylenebilir. Nitekim, bu önerme *Köylülerin ve Kırdaki Yaşayan Diğer Kişilerin Birleşmiş Milletler Deklarasyonu* metninde berraklaşmıştır. Kısaca *Köylü Hakları Deklarasyonu* olarak anılan bu metin, köylülerin *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*’nden feyz alarak kurguladıkları, hazırladıkları ve 20 yıllık uluslararası bürokrasi içerisinde yapılan çalışmalarla birlikte onaylanmış bir metindir. Özetle, köylü hakları konsepti, köylülerin bir toplumsal kesim olarak kendilerini ifade etme, kendi kültür ve gelenekleriyle yaşama, kendi haklarına sahip çıkma mücadelesi olarak düşünülebilir.

Buradan, ekoloji hareketlerine, kırsal düzlemde bağlanalım. Çoğunluğu köylü kökenli kırsal toplumsal hareketler, köylülerin kullandıkları kaynaklara erişimini kısıtlayan, yaşam alanlarını metalaştıran, kullanım haklarını şirketlere devreden HES, JES, RES, maden, otoyol, inşaat, yayla yolu vb. türde projelere karşı gelişen mücadelelerle anılmaktadır. Türkiye’de de çokça örneğini gördüğümüz bu mücadeleler, kırsal toplumsal hareketlerin en popüler örnekleri olarak karşımıza çıkıyor. Esasında, bu hareketlerin *Köylü Hakları Deklarasyonu*’nu hayata geçirmek ve hakları korumak dışında başka bir gayesi olmadığını söylemek mümkün. Bunun gerçekleşmesi için, kırdaki en geniş ittifakın kurulması ve ayrıca kentli toplumsal kesimlerin de bu ittifaka katılması beklenmektedir. Başka bir deyişle, köylülerin haklarını gerçekleştirebilmeleri için kendilik sınırlarının dışına çıkan bir toplumsal meşruiyet alanı yaratmaları gerekir. Burası, köylü ile kentlinin buluştuğu müşterek zemindir.

Bu zeminlerden biri, bir ekolojik hak olarak gıda hakkıdır aynı zamanda. Gıda hakkı, herkesin sağlıklı, yeterli, dengeli beslenebileceği gıdaya ulaşabilmesini tanımlar. Bir insan hakkı olarak gıda hakkı, haklar temelinde evrenselliği ifade eder. Ancak, bu hakkın hayata geçirilmesi ve savunulması için, yurttaşların somut aktörlük konumlarını harekete geçirecek politika mekanizmalarına ihtiyaçları vardır. Köylü ve kentlilerin gıda hakkı konusunda aktörlüklerini icra edebilecekleri ortak bir zemin oluşturabilmesi hususunda *La Via Campesina* tarafından ortaya atılan *gıda egemenliği* kavramı müşterek bir zemin tarif etmektedir. Nihayetinde, bir insan hakkı olarak gıda hakkı herkes içindir. Diğer yandan, herkesi buluşturacak bir yurttaşlık zemini, ancak herkes için çalışacak ve işlev görececek bir siyasal projede kendini ifade edebilir. Gıda egemenliği, bu türden bir proje olması açısından müşterek bir zemin tarifi olarak görülebilir.

Gezi gibi büyük hadiselerin başladığı yer, iktidarın somut olarak etkilediği yer olsa da, yurttaşlık zemininde bir müştereklik inşa edilmesi, somut bir politik proje geliştirilmesi, bu zeminin gerçekten müşterekleşmesini, siyasetin müşterekleşmesini (Akçay ve Kocagöz 2018) mümkün kılar. Gezi gibi büyük bir hadise, sınırlanamaz bir kamusal alanın mülksüzleştirilmesi yoluyla açılabilmiş, bu mülksüzleştirilme dahilinde orada hayat bulan her farklı aktör, diğer aktörlerin varlığını kabul ettiği ölçüde gerçekten yurttaşlaşabilmiştir. Dolayısıyla, Gezi’de açılan kamusal alanın devlet tarafından ilgası, aynı zamanda devletin sahibi olan egemen güçlerin siyasal alanı kendi hegemonyaları altında yeniden biçimlendirmesini ve bu biçimlenme dışında kalan hakların da budanmasını beraberinde getirmiştir.

Sonsöz

Tekillerden toplumsallığa açılan pencerede, yurttaşlık siyaseti olarak kategorik bir öneri sunmayı ve bunun da müşterekler siyaseti formunda gerçekleşmesinin olasılığından bahsetmeyi elbette ki bir düşünce egzersizi olarak ele almak gerekir. Ancak böylesi egzersizler, ikinci varsayımımızda ifade etmeye çalıştığımız şekliyle, bakış açımızdan kaynaklı maddi gerçekliğimizi belirleme imkanı da sunacaktır. Böylesi bir imkan, gerçekliği ele alma ve değiştirme sürecinde bizde birtakım eşiklerin atlanmasına, sınırların geçilmesine, müşterekleşmeye vesile olabilir.

Kaynaklar

Akçay, Eylem ve Umut Kocagöz. 2018. “Bir Rasyonalite Olarak Müşterekleştirme”. *Felsefelogos* 68.

Duran, Ragıp. 2020. “Hep Aynı Nakarat”. *Express* 273.

Freire, Paulo. 2019. *Ezilenlerin Pedagojisi*. Çev. Dilek Hattatoğlu ve Erol Özbek. İstanbul: Ayrıntı.

Kocagöz, Umut (ed). 2020. *Yeniden Akdeniz: Komünite Özel Sayısı*. https://www.izmeda.org/yayimlar/yeniden_akdeniz/Komunite-s01.pdf.

Nancy, Jean-Luc. 2020. *Ezersiz Ortaklık*. Çev. Devrim Çetinkasap. İstanbul: Monokl.

Yeni bir insan hakları hareketine doğru: Küresel insan hakları krizi karşısında ne yapmalı?

Sempozyum Programı, 3-7 Ekim 2020

Açılış Oturumu

Moderatör: Aslı Davas

Açılış Konuşması

Şebnem Korur Fincancı

Açılış Konferansı — Düzenleyicilikten Dönüştürücülüğe: İnsan Haklarının Siyasal Ufkunu Unutmak / Hatırlamak

Nilgün Toker

1. Politik Şiddet, Hakikat ve Yüzleşme

Moderatör: Lülüfer Körükmez

Türkiye’de yüzleşemediklerimiz: Hakikat inşası ne kadar mümkün?

Şebnem Korur Fincancı

Organize şiddetin neden olduğu travmayı ele almak için bir araç olarak eylem araştırması

Dumisani Maqeda Ngwenya

2. Ulusal ve Uluslararası İnsan Hakları Mekanizmalarının Tahribatı

Moderatör: Serdar Tekin

İnsan hakları koruma mekanizmaları: Garbi yalanlar

Kerem Altıparmak

Adalet arayışının güzergahlarında kaybedilenler ve yakınları: Sadakat, ısrar ve politik aidiyet

Özgür Sevgi Göral

3. İnsan Haklarını Savunurken İnsaniyetçiliğin Sınırlılıkları

Moderatör: Zeynep Özen

İnsancılık ve dayanışma arasında: İnsan hakları nerede duruyor?

Radha D’Souza

İnsani krizler çağında insan hakları

Lülüfer Körükmez

4. Baskı Yönetimi Altında Savunuculuk Pratikleri

Moderatör: Nilgün Toker

Saflara çekilmeyerek sınırlara direnmek

Elçin Aktoprak

Yeni dönem: Hak temelli mücadelenin açmazları ve imkanları

Murat Çelikkan

5. Söyleşi: Otoriter Rejimlerde İnsan Haklarını Savunmak

Söyleşiyi yapan: Feride Aksu

Kavumu'nun çocukları: Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde adalet için bir dönüm noktası

Susannah Sirkin

6. Küresel İnsan Hakları Krizine Yanıtlar: Etkili Mücadele Örnekleri

Moderatör: Güldem Özatağan

Sosyo-kentsel kriz karşısında dayanışma ağları ve toplumsal yenilikler: Barselona'dan dersler

Ismael Blanco

Tekillerden toplumsallığa yurttaşların müşterekler siyaseti

Umut Kocagöz

Confronting the global human rights crisis: towards a novel human rights movement

Symposium Program, October 3-7, 2020

Opening Session

Moderator: Aslı Davas

Opening Speech

Şebnem Korur Fincancı

Keynote Speech — From Regulation to Transformation: Forgetting / Remembering the Political Horizon of Human rights

Nilgün Toker

1. Political Violence, Truth and Confrontation

Moderator: Lülüfer Körükmez

Is it possible to construct truth where confrontation is impossible?

Şebnem Korur Fincancı

Using action research to address trauma caused by organised violence

Dumisani Maqeda Ngwenya

2. Undoing the National and International Human Rights Mechanisms

Moderator: Serdar Tekin

Human rights protection mechanisms: occidental lies

Kerem Altıparmak

The forcibly disappeared and their relatives on the pathways of the pursuit of justice: loyalty, persistence and political belonging

Özgür Sevgi Göral

3. The Limits of Humanitarianism in Human Rights Advocacy

Moderator: Zeynep Özen

Between humanitarianism and solidarity: where do human rights sit?

Radha D'Souza

Human rights in an age of humanitarian crises

Lülüfer Körükmez

4. Human Rights Advocacy under Authoritarianism

Moderator: Nilgün Toker

Resisting borders

Elçin Aktoprak

The new era: dilemmas of rights based struggles and their potentials

Murat Çelikkan

5. Interview: Defending Human Rights under Authoritarian Regimes

Interviewer: Feride Aksu

The case of the children of Kavumu: a watershed moment for justice in the Democratic Republic of Congo

Susannah Sirkin

6. Responses to the Global Human Rights Crisis

Moderator: Güldem Özatağan

Solidarity networks and social innovation in face of the socio-urban crisis: lessons from Barcelona

Ismael Blanco

The politics of commons from singulars to sociality

Umut Kocagöz

Katılımcılar

Kerem Altıparmak

2018 yılı sonuna kadar Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde insan hakları hukuku alanında öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Lisansını Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde, yüksek lisansını aynı üniversitenin kamu hukuku bölümünde, doktorasını ise Leeds Üniversitesinde tamamlamıştır. 2017 yılı sonunda kapatılana kadar AÜ SBF İnsan Hakları Merkezi Müdürü olarak görev yapmış, aynı zamanda üniversite dışında insan hakları örgütleriyle çok sayıda projede rol almıştır. Araştırma konuları arasında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, ifade özgürlüğü, işkencenin önlenmesi, hak kuramı ve cezasızlık kavramları bulunmaktadır.

Elçin Aktoprak

1979 İstanbul doğumlu. 2008'de "Batı Avrupa'da Ulus İnşa Süreçleri ve Ulusal Azınlık Sorunları" başlıklı teziyle Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde doktorasını tamamladı. Aynı fakültede öğretim üyesi iken, 2017'de barış imzacısı olduğu için ihraç edildi. Milliyetçilik ve azınlık hakları üzerine çalışmaya devam etmektedir. 2018'den beri İnsan Hakları Okulu'nun proje koordinatörlüğünü yürütmektedir.

Ismael Blanco

Ismael Blanco, Barselona Otonom Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Kamu Hukuku Bölümünde doçent ve aynı üniversitede Hükümet ve Kamu Politikaları Enstitüsünde yönetici olarak görev yapmaktadır. Öncelikli çalışma alanları kentsel yönetim, kentsel ayrışma ve vatandaş bağlılığıdır.

Murat Çelikkan

Murat Çelikkan, son 25 yıldır muhabirlikten yayın yönetmenliğine ve köşe yazarlığına gazeteciliğin çeşitli kademelerinde görev aldı. Türkiye insan hakları hareketinin aktif bir üyesi oldu. İnsan Hakları Derneği, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Af Örgütü, Helsinki Yurttaşlar Derneği'nin kurucuları ve üyeleri arasında yer aldı, bu örgütlerin çeşitli kademelerinde görev yaptı. Çelikkan halen Hafıza Merkezi'nin yöneticileri arasında yer alıyor. Çalışmalarını geçmişle yüzleşme, hafıza, cezasızlıkla mücadele, barış ve insan hakları savunucuları ve kurumlarının desteklenmesi alanlarında sürdürüyor. Çelikkan, 2 sinema filmi ve Buka Barane belgeselinin de yapımcısı. Columbia Üniversitesi AHDA programı fellow'u olan Çelikkan, 2018 Civil Rights Defender of the Year ve 2018 Uluslararası Hrant Dink Ödülü sahibi.

Radha D'Souza

Radha D'Souza Westminster Üniversitesinde Uluslararası Hukuk, Kalkınma ve Çatışma Çalışmaları alanında profesör olarak çalışmaktadır. Westminster Üniversitesi'ne katılmadan önce Bombay Yüksek Mahkemesinde işçi hakları, anayasa ve idare hukuku, kamu yararı davaları ve insan hakları alanlarında avukat olarak çalıştı ve Yeni Zelanda'daki Auckland ve Waikato Üniversitelerinde hukuk dersleri verdi. D'Souza, Üçüncü Dünya konularına odaklanan yazar, eleştirmen ve yorumcu ve aynı zamanda bir sosyal adalet aktivistidir. Uluslararası ekonomi politikalarının gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkilerine dikkat çekmek için Asya-Pasifik bölgesindeki sosyal adalet hareketleri içinde yer aldı. *What's Wrong with Rights?* (Pluto, 2018) ve *Interstate Disputes over Krishna Waters* (Orient Longman, 2006) kitaplarının yazarıdır. Ayrıca, İngiltere'de *Campaign against Criminalising Communities* (CAMPACC) ile birlikte çalışmaktadır.

Şebnem Korur Fincancı

Şebnem Korur Fincancı, 1959'da İstanbul'da doğdu. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nden mezun olduktan sonra Adli Tıp'ta uzmanlık eğitimi aldı. 1987-1990 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Klasik Arkeoloji Lisans Eğitimi aldı. 1992'de kurulan Adli Tıp Uzmanları Derneği'nin kurucu üyeleri arasında yer aldı; 1993-1996 arasında derneğin yönetim kurulu başkanlığını üstlendi. Türk Ceza Hukuku Derneği kurucu üyelerinden biridir. Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın (TİHV) kurucularındandır ve 2009 yılından beri başkanlığını yapmaktadır. Mesleki yaşamını işkenceyle mücadeleye adanmıştır. 1996'da Birleşmiş Milletler Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi adına, Bosna'nın Kalesija bölgesinde toplu mezarlardan çıkarılan cesetlerin otopsi çalışmalarına katıldı. 1999'da, Birleşmiş Milletler tarafından işkencenin saptanmasında uluslararası standart kılavuz olarak kabul edilen İstanbul Protokolü belgesinin yazarları arasında yer aldı; daha sonra, protokolün uygulanması hakkında çeşitli ülkelerde eğitimler verdi. Bağımsız Adli Tıp Uzmanları (IFEG) üyesi olarak işkence başvurusu yapan birçok mağdurun tıbbi değerlendirmelerini yaptı. Uluslararası İşkence Rehabilitasyon Merkezi (IRTC) adına gittiği Bahreyn'de, turist kılığına bürünerek, denizde cesedi bulunan ve polise göre boğularak ölen gencin vücudundan doku örnekleri aldı. Örnekleri Türkiye'ye getirdi ve yaptığı otopside gencin, ailesinin de iddia ettiği gibi, gözaltında işkenceyle öldürüldüğünü tespit etti. 2000'de, İnsan Hakları İçin Hekimler'in Güney Afrika'daki uluslararası çalışmasında, 2002'de Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) Kadına Yönelik Cinsel Şiddet Araştırması ve El Kitabı çalışmalarında yer aldı. 1992 yılından bu yana yüksek lisans ve yüksek lisans düzeyinde ders verdiği İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı'ndan Türk Ceza Kanunu'nun 53. maddesi uyarınca vatandaşlık haklarından mahrum kaldığı için Aralık 2018'de emekli olmak zorunda bırakıldı. Profesör Fincancı, adli tıp alanında ondan fazla kitabın ve yüzlerce makalenin ortak yazarıdır ve Evrensel gazetesinde haftalık köşe yazısı yazmaktadır.

Özgür Sevgi Göral

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nde erken dönem cumhuriyette çocuk suçluluğu ve islahevleri üzerine yüksek lisans yaptı. Doktora çalışmasını Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales'de zorla kaybetmeler ve zorunlu göç

üzerine yaptı. İstanbul Teknik Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sabancı Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi'nde çeşitli dersler verdi. Hafıza Merkezi'nin kurucularındandır, kuruluşundan 2018 yılına kadar merkezin Hafıza Çalışmaları Program Direktörlüğünü yürüttü. Çalışmalarına Paris 8 Üniversitesinde doktora sonrası araştırmacı olarak devam ediyor.

Umut Kocagöz

Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Felsefe bölümünde, yüksek lisans eğitimini de “Müşterekler Siyasetinin Rasyonalitesi” başlıklı tez çalışmasını yaptığı Bilgi Üniversitesi Felsefe ve Toplumsal Düşünce programında tamamladı. *Akıntıya Karşı* (2012) isimli belgeselin yapım ekibinde yer aldı. *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* (2017) kitabını hazırlayanlardan biridir. Halen Lahey’de bulunan Uluslararası Sosyal Çalışmalar Enstitüsü Politik Ekoloji programında doktora öğrencisidir. Türkiye’de kır temelli toplumsal hareketler, köylü mücadeleleri, gıda egemenliği, müşterekler ve siyaset teorisi çalışma alanları içerisinde yer almaktadır. Çiftçi sendikalarını, kent temelli gıda hakkı hareketlerini izlemekte ve gönüllü destek sunmaktadır.

Lülüfer Körükmez

Türkiye İnsan Hakları Vakfı İzmir temsilciliğinde araştırmacı olarak çalışmaktadır. 2017 yılında barış imzacısı olması sebebiyle ihraç edilene kadar, Ege Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde Yardımcı Doçent olarak çalıştı. Doktorasını, aynı bölümde, Ermenistan’dan Türkiye’ye göç akışları üzerine yaptığı araştırmasıyla 2012 tamamladı. Göç, toplumsal cinsiyet ve ayrımcılık konularında araştırma ve yayınları mevcuttur.

Dumisani Maqeda Ngwenya

Dr. Ngwenya, Zimbabwe’nin Bulawayo şehrinde barış inşası ve tedavi üzerine çalışan Grace to Heal (GTH) kuruluşunun ortak kurucusu ve yöneticisidir. 2003’ten bu yana, Zimbabwe'nin Güney Batı bölgelerinde 1980’lerde hükümet destekli kısımlardan etkilenen yerli toplulukları ile çalışmaktadır. Kendisini her şeyden önce bir aktivist, ikincil olarak akademisyen olarak tanımlamaktadır. Güney Afrika’da Durban Teknoloji Üniversitesi’nde tamamladığı doktorasını barış inşası üzerine yapmıştır. Yerel bir üniversitede dersler vermekte olup, GTH Barış Araştırma Enstitüsü ve Zimbabwe Katolik Üniversitesi işbirliğinde yürütülen ve eylem araştırmaları sürdüren bir Pan Afrika yüksek lisans programının yer aldığı Uygulamalı Çatışma Dönüşüm Çalışmaları’nın (ACTS Afrika) eğitim direktörüdür. Güney Afrika’da birçok üniversitenin doktora programına dışarıdan danışmanlık sunmakta ve üç uluslararası dergide hakemlik yapmaktadır; *Sacrum Testamentum Imperium* (Psikoloji ve Pratik Teoloji) dergisinin yayın kurulunda yer almaktadır. Araştırma alanları, travma ve hafıza, tarihsel hafıza, kuşaklararası aktarılan travma ile travma ve barış inşası ilişkisi üzerinedir.

Susannah Sirkin

Susannah Sirkin, 1987’den bu yana çalışmakta olduğu İnsan Hakları için Hekimler’in (Physicians for Human Rights-PHR) politika direktörü ve danışmanıdır. PHR’ın politikasının Birleşmiş Milletler, yerel ve uluslararası adalet sistemleri ve insan hakları koalisyonlarına uyumunu denetler. Sirkin pek çok ülkede sağlık ve insan hakları soruşturmaları yürütmüştür.

Bunların arasında Darfur, Sudan'da soykırım ve sistematik tecavüzün belgelenmesi; Uluslararası Ceza Mahkemesi için eski Yugoslavya'da ve Rwanda'da toplu mezarların ortaya çıkarılması ve 1980'lerde Saddam Hüseyin'in Iraklı Kürtlere karşı kimyasal silah kullanımının belgelenmesi bulunmaktadır. Sirkin, Suriye ve Yemen de dahil olmak üzere çatışma bölgelerinde sağlık tesislerine ve personeline saldırıların PHR tarafından geniş kapsamlı olarak belgelenmesinde öncü rol oynamıştır. Öncelikle Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde, Irak ve Kenya'da çalışan doktorları, avukatları, kolluk görevlilerini ve hakimleri çatışma bölgelerinde cinsel şiddete karşılık verilmesi için eğitmek üzere düzenlenen programları başlatmıştır. İnsan hakları ihlallerinin tıbbi sonuçları, insan hakları ihlallerinin fiziksel kanıtları, ve ihlallerde hekimlerin sorumluluğu üzerine çok sayıda rapor ve makale yazmış ve düzenlemiştir. Sirkin, Çatışmada Sağlığın Korunması Koalisyonu'nda (Safeguarding Health in Conflict Coalition) Yürütme Kurulu üyesi olarak PHR'yi temsil etmektedir. 1992-2001 yılları arasında PHR temsilcisi sıfatıyla, 1997 Nobel Barış Ödülü'ne layık görülen Kara Mayınlarının Yasaklanması için Uluslararası Kampanya'nın (International Campaign to Ban Landmines) Koordinasyon Komitesi üyesi olarak görev yapmıştır. 2017-2019 yılları arasında, Harvard Kennedy School of Government'a bağlı Carr Center for Human Rights'ta görev yapmış ve Tufts Üniversitesi Jean Meyer Küresel Vatandaşlık Ödülü'nü almıştır. Sirkin, Mount Holyoke College'da Avrupa Çalışmaları lisansını ve Boston Üniversitesi'nde tıp lisansını tamamlamıştır.

Nilgün Toker

Felsefe profesörü. TİHV Kurucular Kurulu ve Etik Kurul Üyesi. Çalışma alanları arasında çağdaş siyaset felsefesi, adalet kuramları, insan haklarının etik ve politik temelleri bulunuyor.

Contributors

Kerem Altıparmak

Kerem Altıparmak is an academic and lawyer specialized in Human Rights Law. Holding an LLB and an LLM from Ankara University, he completed his PhD in the field of human rights law at Leeds University. He worked as a faculty member at the Faculty of Political Science at Ankara University until 2018, and served as the director of the university's Human Rights Centre until it was closed down in 2017. Dr. Altıparmak also participated in numerous projects run by human rights organizations outside academia. His major research interests are theory of rights, the European Convention on Human Rights, freedom of expression, prevention of torture, and impunity.

Elçin Aktoprak

Dr. Aktoprak obtained her PhD from the Faculty of Political Sciences at Ankara University, with a thesis entitled "State Building Processes in Western Europe and National Minority Problems". She worked at the same university until 2017, when she was dismissed by a decree law for signing the Academics for Peace petition. She pursues her research on nationalism and minority rights, and works as the project coordinator at the Human Rights School since 2018.

Ismael Blanco

Ismael Blanco is an Associate Professor at the Department of Political Science and Public Law of the Autonomous University of Barcelona (UAB) and Director of the Institute of Government and Public Policies (IGOP) at the same university. His main research areas are urban governance, urban segregation and citizen engagement.

Murat Çelikkan

Murat Çelikkan has worked as an editor and columnist and been an active member of the human rights movement. He worked at the Human Rights Association, Human Rights Foundation, Amnesty International and the Citizens' Assembly as a member and founding member. He is one of the directors of the Hafıza Merkezi. His research interests include confrontation, memory, struggle for impunity and support for human rights advocates and institutions. He is also the producer of two movies and one documentary. He is a fellow of the AHDA programme at the University of Columbia. Çelikkan was awarded as the Civil Rights Defender of the Year in 2018 and was granted the International Hrant Dink Award in 2018.

Radha D'Souza

Radha D'Souza is a professor of international law, Development and Conflict Studies at the University of Westminster, London. She practiced as a barrister in the High Court of Bombay in the areas of labour rights, constitutional and administrative law, public interest litigation and human rights, and taught law at the Universities of Auckland and Waikato in New Zealand before joining University of Westminster. D'Souza is a writer, critic and commentator on Third World issues. She is also a social justice activist. She has worked with social justice movements in the Asia-Pacific region to focus attention on the effects of international economic policies on developing countries. She is the author of *What's Wrong with Rights?* (Pluto, 2018) and *Interstate Disputes over Krishna Waters* (Orient Longman, 2006) and works with the Campaign against Criminalising Communities in the UK.

Şebnem Korur Fincancı

Şebnem Korur Fincancı received training on Forensic Medicine after graduating from the Cerrahpasa University Medical Faculty, and also she studied Archaeology at the Istanbul University Faculty of Literature from 1987 to 1990. She was a founding member of the Society of Forensic Medicine Specialists, and served as the Society's chairperson from 1993 to 1999. She is also a founding member of the Turkish Penal Law Association. She has been a co-founder, and serves as the chairperson of the Human Rights Foundation of Turkey (HRFT) since 2009. She dedicated her professional career to the struggle against torture. In 1996, she took part in postmortems from mass graves in the Kalesija region of Bosnia as member of the PHR team on behalf of the United Nations International Criminal Tribunal. In 1999, she was among the authors of the Istanbul Protocol document recognized by the United Nations as a standard set of international guidelines for the assessment of torture; she later also lectured in various countries on the implementation of the protocol, and conducted medical evaluations for alleged torture victims as a member of Independent Forensic Expert Group (IFEG). On behalf of the International Rehabilitation Council for Torture (IRTC), she travelled to Bahrain disguised as a tourist and collected tissue samples from the body of a young man whose remains were discovered at sea, claimed by the police to have drowned. She brought the samples to Turkey, and in the autopsy she carried out, determined that he had been subjected to electric torture in detention as his family had claimed. She teaches at graduate and postgraduate level at the Department of Forensic Medicine at the Istanbul University Medical Faculty since 1992 and she had been forced to retire in December 2018 due to being deprived of civic rights according to the Article 53 of Turkish Penal Code. Professor Fincancı has co-authored more than ten books, and hundreds of articles on forensic medicine, and writes a weekly column in Evrensel newspaper.

Özgür Sevgi Göral

Özgür Sevgi Göral holds an LLB from İstanbul University Faculty of Law. She received her MA from Boğaziçi University Atatürk Institute for Modern Turkish History and her PhD from Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (EHESS) with her dissertation on enforced disappearances and forced migration. She lectured at İstanbul Technical University, Yıldız Technical University, Sabancı University and Boğaziçi University. Dr. Göral is a founding

member of Hafıza Merkezi, where she also served as a program director until 2018. Currently, she is a post-doctoral researcher at University of Paris 8.

Umut Kocagöz

Umut Kocagöz holds his Bachelor's Degree in Philosophy from Boğaziçi University and Master's Degree in Philosophy and Social Thought from İstanbul Bilgi University, where he completed his thesis entitled "Rationality of the Politics of Commons". He was involved in production of the documentary *Against the Flow (Akıntıya Karşı)*, 2012). He is a contributor to the book *For Everyone: A Critical Anthology on the Commons (Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel bir Antoloji)*, 2017). Kocagöz is a PhD student at the Institute of Social Studies located in Hague. His areas of interest are rural social movements in Turkey, peasants' struggles, food sovereignty, commons, and political theory. He offers voluntary support to farmers' unions and urban food movements.

Lülüfer Körükmez

Holding a PhD in Sociology, Dr. Körükmez works at the Human Rights Foundation of Turkey (HRFT). Before joining HRFT, she was an Assistant Professor at Ege University, İzmir, until her dismissal by an emergency decree in 2017 for signing the Peace Petition. She obtained her PhD from Ege University Social Science Institute in 2012. Her PhD thesis addressed labor migration from Armenia to Turkey after dissolution of the Soviet Union. She has considerable research and teaching experience in both academic and NGO settings on migration, gender and discrimination issues.

Dumisani Maqeda Ngwenya

Dr. Ngwenya is the co-founder and executive director of Grace to Heal (GTH), a peacebuilding and healing organisation in Bulawayo, Zimbabwe. Since 2003 he has been working with grassroots communities in areas affected by the government sponsored atrocities of the 1980s in the South Western regions of Zimbabwe. He considers himself to be a practitioner first and foremost and an academic second. He holds a doctorate in peacebuilding from the Durban University of Technology, South Africa. He lectures part time at a local university and is also the course director for the Applied Conflict Transformation studies (ACTS Africa), a pan African Masters programme by action research, a collaboration between GTH's Peace Research Institute and the Catholic University of Zimbabwe. He is a PhD external examiner for a number of universities in South Africa and a peer reviewer for three international journals and is on the editorial board of the recently established *Sacrum Testamentum Imperium (Psychology and Practical Theology) Journal*. His research interests include, trauma and memory, historic trauma, transgenerational transmission of trauma, Trauma and peacebuilding nexus.

Susannah Sirkin

Susannah Sirkin is director of policy and a senior advisor at Physicians for Human Rights (PHR), where she has worked since 1987. She oversees PHR's policy engagement, including with the United Nations, domestic and international justice systems, and human rights

coalitions. Sirkin has organized health and human rights investigations in dozens of countries. These include the documentation of genocide and systematic rape in Darfur, Sudan; exhumations of mass graves in the former Yugoslavia and Rwanda for the International Criminal Tribunals; and documentation of Saddam Hussein's use of chemical weapons against Iraqi Kurds in the 1980s. Sirkin has played a lead role in PHR's extensive documentation of attacks on health care facilities and personnel in conflict zones, including Syria and Yemen. Sirkin initiated PHR's program to train doctors, lawyers, law enforcement officers, and judges to respond to sexual violence in conflict zones, initially working in the Democratic Republic of the Congo, Iraq, and Kenya. She has authored and edited numerous reports and articles on the medical consequences of human rights violations, physical evidence of human rights abuses, and physician complicity in violations. Sirkin represents PHR as a member of the Steering Committee for the Safeguarding Health in Conflict Coalition and served as PHR's representative from 1992 to 2001 as a member of the Coordination Committee of the International Campaign to Ban Landmines, the co-recipient of the 1997 Nobel Prize for Peace. From 2017 to 2019, Sirkin was a non-resident Senior Fellow at the Carr Center for Human Rights at Harvard's Kennedy School of Government and is a recipient of Tufts University's Jean Meyer Global Citizenship Award. Sirkin holds a BA in European studies from Mount Holyoke College and an MEd from Boston University.

Nilgün Toker

Nilgün Toker is professor of philosophy at HRFT Academy. She is a co-founder of the Human Rights Foundation of Turkey, and also serves at HRFT's Ethics Commission. Her fields of interest are contemporary political philosophy, theories of justice, moral and political foundations of human rights.

TIHV
TÜRKİYE
İNSAN
HAKLARI
VAKFI **30**

TIHV GENEL MERKEZİ

Mithatpaşa Caddesi No: 49/11 6. Kat 06420 Kızılay/ANKARA
Tel/Faks: (312) 310 66 36 • +90(312) 310 64 63
E-posta: tihv@tihv.org.tr

TIHV DİYARBAKIR TEMSİLCİLİĞİ

Lise Caddesi Eyyüp Eser Apartmanı No: 11/12 Yenişehir/DİYARBAKIR
Tel/Faks: (412) 228 26 61 • 228 24 76
E-posta: diyarbakir@tihv.org.tr

TIHV İSTANBUL TEMSİLCİLİĞİ

Bozkurt Mah. Türkbeyi Sokak Ferah Ap. No:113/6 Kurtuluş-Şişli/İSTANBUL
Tel: (212) 249 30 92 • 293 43 33
E-posta: istanbul@tihv.org.tr

TIHV İZMİR TEMSİLCİLİĞİ

1471 Sokak No: 1/1-210 Alsancak/İZMİR
Tel/Faks: (232) 463 46 46 • 463 91 47
E-posta: izmir@tihv.org.tr

TIHV CİZRE REFERANS MERKEZİ

Dicle Mahallesi, Nurullah Caddesi No 63 / 1 Cizre/ŞIRNAK
Tel/Faks: (486) 616 86 07 • 616 86 10
E-posta: cizre@tihv.org.tr

TIHV VAN REFERANS MERKEZİ

Şerefiye Mahallesi, Santral 6. Sokak Haydaroğlu İş Merkezi
B – Blok No: 13 İpekyolu/VAN
Tel/Faks: (432) 214 11 37 • 215 12 61
E-posta: van@tihv.org.tr